

บทที่ 5

บทบาทของโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

ในงานวิจัยชิ้นนี้เรื่อง “บทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนในกระบวนการเคลื่อนไหวของประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ: กรณีศึกษาโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทย” ผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาจากการเก็บข้อมูลจากเอกสาร การสังเกตอย่างมีส่วนร่วม รวมถึงการใช้แบบสัมภาษณ์คำถามปลายเปิด เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้ตอบได้แสดงความคิดเห็นอย่างกว้างขวาง การสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง ประกอบด้วย เจ้าหน้าที่ องค์กรพัฒนาเอกชน เจ้าหน้าที่ของรัฐ ผู้นำชุมชนและประชาชน ผลการศึกษาวิจัยชิ้นนี้ มีองค์ประกอบทั้งหมด 4 ส่วน คือ

- 5.1 บทบาทของโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ
- 5.2 ยุทธวิธีการดำเนินงาน และการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน ของโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน
- 5.3 ผลของความร่วมมือในการทำงานร่วมกัน ระหว่างองค์กรพัฒนาเอกชน ภาคประชาชน และภาครัฐ
- 5.4 บทวิเคราะห์ข้อมูลด้วยแนวความคิด ทฤษฎีที่นำมาใช้ในงานวิจัยชิ้นนี้ ได้แก่ แนวคิดองค์กรพัฒนาเอกชน แนวคิดประชาสังคม แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน และแนวคิดเกี่ยวกับรัฐ และอำนาจรัฐ

5.1 บทบาทของโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

จากการศึกษา พบว่าบทบาทของโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนนับตั้งแต่ดำเนินงานมาปี พ.ศ.2540 จนถึง พ.ศ.2548 มีลักษณะแตกต่างกันสามารถแบ่งได้เป็น 3 ช่วง ดังนี้

- 5.1.1 บทบาทเน้นการพัฒนาความรู้ และสร้างศักยภาพชุมชน ช่วงปี พ.ศ.2540 – พ.ศ.2542
 - 5.1.2 บทบาทการเป็นผู้สนับสนุน ส่งเสริม ประสานงานให้กับองค์กรชุมชน ช่วงปี พ.ศ.2543 – พ.ศ.2545
 - 5.1.3 บทบาทการขยายเครือข่ายนอกพื้นที่ และสร้างพันธมิตร ช่วงปี พ.ศ.2546 - พ.ศ.2548
- โดยจะกล่าวรายละเอียดในแต่ละช่วง คือ

5.1.1 บทบาทเน้นการพัฒนาความรู้ และสร้างศักยภาพชุมชน ช่วงปี พ.ศ.2540 – พ.ศ.2542

ในช่วงการก่อตั้งของโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน ตั้งแต่ปี พ.ศ.2540 เป็นต้นมา โครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน ได้เข้ามาทำงานภายใต้โครงการที่ชื่อว่า “โครงการร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในลุ่มน้ำปิงตอนบนโดยประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วม” เป็นโครงการที่อยู่ภายใต้การดูแลมูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชินูปถัมภ์ โดยได้รับการสนับสนุนด้านงบประมาณจากกองทุนสิ่งแวดล้อมสำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม เพื่อให้เข้ามาทำงานร่วมกับชุมชนพื้นที่ป่าต้นน้ำแม่ปิง เป็นงบประมาณที่ให้การสนับสนุน 3 ล้านบาท ระยะเวลาดำเนินการ 3 ปี (ตั้งแต่ เดือนพฤษภาคม 2540 – เมษายน 2543)

สำหรับปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดเป็นโครงการร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในลุ่มน้ำปิงตอนบนโดยประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมนี้ เป็นเพราะว่าเกิดจากสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนคือ (สัมภาษณ์, นิคม พุทธา 19 ตุลาคม 2548)

1. ปัญหาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยภาครัฐที่มีผลกระทบต่อชุมชน กล่าวคือในปี พ.ศ. 2516 เรื่อยมา รัฐได้ประกาศเขตพื้นที่ป่าเขตอนุรักษ์ส่งผลให้เกิดการซ้อนทับพื้นที่ทำกินของชุมชน โดยรัฐได้ประกาศเขตพื้นที่อนุรักษ์ในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนทั้งหมด 2,648,525 ไร่ การประกาศเขตพื้นที่อนุรักษ์ครั้งนี้ได้ครอบคลุมพื้นที่ในอำเภอเชียงดาวทั้งหมด 1,093,322 ไร่ และกว่าร้อยละ 80 ของพื้นที่นั้นเป็นพื้นที่ทำกินของชาวบ้านมาก่อน จากผลครั้งนี้ทำให้ชาวบ้านไม่สามารถใช้ประโยชน์จากป่าได้อีกเหมือนเดิม เพราะงานนโยบายของรัฐได้กันคนออกจากป่า ต้องการที่จะรักษาสภาพป่าให้มากที่สุด ชาวบ้านประสบความเดือดร้อนไม่สามารถดำเนินชีวิตที่พึ่งพาป่าต่อไปได้ เกิดการทำลายเศรษฐกิจชุมชน ทำให้ชาวบ้านมีรายได้ที่น้อยลง ไม่สามารถเข้าไปเก็บหาของป่าได้เหมือนเดิม ผลกระทบครั้งนี้ทำให้ชาวบ้านเกิดความคิดที่จะต้องการพยายามหาหนทางเพื่อให้ได้กลับไปใช้สอยผลประโยชน์ป่าอีกครั้ง จึงได้เกิดการรวมกลุ่มเพื่อพยายามผลักดันให้รัฐได้เข้ามารับรองสิทธิการจัดการป่าของชาวบ้าน จนกลายมาเป็น ร่าง พ.ร.บ. ป่าชุมชนขึ้นมา โดยเป็นความร่วมมือของกลุ่มเครือข่ายป่าทั่วทั้งประเทศ รวมถึงนักวิชาการ และองค์กรพัฒนาเอกชนเข้าร่วมด้วยเช่นกัน

2. การที่ชาวบ้านบางกลุ่มใช้ทรัพยากรอย่างไม่รู้คุณค่า ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติไม่ว่าจะเป็นป่า ดิน น้ำ หวม และเสื่อมโทรมอย่างรวดเร็ว เช่น ปริมาณน้ำและคุณภาพน้ำในสายน้ำแม่ปิงได้ลดลง ทรัพยากรสัตว์น้ำถูกทำลายไปมากจากการใช้ไฟฟ้าช็อต และระเบิดในการจับปลา การทำการเกษตรปลูกพืชเชิงเดี่ยวทำให้เกิดการทำลายหน้าดิน เช่น ข้าวโพด กระหล่ำปลี การใช้สารเคมีต่อการ

เร่งการเจริญเติบโตของพืชเกิดการชะล้างสารเคมีลงสู่แม่น้ำปิง รวมถึงปัญหาการบุกรุกถือครองที่ดินอีกด้วย ฯลฯ

และด้วยผลของอำนาจทางกฎหมาย ทำให้โครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนได้นำประเด็นเรื่อง “สิทธิ” มาใช้ในการทำงานด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นร่วมกับชุมชน กล่าวคือ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ซึ่งให้อำนาจแก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในการจัดการ บำรุงรักษา ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไว้มากยิ่งกว่ารัฐธรรมนูญฉบับใดๆ ในอดีต ดังนี้ (อ้างใน กิตติชัย รัตนะ 2549: 100-102)

มาตรา 46 บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟู จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุล และยั่งยืน ทั้งนี้ ตามกฎหมายบัญญัติ

มาตรา 79 รัฐต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการสงวน บำรุง รักษา และ ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อมอย่างสมดุล รวมทั้งมีส่วนร่วม ในการส่งเสริม บำรุงรักษาและคุ้มครองคุณภาพสิ่งแวดล้อมตามหลักการพัฒนาที่ยั่งยืน ตลอดจน ควบคุมและกำจัดการมลพิษที่มีผลต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ และคุณภาพชีวิตของประชาชน

มาตรา 290 เพื่อส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ย่อมมีอำนาจหน้าที่ตามที่กฎหมายบัญญัติ มีสาระสำคัญดังต่อไปนี้

- (1) การจัดการ การบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์ จากทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมที่อยู่ในเขตพื้นที่
- (2) การเข้าไปมีส่วนร่วมในการบำรุงรักษา ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่อยู่นอกเขตพื้นที่เฉพาะในกรณีที่มีผลกระทบต่อดำรงชีวิตของประชาชน ในพื้นที่ของตน
- (3) การมีส่วนร่วมในการพิจารณาเพื่อริเริ่มโครงการหรือกิจกรรมใดนอกเขตพื้นที่ ซึ่งอาจมีผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมหรือสุขภาพอนามัยของประชาชนในพื้นที่

ต่อมาในวันที่ 30 มิถุนายน พ.ศ. 2541 มติคณะรัฐมนตรี ให้กำหนดมาตรการและแนวทางปฏิบัติ "คนอยู่กับป่า" อย่างกลมกลืน และสนับสนุนโดยทำโครงการนำร่องในบางพื้นที่ก่อน นโยบายเรื่องคนอยู่กับป่าเป็นนโยบายที่สอดคล้องกับนโยบายด้านจัดระบบบริหารจัดการที่ดินในเขตพื้นที่

ป่าไม้เนื่องจากมีประชากรอาศัยอยู่ในพื้นที่ต้นน้ำเป็นจำนวนมาก และไม่สามารถให้ย้ายออกไปได้ ซึ่งจะต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับหลักการของมติคณะรัฐมนตรี และให้ทำความเข้าใจแก่ราษฎรและกลุ่มอาชีพที่เกี่ยวข้องดังนี้ (ที่มา: <http://www.forest.go.th/watershed/thai/concept/command.html>)

1. มีพื้นฐานเพื่อรักษาป่า สร้างมาตรฐานในการอนุญาตให้คนอยู่กับป่าและกำหนดมาตรการในการดำรงชีพให้เหมาะสม
2. เป็นมติ ครม.แรกที่แสดงนโยบายรัฐบาลอย่างชัดเจน เรื่อง คนอยู่กับป่า
3. เป็นการแสดงบทบาทภารกิจใหม่ของกรมป่าไม้ ในเรื่องการจัดที่ดินทำกินในพื้นที่ป่าไม้
4. การดำเนินงานพัฒนาของทุกหน่วยงาน ต้องเป็นลักษณะพอเพียงต่อการดำรงชีพ
5. เป็นมติ ครม. ที่ใช้อำนาจในการแก้ไขปัญหการออกเอกสารสิทธิ์โดยมิชอบ

การออกมาสนับสนุนจากภาครัฐ ในมติ ครม. “คนอยู่กับป่า” และประเด็นเรื่อง “สิทธิ” ตามรัฐธรรมนูญ ปีพ.ศ.2540 จึงกลายเป็นประเด็นกิจกรรมแรกๆ ที่โครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนให้ความสำคัญ และขานรับการทำงานที่เป็นไปในทิศทางเดียวกับนโยบายรัฐ รวมถึงเกิดจากเงื่อนไขของทุนที่ได้รับการอุดหนุนจากกองทุนสิ่งแวดล้อมสำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อมที่ต้องการส่งเสริมความรู้แก่คนที่อยู่บนพื้นที่สูง อันเป็นพื้นที่ป่าต้นน้ำ นอกจากนี้ยังเป็นผลจากการต่อยอดของการทำงานองค์กรพัฒนาเอกชนอื่นที่ได้เข้ามาทำงานในพื้นที่ กล่าวคือ

เมื่อปี พ.ศ.2534 – พ.ศ.2535 องค์กรพัฒนาเอกชนได้แก่ กลุ่มวาย เอ็ม ซี เอ, เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกภาคเหนือ, สมาคมศูนย์รวมการศึกษาและวัฒนธรรมชาวไทยภูเขาแห่งประเทศไทย (IMECT) ซึ่งได้มาเข้ามาทำงานในพื้นที่ อ.เชียงดาว โดยเน้นกลุ่มคนที่ร่วมทำงานเป็นชาวไทยภูเขาเป็นส่วนใหญ่ ทั้งชุมชนลาหู่ในพื้นที่ ต.ปิงโค้ง และชุมชนปกากะญอในพื้นที่ ต.ปิงโค้ง และต.เมืองคอง ซึ่งก็ทำงานในเรื่องของการจัดการป่าโดยชุมชน จากการต่อยอดของการทำงานจากองค์กรพัฒนาเอกชนอื่นที่เข้ามาทำงานอยู่ก่อนแล้ว ทำให้ง่ายต่อการทำกิจกรรมในชุมชนยิ่งขึ้น

โครงสร้างการทำงานของโครงการจัดการลุ่มน้ำปิง ในช่วงแรกไม่มีความซับซ้อนมากนัก เป็นเพราะเพิ่งจะอยู่ในช่วงของการเริ่มทำงาน จุดเริ่มต้นของโครงการฯ นี้ มีเจ้าหน้าที่โครงการฯ เพียง 4 คนเท่านั้น โดยมีนายนิคม พุทธา เป็นผู้ประสานงานโครงการ ส่วนอีก 3 คน เป็นผู้ทำงานร่วมกับชาวบ้านในพื้นที่ อ.เชียงดาว แต่จะมีเจ้าหน้าที่จากมูลนิธิ องค์กรอื่นๆ มาช่วยบ้างแล้วแต่โครงการไป ในระบบการทำงานเน้นความเสมอภาค และปฏิสัมพันธ์แบบเชิงระนาบ เจ้าหน้าที่ทุกคนสามารถมีการสับเปลี่ยนตำแหน่ง ภาระหน้าที่รับผิดชอบแล้วแต่สถานการณ์ในช่วงนั้นๆ ไม่มีระเบียบตายตัวว่าต้องทำหน้าที่นี้เพียงอย่างเดียว

ดังนั้น งานหลักของโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนในช่วงปี พ.ศ.2540-พ.ศ.2542 จึงเป็นงานที่เน้นด้านการพัฒนาความรู้ และสร้างศักยภาพชุมชนเป็นหลัก กล่าวคือ

1.การพัฒนาความรู้ โดยเป็นการเข้าไปจัดเวทีแลกเปลี่ยนพูดคุย ระดมความคิด หาแนวทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน และได้นำไปสู่ข้อสรุปคือ ชุมชนอยากจะขยายความร่วมมือในการดูแลรักษาป่า ซึ่งจะไม่ทำเฉพาะหมู่บ้านใดหมู่บ้านหนึ่ง แต่จะดำเนินการในลักษณะของการรวมกลุ่มเครือข่าย เพราะอยากจะทำให้มีการช่วยเหลือระหว่างหมู่บ้านเมื่อประสบปัญหา ส่วนการจัดการป่าชุมชนของแต่ละหมู่บ้านจะมีการดูแลรักษา และจัดการกันเองภายในชุมชน

ก่อนที่ทางองค์กรพัฒนาเอกชนจะเข้ามาทำงานร่วมกับชุมชนนั้น แต่เดิมภายในชุมชนเองต่างก็มีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติภายในชุมชนอยู่แล้ว แต่มีลักษณะดูแลกันเองเฉพาะชุมชนที่ตนเองอาศัยอยู่ กิจกรรมส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมที่ชุมชนต่างก็ดำเนินการกันเอง ไม่ค่อยจะมีการประสานกับหมู่บ้าน หรือชุมชนที่ตั้งอยู่ใกล้เคียงกัน และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนบางลักษณะก็ไม่ได้อยู่บนพื้นฐานในเอกสาร หรือตำรา แต่เป็นลักษณะการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิมทั้งหลายสืบทอดกันมาโดยเน้นอาศัยผ่านทางพิธีกรรม ความเชื่อที่ชุมชนเคยปฏิบัติกันมา เช่น ประเพณีการเลี้ยงผีขุนน้ำ ซึ่งเป็นความเชื่อว่าจะคอยปกป้องรักษาป่าต้นน้ำให้อุดมสมบูรณ์ตลอดปี สามารถที่จะหล่อเลี้ยงคนในชุมชนที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นส่วนใหญ่ให้ปลูกพืชผลได้ดี โดยเป็นการห้ามไม่ให้คนในชุมชนเข้าไปบุกรุกตัดไม้ทำลายป่าในพื้นที่ป่าต้นน้ำ เป็นต้น

แต่การปฏิบัติในอีกลักษณะหนึ่งก็คือ พยายามจัดการให้มีระเบียบที่ชัดเจน เช่น มีการตั้งกฎภายในชุมชนให้ช่วยกันดูแลรักษาป่าไม้ มีการสำรวจพื้นที่ป่า และทำแนวป้องกันไฟในทุกฤดูแล้ง แต่ปัญหาที่พบก็คือ ความไม่รู้กฎหมาย เมื่อถูกทางเจ้าหน้าที่รัฐจับกุม ก็ไม่สามารถเจรจาต่อรองได้

ดังเช่นที่ นายประเสริฐ จารุจรรยาวงศ์ ผู้นำชุมชนลือชอ บ้านหนองแวง เสนอว่า “การรวมกลุ่มกันนั้นน่าจะช่วยให้ปัญหาที่แต่ละหมู่บ้านกำลังเผชิญอยู่ลดลง หรือเมื่อเจอปัญหาแล้วไม่รู้จะแก้ไขอย่างไร เพราะเราไม่รู้กฎหมายที่รัฐนำมาอ้าง เราแค่ถูกระเบียบการจัดการป่าของเราเอง ขณะนี้มีหลายหมู่บ้านที่กำลังจะถูกประกาศให้เป็นเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์ และหากเกิดมีปัญหากับรัฐ ถูกจับขึ้นมา ไม่รู้จะไปปรึกษาใคร หากว่ามีการรวมกันเป็นกลุ่ม เครือข่าย น่าจะทำให้เรามีกลุ่ม มีพลังที่ต่อรองได้” (อ้างใน มุลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทย 2547: 38)

ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้โครงการฯ เข้าไปสร้างความรู้ อบรมเรื่องวิธีการจัดการป่า สิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ตามกฎหมายรัฐธรรมนูญ 2540 วิธีการสร้างกฎการจัดการป่าภายในชุมชนที่ไม่ขัดต่อระเบียบอุทยานฯ สร้างความเข้าใจเรื่อง พ.ร.บ. ป่าชุมชน ฯลฯ

2. การสร้างศักยภาพในชุมชน การพัฒนาคน เป็นผลต่อเนื่องของการพัฒนาความรู้ โดยมีการนำผู้นำตามธรรมชาติ ซึ่งเป็นที่นับถือในชุมชน (สาเหตุที่เลือกผู้นำตามธรรมชาติ เพราะเป็นการ

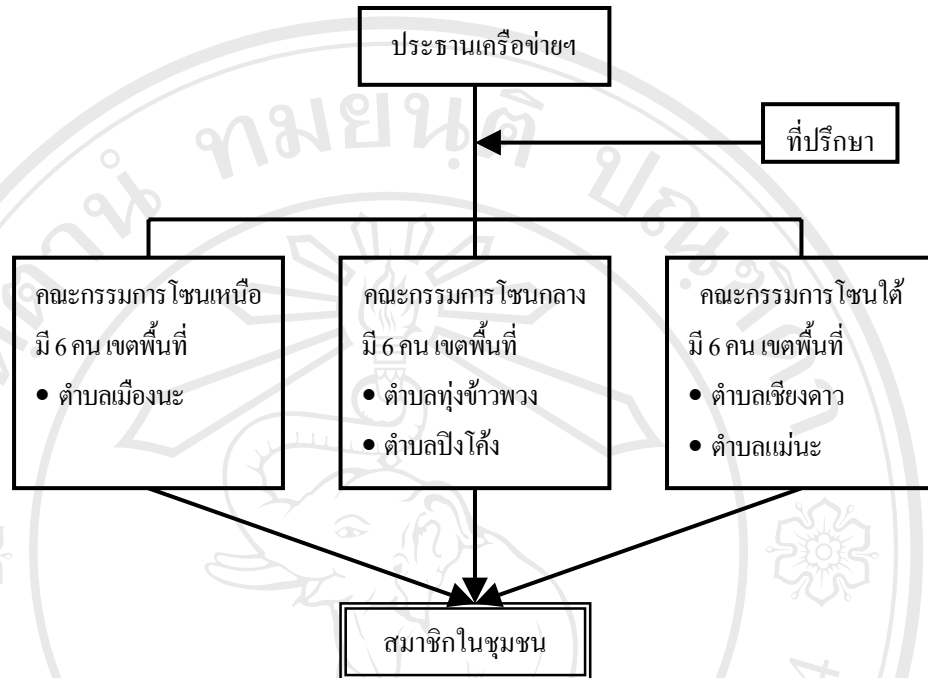
ต่อยอดการทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชนที่ได้ทำมาก่อนหน้านั้นแล้ว) และให้ชาวบ้านเข้ามาร่วมเรียนรู้การทำงานกับโครงการฯ เพื่อให้คนเหล่านี้จะได้กลายเป็นแรงสำคัญในการทำงานให้กับชุมชนในคราวต่อไป มีการแต่งตั้งเป็นคณะกรรมการป่าชุมชน ให้ดูแลการจัดการป่าในชุมชนที่ตนอาศัยอยู่ และจะมีการประชุมแลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำงานกับคณะกรรมการป่าชุมชนอื่นๆ อยู่เป็นประจำทุกๆ เดือน นอกจากนี้ยังสามารถช่วยส่งเสริมให้ชุมชนท้องถิ่นของตนร่วมผลักดัน พ.ร.บ. ป่าชุมชนเพื่อให้สามารถรองรับการจัดการป่าชุมชนของท้องถิ่นได้อย่างถูกกฎหมายอีกด้วย

และในปีพ.ศ. 2541 รัฐบาลนายชวน หลีกภัย ได้ตั้งคณะกรรมการขึ้นมาปรับปรุงร่างพ.ร.บ. ป่าชุมชนอีกครั้ง หลังจากที่เคยเสนอร่าง พ.ร.บ.ป่าชุมชนเข้าสู่การพิจารณาของสภาผู้แทนราษฎรในปีพ.ศ.2537 มาแล้วครั้งหนึ่งแต่กลับไม่ได้รับการพิจารณาเป็นเพราะรัฐยังไม่มีความเชื่อมั่นว่า การอนุญาตให้ชุมชนอยู่ร่วมกับป่านั้น ชุมชนจะสามารถดูแลรักษาระบบนิเวศภายในป่าได้ ซึ่งการปรับปรุง พ.ร.บ.ป่าชุมชนในปี พ.ศ.2541 นี้ก็ยังคงมีเนื้อหาที่แสดงให้เห็นถึงการปฏิเสธอำนาจการจัดการป่าชุมชนของชาวบ้าน และการจำกัดสิทธิของชุมชนในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอยู่ ทำให้ร่าง พ.ร.บ. ฉบับนี้จึงถูกคัดค้านจากองค์กรประชาชนอย่างมาก

ต่อมาในเดือนธันวาคม พ.ศ.2541 จากการหนุนเสริมของโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนและองค์กรพันธมิตร ทำให้องค์กรชุมชนท้องถิ่นร่วมกันจัดตั้ง “เครือข่ายป่าชุมชนต้นน้ำแม่ปิงอำเภอเชียงดาว” และจัดงาน “สมัชชาเครือข่ายป่าชุมชนอำเภอเชียงดาว” เพื่อเปิดตัวเครือข่ายอย่างเป็นทางการ โดยในขณะนั้นมีสมาชิกเครือข่ายป่าชุมชนอำเภอเชียงดาว 17 ป่าชุมชน ซึ่งเป็นเครือข่ายที่หนุนเสริมให้ชุมชนเข้าไปจัดการทรัพยากรป่า ดูแลป่าในรูปแบบของป่าชุมชน ตลอดจนพยายามผลักดันให้เกิด พ.ร.บ.ป่าชุมชนขึ้น เพื่อเป็นการเปิดโอกาสให้ชุมชนสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมกับรัฐในการจัดการป่า

โดยในช่วงปี พ.ศ.2542 จึงได้นำคณะกรรมการป่าชุมชนในพื้นที่ อ.เชียงดาว มาจัดตั้งเป็นคณะกรรมการบริหารเครือข่ายป่าชุมชน จำนวน 24 คน ซึ่งคณะกรรมการจะมีหน้าที่บริหารงานเครือข่ายฯ ตลอดจนสนับสนุนหมู่บ้านของสมาชิกเครือข่ายฯ ให้มีการจัดการป่าชุมชนอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ ยังรณรงค์เผยแพร่การสร้างตระหนักรู้ต่อความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดจนการร่วมกันผลักดัน พ.ร.บ.ป่าชุมชนอย่างต่อเนื่อง

แผนภาพที่ 5.1 : โครงสร้างการบริหารงานของเครือข่ายป่าชุมชนต้นน้ำ อ.เชียงดาว

การบริหารงานเครือข่ายป่าชุมชนต้นน้ำแม่ปิงอ.เชียงดาว จะเป็นไปตามแต่ละสภาพปัญหาของแต่ละหมู่บ้าน โดยมีคณะกรรมการโซนที่เลือกตั้งมาจากคณะกรรมการบริหารเครือข่าย 24 คน จัดแบ่งเป็น 3 โซน คือ

- โซนเหนือ ประกอบด้วยสมาชิกเครือข่ายฯ ที่อยู่ในเขตพื้นที่ ต.เมืองนะ
- โซนกลาง ประกอบด้วยสมาชิกเครือข่ายฯ ที่อยู่ในเขตพื้นที่ ต.ทุ่งข้าวพวง และต.ปิงโค้ง
- โซนใต้ ประกอบด้วยสมาชิกเครือข่ายฯ ที่อยู่ในเขตพื้นที่ ต.เชียงดาว และต.แม่ณะ

สำหรับบทบาทของคณะกรรมการบริหารเครือข่ายฯ นั้น กำหนดไว้ว่า

1. เป็นผู้พิจารณา และตรวจสอบการดำเนินงานของสมาชิกเครือข่ายฯ ให้สอดคล้องกับงบประมาณที่ได้กำหนดไว้
2. ทำหน้าที่ในการขยายผล หรือขยายเครือข่ายออกไปในพื้นที่ใกล้เคียง
3. สร้างความรู้ความเข้าใจให้กับสมาชิกเครือข่ายฯ ในเรื่องของการจัดการป่าชุมชนทุกหมู่บ้าน ทั้งหมู่บ้านที่มีป่าชุมชนอยู่แล้ว หมู่บ้านที่กำลังอยู่ในช่วงการดำเนินงานจัดตั้ง และหมู่บ้านที่ไม่มีป่า แต่มีพื้นที่สาธารณะ เช่น ป่าช้า วัด และโรงเรียน เป็นต้น
4. พัฒนาเอกสารเพื่อเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารไปสู่สาธารณชน ไม่ว่าจะเป็นงานวิจัย หรือการศึกษาค้นคว้าอย่างของความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ป่าชุมชนใดชุมชนหนึ่ง
5. สร้างกลไกในการทำงานเพื่อให้การจัดการป่าชุมชนเกิดความยั่งยืนต่อไป

ทำให้ในช่วงการทำงานถึงปี พ.ศ.2542 การทำงานของโครงการจัดการลุ่มน้ำปิงตอนบน ร่วมกับคณะกรรมการบริหารงานเครือข่ายป่าชุมชนต้นน้ำ อ.เชียงดาว ขยายสมาชิกเครือข่ายฯ เป็นจำนวนทั้งหมด 22 ป่า และผลของการดำเนินงานก็เป็นไปในทางที่ดีขึ้น

ซึ่งนายอินทร ใจระวัง ผู้ใหญ่บ้านปางมะโอ หมู่ที่ 9 ต.แม่นะ จ.เชียงใหม่ กล่าวเสริมว่า “ก่อนที่จะมีการจัดการป่าชุมชนขึ้น มีการสร้างถนน มีการลักลอบตัดไม้และมีการสัมปทานป่าในชุมชนมาก่อน ในปี 2541 ได้เข้ารับการสัมมนาเรื่อง การอนุรักษ์ป่า โดยโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน หลังจากนั้นชุมชนได้มีแนวคิดจะจัดตั้งป่าชุมชนขึ้นมา ได้จัดทำแผนสำรวจข้อมูลเบื้องต้นของชุมชนเพื่อจัดตั้งป่าชุมชนขึ้น หลังจากนั้นคณะกรรมการเครือข่ายฯ ได้มาพูดคุยกันพร้อมทั้งช่วยจัดตั้งป่าชุมชนขึ้นมา ได้กำหนดเป็นเขตป่าชุมชนทั้งหมด 9,160 ไร่ ผลของการจัดการป่าชุมชนนั้นได้ผลดีมาก ชุมชนได้รับรู้และทราบถึงประโยชน์ของป่าและน้ำว่ามีความหมายต่อชาวบ้านมาก และชุมชนได้มีการทำแนวกันไฟ ตรวจป่า คับไฟป่า โดยได้รับงบประมาณสนับสนุนจากโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน พบว่า ป่าจะอุดมสมบูรณ์ขึ้น น้ำจะไหลตลอดปี ไม่แห้งเหมือนที่ผ่านมา ป่าที่ลึกเข้าไปอุดมสมบูรณ์ขึ้น มีพืชจำพวกหวายและสัตว์ป่าก็เพิ่มขึ้น” (สัมภาษณ์, 15 มกราคม 2548)

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าทางโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนนั้น ต้องการที่จะให้เรื่องของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเป็นเรื่องของการจัดการภายในท้องถิ่น ไม่ต้องการให้ภาครัฐผูกขาดการจัดการแต่เพียงฝ่ายเดียว เป็นเพราะผลจากการจัดการในอดีตที่ผ่านมา เมื่อรัฐเข้ามาดำเนินการส่งผลต่อชุมชนที่เคยดำรงชีพด้วยการพึ่งพิงจากทรัพยากรธรรมชาติ ต้องเผชิญกับวิธีการของรัฐที่อาศัยแนวทางของกฎหมายเข้ามาบังคับใช้ มีการประกาศเขตพื้นที่อนุรักษ์ สุดท้ายแล้วชุมชนก็ไม่สามารถที่จะใช้ทรัพยากรเหมือนอย่างที่เคยใช้อย่างในอดีตได้อีก ส่งผลให้ชุมชนอ่อนแอต้องอยู่ภายใต้การกำกับ ดูแลจากเจ้าหน้าที่รัฐตลอดมา ทางโครงการฯ จึงเห็นว่าทางออกของการแก้ปัญหาในครั้งนี้ก็คือ จะต้องเพิ่มบทบาทภาคประชาชนให้มากขึ้นกว่าเดิม ด้วยแนวทางการทำงานพัฒนาชุมชนด้านให้ความรู้ และพัฒนาคนให้เข้ามาทำงานในการจัดการป่าชุมชนด้วยตนเอง

ส่วนภาครัฐนั้น พบว่า ในส่วนของเจ้าหน้าที่รัฐระดับท้องถิ่น ไม่ค่อยจะให้ความสำคัญต่อการจัดการทรัพยากรเท่าใดนัก แผนงานพัฒนาท้องถิ่น เช่น เทศบาลตำบลเชียงดาว มุ่งเน้นความสำคัญไปที่การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานมากกว่า ส่วนเจ้าหน้าที่รัฐส่วนกลางนั้น ก็ให้ความร่วมมือกับชุมชนเป็นครั้งๆ ไป ของการทำกิจกรรม เช่น สนับสนุนพันธุ์กล้าไม้ในกิจกรรมปลูกป่าชุมชน

โดยสรุปคือ ในช่วงปี พ.ศ.2540 - พ.ศ.2542 เป็นช่วงที่ทางโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน ได้เริ่มลงทำงานในพื้นที่อ.เชียงดาว โดยในช่วงนี้เน้นการทำงานกับชาวไทยภูเขา และเน้นประเด็นการจัดการทรัพยากรธรรมชาติด้านป่าโดยเฉพาะ เป็นเพราะส่วนหนึ่งเกิดจากปัจจัยเงื่อนไข

ด้านทุนสนับสนุนคือ ได้รับมาจากกองทุนสิ่งแวดล้อมสำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม ที่ต้องการมาสร้างความเข้าใจเรื่องการจัดการป่าบนพื้นที่ต้นน้ำ รวมถึงการมองว่า ป่าเป็นต้นกำเนิดของทรัพยากรด้านอื่นๆ คือแหล่งน้ำ การเข้ามาทำงานในชุมชนช่วงนี้จะเข้าหาผู้นำชุมชนตามธรรมชาติ ด้วยผลของการต่อ ยอดการทำงานจากองค์กรพัฒนาเอกชนอื่นๆ ที่เข้ามาทำงานอยู่ก่อนแล้ว เช่น กลุ่มวาย เอ็ม ซี เอ, สมาคมศูนย์รวมการศึกษาและวัฒนธรรมชาวไทยภูเขาแห่งประเทศไทย (IMPECT) ฯลฯ ทำให้การทำงานร่วมกับชุมชนจากที่คุ้นเคยการทำงานกับองค์กรพัฒนาเอกชน จึงได้รับความร่วมมือในชุมชนได้ง่ายขึ้น

ลักษณะกิจกรรมที่โครงการฯ ทำคือ การเน้นสร้างความรู้ในชุมชน ให้ชุมชนมีการเรียนรู้การจัดการ อนุรักษ์ป่าที่ถูกต้อง รวมถึงความเข้าใจในเรื่องป่าชุมชน และจากการสร้างความรู้ให้คนในชุมชน จึงได้นำไปสู่การพัฒนาชุมชนให้มีการรวมตัวกัน เกิดเป็นองค์กรชาวบ้านคือ “เครือข่ายป่าชุมชนต้นน้ำ อ.เชียงดาว” ในปี พ.ศ.2541 เริ่มเป็นการส่งเสริมให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดขึ้น โดยเฉพาะในกิจกรรมการออกมาเรียกร้อง ผลักดันให้รัฐรับรอง พ.ร.บ.ป่าชุมชนเพื่อเปิดโอกาสให้ชุมชนได้เข้ามาจัดการป่าชุมชนได้อย่างถูกกฎหมาย

5.1.2 บทบาทการเป็นผู้สนับสนุน ส่งเสริม ประสานงานให้กับองค์กรชุมชน ช่วงปี พ.ศ.2543 – พ.ศ.2545

การเคลื่อนไหวการทำงานของโครงการจัดการลุ่มน้ำปิงตอนบน ในช่วงนี้เรียกได้ว่าเป็นช่วงของการเติบโตอย่างรวดเร็วอย่างมาก เพราะนอกจากการเพิ่มของสมาชิกเครือข่ายป่าชุมชน อ.เชียงดาวแล้ว จากผลสัมฤทธิ์การทำงานของเครือข่ายป่าชุมชนต้นน้ำอ.เชียงดาวในช่วงที่ผ่านมา ส่งผลให้ชาวบ้านเกิดการเรียนรู้ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติด้วยตนเอง จึงทำให้เกิดการขยายเครือข่ายด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ ในชุมชนโดยเกิดจากความต้องการชุมชนเอง ดังนั้น การทำงานของโครงการฯ ในช่วงนี้จึงได้ปรับบทบาทมาเหลือเพียงการสนับสนุน ส่งเสริมกระบวนการทำงานของชุมชน กล่าวคือ ได้เกิดเป็นเครือข่ายอันเป็นองค์กรชุมชนอีก 2 เครือข่ายในช่วงปี พ.ศ.2543 - พ.ศ.2545 คือ

1. เครือข่ายอนุรักษ์และฟื้นฟูสายน้ำแม่ปิง
2. เครือข่ายการจัดการน้ำเหมืองฝาย

โดยผลการทำงาน of เครือข่ายป่าชุมชนต้นน้ำแม่ปิง อ.เชียงดาว การมีโครงสร้างการทำงานที่ชัดเจน มีคณะกรรมการบริหารเครือข่ายฯ ซึ่งเป็นผลของการทำงานในช่วง 3 ปีแรก ได้เข้าไปสร้างความเข้าใจพื้นฐานให้กับชุมชนในพื้นที่เป้าหมาย ทำให้มีการรวมกลุ่ม สร้างชุมชนในการดูแลรักษาป่า ในรูปแบบของป่าชุมชน เมื่อสิ้นสุดปี พ.ศ.2542 มีสมาชิกเครือข่ายฯ 22 ป่า แต่เพียง

1 ปีหลังจากนั้น กลับพบว่าภายในปี พ.ศ.2543 ได้มีการขยายเครือข่ายป่าเป็นทั้งสิ้น 40 ป่า ซึ่งเรียกได้ว่าการขยายตัวอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะการใช้ทุนสนับสนุนหลักของกองทุนเพื่อสังคม (SIF)

ปัจจัยที่สำคัญที่นำไปสู่การเติบโตคือ ตัวผู้นำชุมชน จากแต่เดิมที่การทำงานของโครงการเน้นที่การเข้าหาผู้นำชุมชนตามธรรมชาติ แต่พอมาถึงช่วงนี้ได้เข้าไปมาทำงานร่วมกับผู้นำชุมชนแบบทางการด้วย โอปาร์ อ่องพะ ได้กล่าวว่า “ในช่วงปี พ.ศ.2543-พ.ศ.2545 ถือได้ว่าเป็นยุคทองของการทำงานโครงการฯ ก็ว่าได้ เพราะเกิดการขยายตัวของเครือข่ายป่าชุมชน อ.เชียงดาวอย่างรวดเร็ว ซึ่งผู้ที่มีส่วนอย่างมากก็คือ ผู้นำชุมชน โดยเฉพาะผู้ใหญ่ติ๊บ ศรีบุญยัง ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นประธานเครือข่ายป่าชุมชนต้นน้ำแม่ปิง อ.เชียงดาวคนแรก บอกว่า ผู้ใหญ่ติ๊บเองเป็นกำลังสำคัญอย่างมาก เพราะนอกจากตัวผู้ใหญ่จะเป็นผู้สนใจเรื่องการจัดการป่าชุมชนแล้ว ยังชักชวนให้ลูกบ้านเข้าร่วมเป็นสมาชิกอีกด้วย รวมถึง เวลาที่ทางโครงการฯ เข้าไปเปิดพื้นที่ใหม่ๆ ผู้ใหญ่ติ๊บเองก็อาสาที่จะมาช่วยโครงการฯ ไปช่วยพูด อธิบายให้แก่ผู้นำชุมชนอื่นๆ ให้เข้าร่วมการทำงาน อีกทั้งช่วงนั้นกระแสของความตื่นตัวเรื่องป่าชุมชนก็มีมาก จึงทำให้ชาวบ้านค่อนข้างที่จะสนใจด้วย นอกจากนี้ ตัวผู้ใหญ่ติ๊บเอง ก็ยังเป็นคนไปหาทุนสนับสนุนเพื่อนำมาดำเนินการขยายเครือข่าย โดยได้ไปขอจากกองทุนเพื่อสังคม (SIF) ด้วยตัวเองอีกด้วย” (สัมภาษณ์, 23 กุมภาพันธ์ 2549)

การทำงานในช่วงนี้ของโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนเห็นว่า ชุมชนเริ่มมีระดับการพัฒนาการทำงานในระดับหนึ่ง สามารถที่จะเรียนรู้การทำงานร่วมกับโครงการฯ และนำไปสู่ขั้นตอนการดำเนินงาน บริหาร จัดการตนเองได้แล้ว ทำให้ช่วงปี พ.ศ.2543-พ.ศ.2545 จึงได้ปรับบทบาทตนเองลง จากแต่เดิมที่เป็นบทบาทงานพัฒนา เข้าไปทำงานในชุมชนด้วยตัวเอง ก็ปรับให้เหลือเพียงเป็นผู้ประสานงาน เป็นกองเลขาค้นด้านจัดเก็บข้อมูล เป็นงานด้านส่งเสริมกิจกรรมการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนแทน หรือในฐานะที่ปรึกษาเท่านั้น ถือได้ว่าเป็นกระบวนการสร้าง “หน่ออ่อน” ในชุมชน และสามารถส่งผลให้กลุ่มคนเหล่านี้ไปสร้างคนในชุมชนให้เป็นแกนนำในการทำงานด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในอนาคตข้างหน้าได้

และในปี พ.ศ. 2543 ความถึบหน้าของ พ.ร.บ. ป่าชุมชน (ฉบับประชาชน) คือ เครือข่ายป่าชุมชนต้นน้ำแม่ปิง อ.เชียงดาว ได้ร่วมกับองค์กรชุมชนท้องถิ่น, นักวิชาการ และนักวิชาการได้เสนอร่าง พ.ร.บ.ป่าชุมชน ฉบับประชาชนต่อรัฐสภา โดยการระดมรายชื่อประชาชนผู้สนับสนุนจำนวน 50,000 รายชื่อตามที่กฎหมายรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 บัญญัติไว้ โดยร่าง พ.ร.บ.ฉบับนี้มีเนื้อหาสาระที่ยอมรับการจัดการป่าชุมชนในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ และได้รับการพิจารณาผ่านสภาผู้แทนราษฎร เมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2544

อย่างไรก็ตาม เมื่อถึงขั้นตอนการพิจารณาของวุฒิสภา สาระหลักที่อนุญาตให้ชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ป่าอนุรักษ์สามารถจัดตั้งป่าชุมชนได้ ได้ถูกตัดออกไป ทำให้ร่าง พ.ร.บ.ป่าชุมชน

ต้องกลับไปสู่การพิจารณาร่วมกันของสภาผู้แทนราษฎรกับวุฒิสภา ด้วยเหตุนี้อำนาจในการจัดการพื้นที่ป่าของชุมชนท้องถิ่นยังคงไม่ได้รับการรับรองในทางกฎหมายเหมือนเดิม

การเริ่มต้นของการเกิดองค์กรชาวบ้านอย่างเครือข่ายป่าชุมชนต้นน้ำ อ.เชียงดาว ในปี พ.ศ.2541 มีผลให้ชุมชนได้หันมาสนใจ คู่มือการจัดการทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้น เกิดการขยายความต้องการที่จะดูแลทรัพยากรธรรมชาติในด้านอื่นด้วย คือ ด้านการจัดการน้ำ และก็เป็นอีกกิจกรรมหนึ่งที่ทางโครงการฯ ได้ปรับวิธีการทำงานมาอยู่ในบทบาทด้านสนับสนุน ส่งเสริม เกิดเป็นเครือข่ายๆ ที่เกิดขึ้น 2 เครือข่าย ได้แก่ 1. เครืออนุรักษ์และฟื้นฟูสายน้ำแม่ปิง และ 2. เครือข่ายการจัดการน้ำเหมืองฝาย คือ

▪ เครือข่ายอนุรักษ์และฟื้นฟูสายน้ำแม่ปิง

ผลการทำงานของโครงการฯ ร่วมกับเครือข่ายป่าชุมชนต้นน้ำอ.เชียงดาว ได้เรียนรู้ว่า เพียงแค่จะจัดการป่าชุมชนเพียงอย่างเดียว นั้นไม่เพียงพอที่จะทำให้การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนทั้งหมดให้ดีขึ้นได้ แต่ได้มองในลักษณะของการทำงานที่เป็นองค์รวมตั้งแต่ยอดดอย จนถึงท้องร่องน้ำแม่ปิง หรือที่เรียกว่า “การจัดการลุ่มน้ำทั้งระบบ” รวมถึงความต้องการของชุมชนที่ไม่ได้มีพื้นที่ติดกับเขตป่า แต่ก็อยากจะมาเข้าร่วมทำงานด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นด้วย จึงได้เกิดเป็นโครงการพัฒนาท้องถิ่นเพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูสายน้ำแม่ปิง ด้วยการสนับสนุนงบประมาณจากโครงการออสเตรเลียช่วยชุมชน (AusAID) ระยะเวลาดำเนินการเริ่มตั้งแต่เดือนมิถุนายน พ.ศ.2543 – เดือนพฤศจิกายน พ.ศ.2544

พื้นที่ลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนในอ.เชียงดาว มีความยาวของสายน้ำแม่ปิง ตั้งแต่บ้านขุนน้ำปิง (เจียจันทร์) ตำบลเมืองนะ ไปจนถึงบ้านแก่งปันเต้า ตำบลแม่นะ ประมาณ 97 กิโลเมตร และมีชุมชนท้องถิ่นตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอาศัย และประกอบยังชีพอยู่บนสองฝั่งลำน้ำแม่ปิงทั้งหมด 28 หมู่บ้าน ใน 5 ตำบล 2 เทศบาล และมีประชากรประมาณ 25,200 คน

ปัญหาที่พบจากลำน้ำแม่ปิงนั้นเกิดจากทั้งการกระทำของชุมชน และคนนอกชุมชน กล่าวคือปริมาณน้ำและคุณภาพน้ำในสายน้ำแม่ปิงได้ลดลง ทรัพยากรสัตว์น้ำถูกทำลายไปมากจากการใช้ไฟฟ้าช็อต และระเบิดในการจับปลา นอกจากนั้น ยังมีปัญหาการบุกรุกถือครองที่ดินสองฝั่งลำน้ำแม่ปิงของกลุ่มทุน และการสัมปทานชุดทรายได้ก่อให้เกิดปัญหาดินถล่มแม่น้ำถูกกัดเซาะอย่างรวดเร็ว

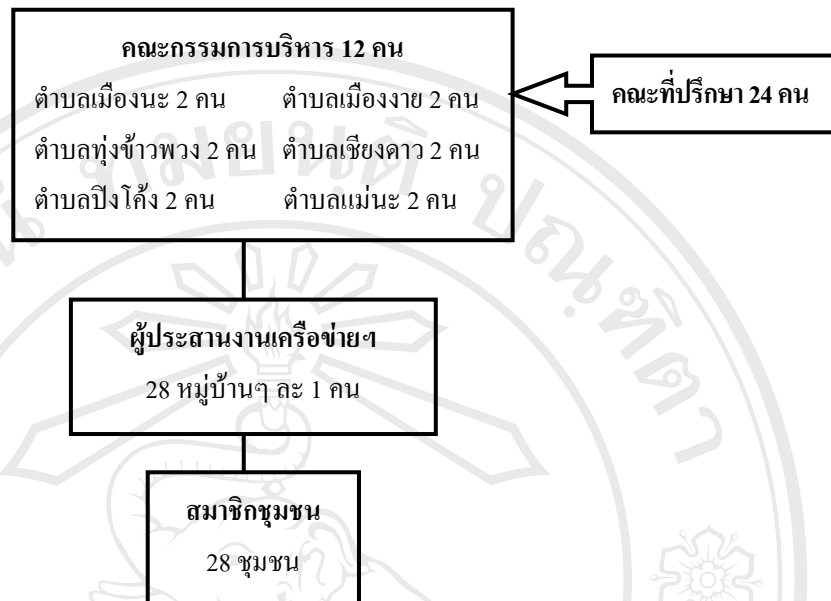
โครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน ได้เล็งเห็นว่าควรจะต้องริบหาทางแก้ไขปัญหา เมื่อได้รับทุนสนับสนุนแล้วทางโครงการฯ จึงได้หนุนเสริมให้ชาวบ้านที่อาศัยอยู่บริเวณสองฝั่งของน้ำแม่ปิงได้เรียนรู้เรื่องการมีส่วนร่วมขององค์กรชาวบ้านในการอนุรักษ์ และฟื้นฟูสายน้ำแม่ปิง โดยผ่านการศึกษาและแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วม เพื่อเป็นแนวทางไปสู่การอนุรักษ์ฟื้นฟู และใช้

ประโยชน์จากสายน้ำได้อย่างยั่งยืน ตลอดจนสามารถแก้ไขปัญหาความขัดแย้งต่างๆ ใน ชุมชนได้
อย่างไรก็ตาม แนวคิดในการดำเนินงานดังกล่าวข้างต้น เป็นการเรียนรู้จากสมาชิก ชุมชนที่ได้มีการ
อนุรักษ์สายน้ำแม่ปิงในรูปแบบของการจัดทำแหล่งอนุรักษ์พันธุ์ปลา 2 หมู่บ้าน คือบ้านดง และ
บ้านม่วงผ่อง ตำบลเชียงดาว ซึ่งมีการดำเนินงานมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2535 โดยรูปแบบการดำเนินงานก็
คล้ายกับการจัดการป่าชุมชน เพียงแต่ว่าแทนที่จะดูแลรักษาป่า ก็ให้สมาชิกชุมชนหันมาเอาใจใส่
ดูแลสายน้ำ โดยมีการจัดตั้งคณะกรรมการ และร่วมกันออกกฎระเบียบการใช้ประโยชน์จากสายน้ำ
แม่ปิง ตลอดจนการปักป้ายบอกแนวเขตพื้นที่อนุรักษ์พันธุ์ปลา และการประสานความร่วมมือกับ
หน่วยงานทั้งภาครัฐ และเอกชน

ทำให้หมู่บ้านในเขตพื้นที่สองฝั่งลำน้ำแม่ปิงหลายหมู่บ้านได้เริ่มดำเนินการกำหนดแหล่ง
อนุรักษ์พันธุ์ปลาในพื้นที่หมู่บ้านใครหมู่บ้านมัน โดยบางหมู่บ้านใช้กฎหมายหมู่บ้าน บางหมู่บ้าน
อาศัยจารีตประเพณี โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเชื่อเกี่ยวกับเขตอภัยทานที่เป็นแหล่งอนุรักษ์พันธุ์ปลา
ใกล้วัด ส่งผลให้ชาวบ้านหรือชุมชนใกล้เคียงมีความเกรงกลัวต่อบาป ไม่กล้าจับมากินหรือมาขาย
ทำให้กลายเป็นแหล่งอนุรักษ์พันธุ์ปลาที่มีปลาหลากหลายชนิดและชุกชุม นอกจากนั้นปลาบางพันธุ์
ที่เคยหายไปจากสายน้ำก็เริ่มกลับคืนมา ส่วนพื้นที่อนุรักษ์พันธุ์ปลา นอกจากจะกลายเป็นแหล่ง
ท่องเที่ยวของชุมชนแล้ว ยังเป็นพื้นที่ที่ชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำอื่นๆ เข้ามาศึกษาเรียนรู้ แลกเปลี่ยน
ความเห็น ทำให้ทางโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนได้เข้าร่วมทำงานกับชุมชน โดยเน้นที่
การพัฒนาศักยภาพให้กับชุมชนท้องถิ่นเพื่อให้สามารถสร้างเครือข่ายเพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูสาย
น้ำแม่ปิงตลอดทั้งสาย ตลอดจนสาขาย่อยของน้ำแม่ปิงด้วย

ในปี พ.ศ.2543 ชุมชนท้องถิ่น 28 หมู่บ้านสองฝั่งลำน้ำแม่ปิงได้ร่วมกันจัดตั้ง “เครือข่าย
อนุรักษ์และฟื้นฟูสายน้ำแม่ปิง” มีคณะกรรมการบริหาร 12 คน ทำหน้าที่วางแผนดำเนินงาน
กำหนดกิจกรรมร่วมกับชุมชน สนับสนุนการดำเนินกิจกรรมในชุมชนอย่างต่อเนื่อง รวมทั้ง
ประสานงานลงสู่ระดับหมู่บ้าน โดยทำงานร่วมกับผู้ประสานงานเครือข่ายฯ 28 หมู่บ้านๆ ละ 1 คน
ซึ่งจะทำหน้าที่คอยติดตาม และรายงานสถานการณ์ปัญหาในระดับพื้นที่ ตลอดจนติดตามและ
รายงานผลกิจกรรมของสมาชิกชุมชนให้กับคณะกรรมการบริหาร

แผนภาพที่ 5.2 : โครงสร้างการบริหารงานของเครือข่ายอนุรักษ์และฟื้นฟูสายน้ำแม่ปิง

คณะกรรมการบริหารเป็นตัวแทนของแต่ละตำบลที่เลือกตั้งขึ้นมา 6 ตำบลๆ ละ 2 คน รวม 12 คน นอกจากนี้ยังมีคณะที่ปรึกษาจำนวน 24 คน จากทั้งภาครัฐ ได้แก่สมาชิกสภาอบต. และภาคเอกชนคือ เจ้าหน้าที่โครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน โดยคณะที่ปรึกษาจะเป็นคณะที่ให้คำชี้แนะ ปรึกษา แนะนำ หรือเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งของเครือข่ายฯ นอกจากนั้น คณะที่ปรึกษายังเข้ามารับรู้ และกำหนดแผนงานกิจกรรมร่วมกับคณะกรรมการบริหารและผู้ประสานงานเครือข่ายฯ อีกด้วย

โดยกิจกรรมที่มีการดำเนินการอยู่นับตั้งแต่ตั้งเป็นเครือข่ายฯ พ.ศ.2543 คือ

1. การจัดทำแหล่งอนุรักษ์พันธุ์ปลา โดยหลังฤดูฝนของทุกๆ ปี สมาชิกในชุมชนสองฝั่งลำน้ำแม่ปิงจะปรับปรุงซ่อมแซมฝายโดยนำกระสอบทรายมาวางตามแนวสันฝายเพื่อยกระดับน้ำให้สูงขึ้น และปลาที่อยู่ในลำน้ำจะเคลื่อนย้ายไปมาได้สะดวก ผลคือ จำนวนปลาเพิ่มขึ้น และมีพันธุ์ปลาที่หลากหลาย เช่น ปลานวลจันทร์ ปลากรด ปลาไน ปลาดู ปลาตะเพียน ฯลฯ
2. การกำหนดเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาจะดูตามความเหมาะสมของพื้นที่ เช่น พื้นที่เป็นวัง พื้นที่อยู่บริเวณหน้าวัด หรือพื้นที่บริเวณที่มีพันธุ์ปลามากชุม เป็นต้น โดยระยะแนวเขตอนุรักษ์ตามลำน้ำจะมีอยู่ประมาณ 500-1,000 เมตร ส่วนที่อยู่นอกเหนือจากเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา ชุมชนสามารถใช้ประโยชน์โดยการเก็บหาพืชผัก ปลาในลำน้ำได้
3. การจัดทำป้ายแนวเขต และป้ายอื่นๆ เช่น ป้ายกฎระเบียบ ป้ายบอกพันธุ์ปลา เป็นต้น บางหมู่บ้านจะจัดทำศูนย์ข้อมูลของหมู่บ้าน ซึ่งจะให้ข้อมูลเกี่ยวกับการดำเนินงานที่ผ่านมา โครงสร้าง

คณะกรรมการ กฎกติกาชุมชน แผนที่พันธุ์ปลาอาศัยอยู่ เป็นต้น และบางหมู่บ้านจะมีการประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับสายน้ำแม่ปิง เช่น การทำพิธีสืบชะตาแม่น้ำ

4. การจัดการประชุม ฝึกอบรมและศึกษาดูงาน ซึ่งเป็นกิจกรรมที่คณะที่ปรึกษาจะเข้าไปร่วมด้วยทุกครั้ง เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดกับกลุ่มคนทั่วไป จะส่งผลให้เป็นการหนุนเสริมศักยภาพของคณะกรรมการบริหาร ผู้ประสานงาน และสมาชิก

ผลของการทำงานที่ผ่านมาสามารถแสดงให้เห็นการทำงานที่เติบโตขึ้น เกิดกิจกรรมที่ต่อเนื่อง มีความเป็นรูปธรรมสูง และมีส่วนสำคัญอย่างมากต่อการเข้าไปแก้ปัญหาที่ชุมชนได้รับในอดีตที่ผ่านมา อีกทั้งการได้รับความร่วมมือจากชุมชน และความเอาใจจริงเอาใจในการทำงานของคณะกรรมการบริหารทำให้เครือข่ายอนุรักษ์และฟื้นฟูสายน้ำแม่ปิงประสบผลสัมฤทธิ์ในการทำงาน

ดังที่ อรพินทร เกตุบุญเรือง ชาวบ้านห้วยโจ้ ตำบลแม่นะ กล่าวว่า “เมื่อบ้านห้วยโจ้ได้เข้าเป็นสมาชิกเครือข่ายปี 2543 มีการประกาศเขตอนุรักษ์ยาว 800 เมตร และได้ตั้งกฎระเบียบชุมชนขึ้นมา เคยมีบุคคลภายนอกเข้ามาจับสัตว์น้ำในเขตอนุรักษ์ประมาณ 10 ตัว ชาวบ้านที่เห็นก็ไปแจ้งกับคณะกรรมการ โดยทางคณะกรรมการคิดเป็นเงินค่าปรับ 1,500บาท โดยนำเงินส่วนหนึ่งให้เป็นรางวัลแก่ผู้แจ้งข่าว ส่วนที่เหลือก็เอาเข้ากองทุนเพื่อนำไปใช้ในกิจกรรมต่างๆ ของเครือข่ายฯ ในคราวต่อไป” (สัมภาษณ์, 9 ธันวาคม 2547)

และนายอินทร ใจระวัง ผู้ใหญ่บ้านปางมะโอ ตำบลแม่นะ จากข้อมูลสัมภาษณ์ ได้กล่าวเสริมว่า “การดำเนินงานการอนุรักษ์และฟื้นฟูสายน้ำแม่ปิงนั้น ในปีแรกๆ ที่ได้ทำงานร่วมกับเจ้าหน้าที่โครงการฯ ที่มีการกำหนดเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา และออกกฎระเบียบต่างๆ นั้น ยังมีชาวบ้านยังฝ่าฝืนกฎ เพราะว่าคณะกรรมการดูแลไม่ถึงถึง ถ้าพบเห็นผู้ใดกระทำความผิด เพียงแต่กล่าวตักเตือนเท่านั้น เพราะเราไม่มีอำนาจตามกฎหมาย จนกระทั่งทั้งคณะกรรมการเครือข่ายได้ร่วมกันปรึกษากับเจ้าหน้าที่โครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน และทีมคณะที่ปรึกษา เพื่อพยายามหามาตรการมาแก้ไขปัญหา โดยเป็นการอบรมให้ความรู้แก่คณะกรรมการในเรื่องของสิทธิชุมชนที่สามารถมีอำนาจเข้ามามีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนได้ ทำให้ 2-3 ปีให้หลัง คณะกรรมการหมู่บ้านได้กวัดขันมากขึ้น ไม่ให้หาปลาในเขตอนุรักษ์และกำหนดเครื่องมือในการหาปลา รวมทั้งสร้างกิจกรรมในชุมชนมีการปล่อยกุ้ง ปลาลงแม่น้ำทุกปีอย่างต่อเนื่อง ทำให้ปัจจุบันมีปลาชนิดต่างๆ เพิ่มมากขึ้น ความอุดมสมบูรณ์ของสายน้ำก็ตามมาด้วยเช่นกัน” (สัมภาษณ์, 15 มกราคม 2548)

รวมถึง นายคณิต กองสถาน ผู้ใหญ่บ้านแม่นะ ตำบลแม่นะ ได้บอกเล่าประสบการณ์ในการทำงานอนุรักษ์ และฟื้นฟูสายน้ำแม่ปิงว่า “ชาวบ้านได้เล็งเห็นปัญหาเกี่ยวกับสัตว์น้ำที่มีปริมาณลดลงเรื่อยๆ ประกอบกับมีผู้หาปลาผิดวิธีใช้การช้อน และระเบิดจึงได้ร่วมกันจัดตั้งเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาขึ้นมา โดยชาวบ้านจะร่วมกันกันน้ำแม่ปิงโดยการตีหลักฝ่ายเพื่อยกระดับน้ำให้สูงขึ้น มีการ

ติดป้ายบริเวณที่กำหนดให้เป็นเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา และมีการตั้งกฎระเบียบ ถูกปรับเป็นตัวเงินต่ำสุด 500 บาท และสูงสุด 5,000 บาท อีกทั้งมีการตั้งรางวัลนำจับในกรณีผู้ละเมิดกฎ ส่วนปัญหาที่เกิดขึ้นนั้น คือมีเจ้าของสวนส้มที่อยู่ใกล้กับลำน้ำปิง ไม่ให้ความสะดวกและปิดกั้นทางลงสู่ลำน้ำแม่ปิง ซึ่งชาวบ้านก็ได้ขอร้องให้เจ้าของสวนช่วยเปิดทาง แต่ก็ไม่เป็นผลสำเร็จ จึงต้องอาศัยทางเครือข่ายฯ ในการผลักดัน และแก้ไขปัญหาคาการบุกรุกพื้นที่สาธารณะ จึงได้กลับคืนมา และชุมชนสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้อย่างเคย” (สัมภาษณ์, 8 ธันวาคม 2547)

สะท้อนว่าการทำงานของโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิง ได้รุกเข้าไปทำงานกับชุมชนที่หลากหลายขึ้น เพียงมีการปรับบทบาทตนเองบ้าง กล่าวคือในช่วง พ.ศ.2543-พ.ศ.2545 การทำงานของเจ้าหน้าที่โครงการฯ ไม่ได้เป็นการทำงานที่นำภาคชุมชนเหมือนอย่างในช่วง 3 ปีที่ผ่านมาที่ลงพื้นที่ ให้ความรู้ เร่งสร้างเครือข่ายป่าชุมชน แต่ในช่วงนี้พบว่า เจ้าหน้าที่โครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน ได้เข้ามาทำงานในลักษณะที่ควบคู่กันไปพร้อมกับชุมชน เปิดโอกาสให้ชุมชนสร้างกระบวนการชุมชนในการจัดการทรัพยากรในชุมชนเอง ผลคือเครือข่ายฯ มีการรวมตัวเพื่อทำงานที่เข้มแข็งขึ้น ส่วนเจ้าหน้าที่โครงการฯ จะคอยเป็นทีมที่ปรึกษา และคอยมองดูการทำงานของเครือข่ายฯ องค์กรชาวบ้านเพียงอย่างเดียว ซึ่งไม่เพียงพอเฉพาะเครือข่ายอนุรักษ์และฟื้นฟูสายน้ำแม่ปิงเท่านั้น ที่เจ้าหน้าที่โครงการฯ ได้เข้าไปช่วยหนุนเสริมกิจกรรมของเครือข่ายฯ จนเกิดเป็นกระบวนการทำงานภาคประชาชนต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เครือข่ายการจัดการน้ำเหมืองฝายก็เป็นอีกเครือข่ายหนึ่งที่บทบาทของโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงได้เข้าไปช่วยในด้านสนับสนุนกระบวนการทำงานของภาคประชาชนเท่านั้น

▪ เครือข่ายการจัดการน้ำเหมืองฝาย

ผลโครงการการพัฒนาของรัฐ ในปี พ.ศ.2536 ได้มีมติของรัฐที่จะต้องพัฒนาแหล่งน้ำสามารถสนองความต้องการแก่ชุมชนให้มีน้ำใช้ได้ตลอดปี ไม่เกิดภาวะภัยแล้ง จึงทำให้ “ฝายยางเชียงดาว” เกิดเป็นรูปร่างขึ้น แต่ปรากฏว่าฝายยางเชียงดาวกลับไม่ได้ตอบสนองความต้องการแก่ชุมชนเลยจึงทำให้ชาวบ้านผู้ใช้น้ำเพื่อการเกษตรเกิดการรวมตัวกัน ตั้งเป็นเครือข่ายการจัดการน้ำเหมืองฝาย เพื่อที่จะเรียกร้องให้ชุมชนกลับไปใช้วิธีการจัดการน้ำเหมืองฝายแบบเดิม

ดังนั้น โครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนจึงเล็งเห็นว่าต้องการที่จะบูรณาการองค์ความรู้ดั้งเดิมของชาวบ้านในการใช้ประโยชน์จากน้ำ ทางโครงการฯ ได้สนับสนุนให้องค์กรชาวบ้านได้รวมตัวจัดตั้งเป็น “เครือข่ายการจัดการน้ำเหมืองฝาย” เมื่อปี พ.ศ.2545 หากเปรียบเทียบกับฝายยางเชียงดาวที่สร้างขึ้นโดยกรมชลประทานพบว่า จากการศึกษาและเก็บข้อมูล สามารถแบ่งประเด็นการศึกษาเปรียบเทียบระบบการจัดการน้ำฝายวังไฮกับฝายยางเชียงดาว ดังนี้

ตารางที่ 5.1 : เปรียบเทียบระบบการจัดการน้ำฝายวังไฮ กับฝายยางเชียงดาว

ประเด็น	ฝายวังไฮ	ฝายยางเชียงดาว
1. การมีส่วนร่วมของชาวบ้าน	-การมีส่วนร่วมของชุมชนฝายวังไฮ มีองค์ความรู้ในการบริหารจัดการเหมืองฝาย และมีกิจกรรมร่วมกัน เช่น การตีฝาย การขุดลอกลำเหมือง การเลี้ยงฝายเป็นต้น ซึ่งก่อให้เกิดความสามัคคีและพลังของคนท้องถิ่น นอกจากนี้ ยังมีโครงสร้างการบริหารจัดการ กฎระเบียบ การประชุมประจำปี และการร่วมกันดูแลรักษาและตรวจสอบ โดยมี แก่ฝายเป็นผู้นำของการจัดการ	-ฝายยางเชียงดาวนั้น ไม่เปิดโอกาสให้ชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการคิดและวางแผน นอกจากนั้นชุมชนท้องถิ่นยังขาดการรับรู้ ขาดสารข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะฝาย พื้นที่รองรับการใช้น้ำ และประโยชน์ที่ชุมชนจะได้รับอีกด้วย ทำให้กิจกรรมที่แสดงออกถึงความร่วมมือร่วมแรงร่วมใจสูญหายไป และแก่ฝายหรือคณะกรรมการเหมืองฝายก็มีบทบาทน้อยลงตามไปด้วย
2. ความเหมาะสมของโครงการ	-ฝายวังไฮใช้งบประมาณน้อย โดยเป็นการจัดเก็บเงินจากสมาชิกผู้ใช้น้ำไร่ละ 20 บาท และวัสดุอุปกรณ์ที่นำมาใช้ซ่อมแซมเหมืองฝายสามารถหาได้ในท้องถิ่น และแรงงานไปด้วยใจ เกิดการพึ่งพาตนเอง ไม่ต้องรอนงบประมาณ หรือความช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอก	-ฝายยางเชียงดาวใช้งบประมาณในการก่อสร้างมาก ก่อให้เกิดการทุจริตงบประมาณการก่อสร้าง นอกจากนั้นแรงงานท้องถิ่นยังไม่มีส่วนร่วม เพราะมีบริษัทเอกชนจากภายนอกเข้ามารับเหมา ทำให้ชุมชนต้องพึ่งพาภายนอกมากขึ้น ทั้งนี้ เพราะหากตัวฝายเกิดชำรุดเสียหาย จะเกินกำลังความสามารถของชุมชนที่จะแก้ไขได้
3. ผลกระทบต่อชุมชนและสิ่งแวดล้อม	-ฝายวังไฮมีน้ำใช้ตลอดปี สามารถกักเก็บน้ำได้ดีกว่า ไม่มีตะกอนสะสมหน้าฝาย ทำให้ปลาอยู่มากมายบริเวณตัวฝาย มีการอนุรักษ์พันธุ์ปลาบริเวณหน้าฝาย กลายเป็นแหล่งอาหารของชุมชน อีกทั้งองค์ความรู้เกี่ยวกับการจัดการน้ำเหมืองฝายไม่ได้สูญหายไปด้วย	-ฝายยางเชียงดาวนั้น ในการก่อสร้างจะมีการแผ้วถางพื้นที่ป่าเพื่อจะได้ก่อสร้างฝายสะดวก อีกทั้งปลาไม่สามารถขึ้นลงขึ้นมาเพื่อวางไข่ได้ และพบว่าปริมาณน้ำในน้ำแม่ปิงลดลงเมื่อฝายยางทำการกักเก็บน้ำ รวมถึงการเกิดปัญหาตะกอนทับถมหน้าฝาย ก็จะทำให้เกิดปัญหาน้ำท่วมตามมาด้วย

ที่มา: แบบสัมภาษณ์

จากตารางเปรียบเทียบระบบการจัดการน้ำระหว่างฝายวังไฮ และฝายยางเชียงดาวแล้ว สะท้อนให้เห็นว่า “ฝายวังไฮ” เป็นอีกรูปธรรมการจัดการทรัพยากรน้ำของชาวบ้านที่ถ่ายทอดมาจากฐานความรู้ ทั้งกฎเกณฑ์ จารีตประเพณี ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การเคารพซึ่งกันและกันของคนและธรรมชาติ ฯลฯ พ่อแก้ว ชีธรรม อดีตแก่ฝายวังไฮ เล่าว่า ชาวเชียงดาวมีการจัดการเหมืองฝายมาเป็นเวลานานร้อยๆ ปี ตั้งแต่สมัยล้านนา เฉพาะ “ฝายวังไฮ” มีการจัดการระบบฝายมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2450 มีการจัดระบบเหมืองในพื้นที่รองรับน้ำหล่อเลี้ยงชาวบ้าน 3 หมู่บ้าน คือบ้านม่วงหม้อ บ้านคง และบ้านทุ่งหลุก ส่วนใหญ่ชาวบ้านจะประกอบอาชีพทำการเกษตรกรรม ซึ่งมีความต้องการและให้ความสำคัญกับการจัดการน้ำเพื่อทำการเกษตรโดยเฉพาะการทำนา แก่ฝายผู้บริหารฝายจะต้องมีความยุติธรรมในการจัดสรรน้ำให้เกิดประโยชน์สูงสุดกับพื้นที่ทำการเกษตรของพี่น้องชาวเชียงดาว ถ้ามีระบบการจัดการไม่ดีจะทำให้เกิดการแย่งชิงทรัพยากรน้ำกันเกิดขึ้นอย่างแน่นอน

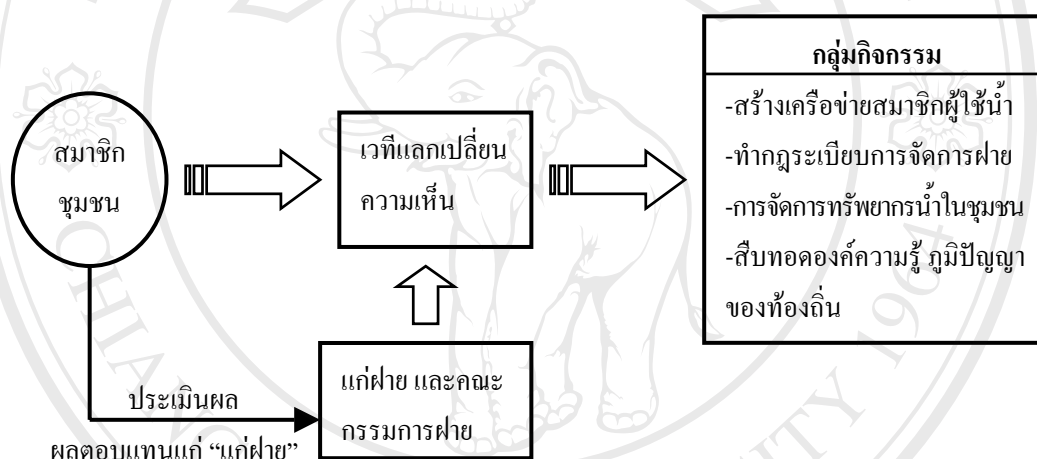
โดยฝายวังไฮจะมีการซ่อมแซมฝาย ประมาณเดือนเมษายนของทุกปีและการกระจายน้ำหรือการจัดสรรน้ำนั้น มีข้อตกลงสัญญาร่วมกันว่าด้วยการจัดสรรน้ำ การรับน้ำเข้านา รวมทั้งการซ่อมแซมเหมืองฝายในแต่ละปี และมีบทลงโทษสำหรับคนที่ทำผิดหรือฝ่าฝืนกฎ สำหรับแก่ฝายนั้นจะเป็นคนที่ชุมชนเลือกขึ้นมาเป็นตัวแทนในการดูแลและจัดสรรน้ำให้กับสมาชิก ต้องเป็นคนที่มีความยุติธรรม จัดสรรน้ำให้กับสมาชิกฝายได้ใช้น้ำกันอย่างทั่วถึง ซึ่งแก่ฝายแต่ละคนจะมีวาระการเป็นแก่ฝาย 1 ปี พอหมดวาระก็จะมีการเลือกแก่ฝายคนใหม่ขึ้นมา การจัดการน้ำในระบบเหมืองฝายวังไฮที่ผ่านมามีคณะกรรมการซึ่งประกอบไปด้วยแก่ฝายหรือประธาน คณะกรรมการฝายและสมาชิกลูกฝาย ซึ่งพ่อแก้ว ชีธรรม อดีตแก่ฝาย แห่งฝายวังไฮ กล่าวว่า “การทำเหมืองฝายแต่ละปี สมาชิกที่ใช้น้ำจากลำเหมืองจะต้องมาเอามื้อกัน ถ้าไม่สามารถมาได้ก็ให้จ้างคนมาหรือจะจ่ายเป็นเงินหรือข้าวก็ได้ เพื่อมาเป็นค่าบำรุงเหมืองและค่าตอบแทนให้กับแก่ฝาย ส่วนเงินที่เหลือก็นำเข้าเป็นกองทุนเหมืองฝายต่อไป ถือว่าเป็นการรับผิดชอบร่วมกันตามกฎหมายที่ตั้งไว้ เป็นการเรียกคนให้มารวมกันมาเจอกันปีหนึ่งครั้งหนึ่ง” (ที่มา: http://www.codi.or.th/index.php?option=com_content&task1)

การทำเหมืองฝาย มีจารีตเดิมที่นำมายึดไว้ มีทั้งการเอามื้อ (ลงแขก) ของสมาชิกในการทำฝาย ซึ่งได้ทั้งเพื่อน การสืบทอดความเชื่อ รวมทั้งการเคารพต่อเพื่อนมนุษย์ สิ่งศักดิ์สิทธิ์และธรรมชาติ สำหรับพิธีกรรมการเลี้ยงผีน้ำ ผีฝายวังไฮ พ่อหลวงสุชิน งามนิยมเล่าว่า “คนเหนือในถิ่นล้านนามีความเชื่อในเรื่องการดูแลน้ำ จะมีการเลี้ยงผีฝาย เพราะมีความเชื่อว่ารอบตัวเรามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ปกปักรักษาอยู่ มีผีป่า ผีน้ำ คุ่มครองดูแลรักษาอยู่ ชุมชนหรือคนใดที่ใช้น้ำ ใช้ประโยชน์จากป่า ควรจะบูชาเคารพเพื่อขอขมาและให้ปกปักรักษาทรัพยากรให้คงความอุดมสมบูรณ์ ฝายวังไฮจะมีการเลี้ยงผีฝายในช่วงฤดูกาลเก็บเกี่ยวหรือเดือนพฤษภาคมของทุกปี จะทำการบูชากันบริเวณหัวฝาย

น้ำว้าวหรือไก่อ่เพื่อสักการบูชาผีฝ่าย พร้อมกับบูชาดอกไม้ รูปเทียน เหล้าขาว ซึ่งการทำพิธีกรรมหรือความเชื่อดังกล่าวเป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติไปในตัวด้วย” (สัมภาษณ์, 8 ธันวาคม 2547)

นับว่าเป็นกุศโลบายอีกอย่างหนึ่งของภูมิปัญญาชาวบ้าน ที่ทำให้ระบบเหมืองฝายยังคงอยู่ได้ตราบนานทุกวันนี้ เพราะด้วยความเชื่อที่มีมาแต่อดีต ทำให้คนในปัจจุบันยังเคารพยำเกรง ไม่มีใครที่จะเข้าไปฝ่าฝืนความเชื่อ หรือทำการอย่างใดอย่างหนึ่งที่ก่อให้เกิดความเสียหาย เช่น การรื้อฝาย เพราะถือว่าเป็นการลบหลู่ดูหมิ่นผีฝ่ายอย่างมาก

แผนภาพที่ 5.3 : โครงสร้างการทำงานการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ในระบบการจัดการเหมืองฝาย อ.เชียงดาว

ดังนั้น การจัดการระบบเหมืองฝายภายใต้การสนับสนุนของโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน นอกจากจะสร้างความเข้มแข็งให้กับสมาชิกในชุมชนแล้ว ยังเป็นทุนเสริมให้สมาชิกผู้ใช้น้ำได้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการน้ำอีกด้วย

โดยในปี พ.ศ.2545 ชุมชนที่มีการจัดการน้ำเหมืองฝายได้รวมกลุ่มกันเป็นเครือข่ายเพื่อนำเสนอปัญหา ตลอดจนข้อเสนอแนะและข้อเรียกร้องต่อการจัดการน้ำเหมืองฝายร่วมกับเครือข่ายองค์กรชุมชนลุ่มน้ำภาคเหนือ การรวมกลุ่มนี้เป็นกลุ่มชาวนาที่ใช้น้ำจากฝายวังไฮ ตำบลเชียงดาว อำเภอเชียงดาว จำนวน 3 หมู่บ้าน ได้แก่บ้านดง, บ้านม่วงฝอย และบ้านทุ่งหลุก รวมถึงชาวนาที่ใช้น้ำจากฝายโป่งอาง ตำบลเมืองนะด้วย

การส่งเสริมกิจกรรมที่พัฒนาศักยภาพของคณะกรรมการเหมืองฝายและสมาชิก คือโดยผ่านกิจกรรมการประชุม, สัมมนา และอบรมในระดับพื้นที่และระดับภาค และกิจกรรมที่ทำมีทั้งการพยายามฟื้นฟูความรู้เรื่องการจัดการทรัพยากรน้ำแบบดั้งเดิมที่สอดคล้องกับชุมชน รวมไปถึง

การลงมือปฏิบัติการในการจัดการเหมืองฝาย เช่น การซ่อมแซมปรับปรุงเหมืองฝาย การเลี้ยงฝาย การสร้างฝายแก้ว และการขุดลอกหน้าฝาย เป็นต้น

สรุป สิ่งที่ทำให้การทำงานของโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนได้ปรับบทบาทมาเป็นบทบาทด้านสนับสนุน ส่งเสริมนี้ วิเคราะห์ได้ว่าเกิดจากปัจจัย ดังนี้คือ

1. ผู้นำชุมชน ที่มีความกระตือรือร้น และอยากเข้ามาทำงานร่วมกับโครงการ เกิดเป็นกระบวนการทำงานในภาคชุมชนที่ชัดเจนขึ้น มีโครงสร้างการทำงานโดยชาวบ้าน มีคณะกรรมการทำงาน มีคณะผู้ประสานงาน ที่มาจากการสรรหาจากชุมชน ด้วยเหตุนี้จึงนำไปสู่ การทำให้ชาวบ้านมีความสนใจที่จะเข้าร่วมทำงานมากขึ้นตามไปด้วย เพราะทำให้รู้สึกว่าเป็นเครือข่าย เป็นองค์กรชาวบ้านจริงๆ มิใช่เป็นองค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งจะส่งผลให้ชาวบ้านได้เห็น และตระหนักว่าชุมชนพลังในการแก้ปัญหานั้นอยู่ที่ตัวชุมชนเอง บุคคลภายนอกนั้นเป็นเพียงมาช่วยเสริมเท่านั้น ก็จะทำให้ผลสำเร็จของการพัฒนาเป็นแบบยั่งยืนมิใช่เป็นเพียงชั่วคราวชั่วคราวเท่านั้น

2. การปรับวิธีการทำงานของโครงการฯ ลดบทบาทของการทำงานในภาพของเอ็น จี โอ ลง เน้นให้ภาคชุมชนทำงานมากขึ้น เป็นลักษณะการทำงานที่เรียกว่า “ให้ชุมชนชนชุมชน” โดยอาศัยผู้นำชุมชนจากชุมชนหนึ่งไปสร้างความรู้ สร้างแนวคิดเรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้แก่อีกชุมชนหนึ่ง ส่วนทางเจ้าหน้าที่โครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน ก็จะเป็นเพียงกองเลขาคอยให้ข้อมูล ประสานงานเท่านั้น

นอกจากนี้ การได้เปลี่ยนจากการทำงานที่เน้นผู้นำทางธรรมชาติ ก็มาเป็นผู้นำทางการอีกด้วย ซึ่งก็จะช่วยให้เกิดการทำงานจากหมู่บ้านหนึ่งไปยังอีกหมู่บ้านหนึ่งได้ง่ายขึ้น

3. ในช่วง พ.ศ.2543-พ.ศ.2545 พบว่าแหล่งทุนสนับสนุนส่วนใหญ่มีใช้มาจากรัฐ แต่มาจากการได้รับการอุดหนุนจากภาคเอกชน เช่น กองทุนเพื่อสังคม โครงการออสเตอร์เลียช่วยชุมชน ฯลฯ ผลของการที่แหล่งทุนที่ได้รับมีใช้รัฐจึงทำให้ไม่มีเงื่อนไขการทำงานที่ตายตัวมากนัก แม้ว่าการเสนอแผนเข้าไปเพื่อขอทุน แต่ก็ไม่ได้จำเป็นต้องทำตามแผนเสมอไป สามารถจะมีการปรับเปลี่ยนแผนได้ตลอดเวลา เพราะเป้าหมายของทุนที่ให้ไปก็คือดูที่ผลสัมฤทธิ์ของการทำงานมากกว่า ทำให้ไม่เกิดความยุ่งยากในเรื่องของงบประมาณ เพราะทุนที่ทางโครงการฯ ได้รับส่วนใหญ่แล้ว ถึงแม้ว่าในแผนระยะเวลาดำเนินงานจะเป็น 2 หรือ 3 ปี แต่ทางเจ้าของทุนก็ไม่ได้ให้เงินก้อนทั้งหมด แต่จะแบ่งให้เป็นงวดๆ ไป หากว่าเกิดการเปลี่ยนกิจกรรมขึ้นมา เพียงแต่เพิ่มเติมไว้ในรายงานแต่ละปี ไม่จำเป็นต้องชี้แจงรายละเอียดให้มากเหมือนกับทุนที่ได้รับมาจากรัฐ เกิดความยุ่งยากในการทำงานที่น้อยลง

4. บริบทแวดล้อมสังคมที่เกิดขึ้นในท่ามกลางการเกิดกระแส เรียกร้องของกลุ่มสมาชิกเครือข่ายป่าชุมชนทั้งภาคเหนือ รวมไปถึงทั่วประเทศที่มีการเดินหน้าของการที่ขอให้รัฐบาลรับรอง พ.ร.บ.ป่าชุมชน (ฉบับประชาชน) เพื่อที่จะไปนำไปใช้ได้จริง และเป็นตัวรองรับการทำงานของกลุ่มเครือข่ายป่าชุมชนทั่วประเทศ ก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ชาวบ้านที่อยู่กับป่ามาโดยตลอดใน อ.เชียงดาวเริ่มเกิดมีการเคลื่อนไหว และสนใจต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น จึงกลายเป็นแรงผลักดันให้ชุมชนมีความตื่นตัวตามไปด้วย

5.1.3 บทบาทการขยายเครือข่ายนอกพื้นที่ และสร้างพันธมิตร ช่วงปี พ.ศ.2546 - พ.ศ.2548

นอกจากที่ทางโครงการฯ ยังคงทำงาน ส่งเสริมการทำงานของภาคประชาชนในด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่แล้ว (ทั้งด้านป่าชุมชน อนุรักษ์ฟื้นฟูสายน้ำแม่ปิง และการจัดการเหมืองฝาย) ยังเริ่มขยายพื้นที่ทำงาน ให้ความร่วมมือไปยังพื้นที่ใกล้เคียง กล่าวคือ

▪ การต่อยอดการทำงานกับองค์กรชาวบ้าน (องค์กรเครือข่ายทรัพยากรฯ ลุ่มน้ำแม่ปิง)

ในช่วงระยะเวลา พ.ศ.2546-2548 นี้ พบว่า การทำงานของโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนยังคงเน้นในเรื่องของการขยายพื้นที่ป่าชุมชนไปเรื่อยๆ เพื่อให้ครอบคลุม 72 ชุมชน ทั้ง อ.เชียงดาว โดยภายในปี พ.ศ.2546 นี้เอง ทางโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน ได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ภาคเหนือ ประมาณ 6.8 ล้านบาท เพื่อมาทำโครงการสิทธิชุมชนศึกษาภาคเหนือ กรณีลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน แม่แตงตอนบน และแม่จิด ซึ่งสามารถทำให้เกิดเป็นองค์ความรู้ในการจัดการลุ่มน้ำอย่างเป็นระบบ และมีการเชื่อมโยงกันทั้ง 3 ลุ่มน้ำ โดยในส่วนของการศึกษาลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน ได้รับงบประมาณในการทำโครงการประมาณ 2 ล้าน ระยะเวลาดำเนินงานตั้งแต่ เดือนตุลาคม พ.ศ.2546 ถึงเดือนมีนาคม พ.ศ.2549 เพื่อศึกษาถึงปัญหาการละเมิดสิทธิชุมชน และหาแนวทางในการเพิ่มสิทธิชุมชนกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ จากโครงการนี้เองก็ได้ไปช่วยให้เกิดความต่อเนื่องของการทำงานโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน มีการเพิ่มสมาชิกเครือข่ายป่าชุมชนต้นน้ำ อ.เชียงดาว อย่างต่อเนื่องโดยในปี พ.ศ.2547 มีการเพิ่มสมาชิกป่าชุมชนเป็น 54 หมู่บ้าน และปี พ.ศ.2548 เพิ่มขึ้นเป็น 58 หมู่บ้าน และอีกทั้งยังมีหมู่บ้านที่อยู่ในระหว่างดำเนินการจัดตั้งป่าชุมชน หมายถึง หมู่บ้านที่ทางคณะกรรมการเครือข่ายป่าชุมชนได้เข้าไปประชุมเลือกตั้งคณะกรรมการ และติดป้าย แต่ยังไม่ได้มีการกำหนดขอบเขตพื้นที่ป่าชุมชน ตลอดจนกฎระเบียบของหมู่บ้าน และการยอมรับของสมาชิกในชุมชนในเรื่องกฎระเบียบหรือข้อบังคับอีกจำนวน 22 หมู่บ้าน

และจากการถอดสรุปบทเรียนของการทำงานร่วมระหว่างเจ้าหน้าที่โครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน กับเครือข่ายป่าชุมชนต้นน้ำ อ.เชียงดาว ตลอดการทำงานตั้งแต่ปี พ.ศ.2542-พ.ศ.2547 จะทำให้เราเห็นกิจกรรม เห็นการเคลื่อนไหวการทำงานมากขึ้น คือ

1. การสนับสนุนกิจกรรมของชุมชนในระดับหมู่บ้าน คณะกรรมการบริหารเครือข่ายป่าชุมชน จะไปสร้างความเข้าใจให้กับสมาชิกในชุมชนเป็นรายหมู่บ้าน พร้อมทั้งรับฟังความคิดเห็น ตลอดจนข้อเสนอแนะและความต้องการของชุมชน เพื่อทำการรวบรวมข้อมูลพื้นฐานของหมู่บ้าน ตลอดจนทรัพยากรและความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับทรัพยากร โดยเครือข่ายป่าชุมชนจะสนับสนุนให้แต่ละหมู่บ้านจัดทำแผนการจัดการป่าชุมชนเพื่อรวมเป็นแผนตำบล/ แผนอำเภอ เสนอต่อองค์การบริหารส่วนตำบลต่อไป

นอกจากนี้ คณะกรรมการบริหารเครือข่ายป่าชุมชน ยังร่วมกับเจ้าหน้าที่โครงการฯ เพื่อประสานงานในการจัดอบรม สัมมนา และศึกษาดูงานให้กับสมาชิกในชุมชน เพื่อให้มีความเข้าใจในเรื่องการจัดการป่าชุมชนมากขึ้น และสนับสนุนชุมชนในกิจกรรมต่อเนื่อง เช่น ปลูกป่า ทำแนวกันไฟ ตรวจป่าลาดตระเวน และทำป้ายแนวเขตป่า เป็นต้น

2. การผลักดันนโยบาย กฎหมาย นอกจากจะเข้าร่วมขบวนการล่ารายชื่อ 50,000 ชื่อเพื่อเสนอร่าง พ.ร.บ.ป่าชุมชนฉบับประชาชนตามรัฐธรรมนูญมาตรา 170 ตั้งแต่ปีพ.ศ. 2542 แล้ว ยังร่วมขบวนการผลักดัน พ.ร.บ.ป่าชุมชนกับเครือข่ายระดับจังหวัด ระดับภาค และระดับประเทศอีกด้วย อีกทั้ง ยังจัดอบรมเรื่องกฎหมายป่าชุมชน โดยการจบบรายละเอียดไปที่มาตรา เพื่อให้สมาชิกเครือข่ายป่าชุมชนเข้าใจอย่างถ่องแท้ และมีการเชื่อมโยงประเด็นปัญหาอื่นๆ เช่น การถือครองที่ดินในเขตป่า สิทธิที่ดินทำกิน เป็นต้น

3. การเฝ้าระวัง ติดตาม ตรวจสอบ คณะกรรมการบริหารงานเครือข่ายป่าชุมชนและผู้ประสานงานระดับตำบล ร่วมกับเจ้าหน้าที่โครงการฯจะมาประชุมกันทุกเดือน เพื่อสรุปสถานการณ์ในแต่ละพื้นที่ หากพบว่าการกระทำที่ผิดกฎหมายและเห็นว่ามิชอบด้วยกฎหมาย คณะกรรมการบริหารงานจะจัดตั้งคณะกรรมการลงไปตรวจสอบในพื้นที่ เพื่อหาข้อมูลเพิ่มเติมและนำมาประกอบการตัดสินใจของคณะกรรมการที่จะเรียกร้องความเป็นธรรมให้กับชุมชนที่ประสบปัญหา ตัวอย่างสถานการณ์ที่คณะกรรมการบริหารเครือข่ายป่าชุมชนกับเจ้าหน้าที่โครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนเข้าไปเกี่ยวข้อง เช่น

- กรณีการจับกุมพี่น้องปะหล่อง บ้านปางแดง ในข้อหาการบุกรุกพื้นที่ป่าสงวน โดยเจ้าหน้าที่ของรัฐใช้ความรุนแรงเข้าจับกุม และเป็นการจับกุมแบบเหวี่ยงแห จับกลุ่มผู้ชายทั้งหมดที่อยู่ในหมู่บ้าน ซึ่งคณะกรรมการบริหารป่าชุมชนได้เข้ามาทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยกับเจ้าหน้าที่ของรัฐร่วมกับชุมชนในพื้นที่ เมื่อปีพ.ศ. 2542

- การนำเสนอการจัดการป่าชุมชน กรณีป่าเมี่ยง บ้านปางมะโอ ที่ได้มีการจัดการป่าชุมชน ในลักษณะของการสืบทอดองค์ความรู้ และความเชื่อในอดีต โดยนำเสนอผ่านเวทีสัมมนาของการ ปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย

- กรณีนายทุนบุกรุกพื้นที่ป่า และบุกรุกลำน้ำแม่ปิง บริเวณพื้นที่อุทยานแห่งชาติศรีลานนา เพื่อจัดทำธุรกิจท่องเที่ยวเชิงล่องแพ ทางคณะกรรมการเครือข่ายได้ร่วมคัดค้านและทำหนังสือให้ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องลงมาตรวจสอบ และยังมีการติดตามคดีจนกว่าจะไม่มี การบุกรุกต่อไป ฯลฯ

4. การบริหารงานของคณะกรรมการบริหารเครือข่ายป่าชุมชน โดยจะมีการประชุมทุกเดือน เพื่อรายงานสถานการณ์ และปรึกษาหารือความคืบหน้าของ พ.ร.บ.ป่าชุมชน ร่วมกับเจ้าหน้าที่ โครงการฯ โดยจากการทำงานอย่างต่อเนื่อง ทำให้เครือข่ายป่าชุมชน อ.เชียงดาวสามารถขยาย เครือข่ายไปในเขตพื้นที่ อ.เชียงดาว และชุมชนอื่นในอีก 6 อำเภอ ได้แก่ กลุ่มอนุรักษ์เวียงคัง อ.ฝาง กลุ่มอนุรักษ์คอยผ้าห่มปก และกลุ่มอนุรักษ์คอยผาผึ้ง อ.ไชยปราการ กลุ่มอนุรักษ์ป่าบ้านน้ำรู อ.พร้าว กลุ่มอนุรักษ์ป่าแม่แพลม อ.เวียงแหง และกลุ่มอนุรักษ์คอยแม่ตะมาน อ.แม่แตง โดยเป็น การเข้าไปหนุนเสริมกิจกรรมของชุมชน และสร้างความเข้าใจให้เกิดขึ้นในทุกหมู่บ้านที่เป็นสมาชิก เครือข่ายป่าชุมชน อ.เชียงดาว

อีกทั้ง คณะกรรมการบริหารงานเครือข่ายป่าชุมชนยังมีการประสานความร่วมมือกับ หน่วยงาน องค์กรทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง และแสวงหาพันธมิตร เพื่อให้เข้ามาทำกิจกรรมร่วมกัน สำหรับในส่วนของการพัฒนาคณะกรรมการบริหารงานเครือข่ายป่าชุมชนนั้น จะร่วมกับเจ้าหน้าที่ โครงการฯ มีการจัดอบรม ดูงาน สัมมนา แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ตลอดจนพัฒนาทักษะและความรู้ความ เข้าใจในการจัดการป่าชุมชนให้กับตัวคณะกรรมการเอง เพื่อให้สามารถนำไปปฏิบัติงานได้อย่างมี ประสิทธิภาพอีกด้วย

โดยมีการจัดทำสรุปแผนการดำเนินงานของคณะกรรมการบริหารเครือข่ายป่าชุมชน อ. เชียงดาวไว้เป็นแผนภาพ เพื่อให้ง่ายต่อการศึกษา ดังนี้

แผนภาพที่ 5.4 : สรุปการดำเนินงานของเครือข่ายป่าชุมชนต้นน้ำแม่ปิงอำเภอเชียงดาว ระหว่างปี พ.ศ.2542-2547

ที่มา: เอกสารสรุปการดำเนินงานของเครือข่ายป่าชุมชนต้นน้ำแม่ปิงอำเภอเชียงดาว ระหว่างปี พ.ศ.2542-2547 เพื่อเสนอต่อการประชุมประจำปีของเครือข่าย

ขณะเดียวกันยังคงติดตามความเคลื่อนไหวของสถานการณ์ พ.ร.บ.ป่าชุมชนอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในเหตุการณ์เดือนตุลาคม ปีพ.ศ.2548 เกิดเป็นกระบวนการเคลื่อนไหวของสมาชิกเครือข่ายป่าชุมชนต้นน้ำ อ.เชียงดาว ร่วมกับสมาชิกป่าชุมชนภาคเหนือจำนวนกว่า 1,000 คน “ร่วมเดินธรรมยาตรา” โดยเป็นการเดินเท้าจาก อ.เชียงดาว ถึงกรุงเทพฯ เพื่อยืนยันเจตนารมณ์ของร่าง พ.ร.บ.ป่าชุมชนเดิม ขอคัดค้านไม่เห็นด้วยที่คณะกรรมการธิการร่วม 2 สภา ได้ร่วมกันพิจารณา ร่างพ.ร.บ.ป่าชุมชน โดยมีการเพิ่มเติม “เขตพื้นที่อนุรักษ์พิเศษ” เข้าไปในภายหลัง ซึ่งมีผลเป็นการไม่อนุญาตให้มีการจัดตั้งป่าชุมชนในเขตนี้ได้

ทั้งนี้ การนิยามเขตอนุรักษ์พิเศษว่า เป็นเขตพื้นที่ในเขตอนุรักษ์ที่รัฐมนตรีประกาศโดยการอนุมัติจากคณะรัฐมนตรี ประกอบด้วยพื้นที่ที่มีลักษณะคือ 1. พื้นที่ต้นน้ำลำธารที่มีสภาพป่าสมบูรณ์ 2. พื้นที่ที่มีความหลากหลายทางชีวภาพสูง 3. พื้นที่ที่มีความเปราะบางทางกายภาพและชีวภาพ หรือแหล่งศึกษาธรรมชาติ 4. พื้นที่ที่มีลักษณะเด่นทางธรรมชาติ เช่น มีพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์หายากหรือใกล้สูญพันธุ์ ซึ่งหลายฝ่ายได้ตั้งข้อสังเกตว่า หากมีการเพิ่มเขตพื้นที่อนุรักษ์พิเศษ เข้าไปในร่าง พ.ร.บ.ป่าชุมชน ด้วยนั้นย่อมส่งผลกระทบต่อประชาชนในหลายพื้นที่ทั่วประเทศอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เนื่องจากปัจจุบันมีพื้นที่ป่าอนุรักษ์ทั่วประเทศอยู่ 81 ล้านไร่ เป็นป่าต้นน้ำ ซึ่งตรงตามตามนิยามเขตอนุรักษ์พิเศษถึง 72 ล้านไร่ และส่วนใหญ่ชาวบ้านก็ดูแลพื้นที่เหล่านี้ในฐานะป่าชุมชนกันมานาน

จากปรากฏการณ์ครั้งนี้เห็นว่า ชาวบ้านไม่เห็นด้วยกับสิ่งที่รัฐได้กระทำที่ให้มีการเพิ่ม “เขตพื้นที่อนุรักษ์พิเศษ” เข้าไป เพราะถือว่าผิเจตนารมณ์เดิมที่มุ่งให้ชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วม แต่หากมีการเพิ่มเขตพื้นที่อนุรักษ์พิเศษนี้เข้าไป ก็จะกลายเป็นเครื่องมือของรัฐที่ใช้ร่างพ.ร.บ.ป่าชุมชน เพื่อทำการประกาศเขตป่า และกีดกันชาวบ้านออกไป เพราะในร่างพ.ร.บ.ป่าชุมชนเดิมนั้นชาวบ้านต้องการมุ่งเน้นการปฏิรูประบบการบริหารจัดการป่าไม้เป็นสิ่งสำคัญ โดยให้ชาวบ้านในชุมชนได้ร่วมกันดูแลและฟื้นฟูพื้นที่ป่าร่วมกัน ไม่ใช่มีการเพิ่มเติมอำนาจรัฐเข้าไปและกีดกันชาวบ้านอย่างนี้ ซึ่งจะนำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชาวบ้านรุนแรงขึ้นไปอีก เนื่องจากจะต้องถูกอพยพย้ายออกจากพื้นที่ นับได้ว่าเป็นการเริ่มเกิดกระบวนการของภาคประชาชนซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่ง ที่แสดงพลังประชาชนภายใต้รัฐธรรมนูญปี 2540 เพราะที่ผ่านมาเราใช้รัฐธรรมนูญเพียงแค่ตัวหนังสือ โดยการอ้างตามมาตราต่างๆ ไม่ได้นำมาปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม

ส่วนเครือข่ายอนุรักษ์และฟื้นฟูสายน้ำแม่ปิงก็ได้รับทุนสนับสนุนอย่างต่อเนื่องจากมูลนิธิ ดร.เทียม โชควัฒนานับตั้งแต่มาก่อตั้งเครือข่าย เมื่อปี พ.ศ.2543 แต่ก็ได้มีทุนสนับสนุนอื่นตามมาด้วยในปี พ.ศ.2546 คือมูลนิธิโตโยต้า จึงทำให้การทำงานมีความต่อเนื่อง และขยายกิจกรรมในการทำงานมากขึ้น

กล่าวคือ ทางเครือข่ายฯ ได้เลือกพื้นที่ตัวอย่างจากสมาชิกเครือข่ายฯ ทั้งหมด 4 หมู่บ้าน เป้าหมาย คือ บ้างโป่งอาจ บ้านปิงโค้ง บ้านห้วยโจ้ และบ้านแก่งป็นเต้า ซึ่งทางเครือข่ายฯ ได้นำเอาองค์ความรู้ท้องถิ่นของชุมชนเข้ามามีบริหารจัดการ และมีการหนุนเสริมให้สมาชิกชุมชนทำกิจกรรมควบคู่ไปกับการสร้างจิตสำนึกร่วมกัน กิจกรรมที่สมาชิกดำเนินการนั้นมีหลากหลาย ได้แก่ การดูแลสองฝั่งลำน้ำปิง การแผ้วถางวัชพืช การปลูกต้นไม้ การซ่อมแซมปรับปรุงตลิ่งสองฝั่งลำน้ำ การกำจัดขยะในเขตชุมชน การสร้างศูนย์ข้อมูลในแต่ละชุมชนเพื่อให้สมาชิก และบุคคลภายนอกได้มาเรียนรู้ร่วมกัน และการกำหนดแนวเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา คิดป่ายของแต่ละหมู่บ้านให้มีความชัดเจนยิ่งขึ้น ขณะเดียวกันก็ได้มีการขยายพื้นที่การทำงานไปสู่ลุ่มน้ำสาขาของกลุ่มน้ำแม่ปิงด้วย รวมถึงลุ่มน้ำนอกพื้นที่คือแม่แตง และแม่จันอีกด้วย

ในการทำงานของเครือข่ายการจัดการน้ำเหมืองฝาย ผลของการทำงานชาวบ้านในการจัดการฝายวังไฮ (พ.ศ. 2545) ส่งผลให้กลายเป็นการจัดการฝายต้นแบบในพื้นที่ อ.เชียงดาว โดยในปี พ.ศ. 2547 ชุมชนบ้านโป่งอาจ อ.เชียงดาว ได้เป็นอีกชุมชนหนึ่งที่มีการจัดการเหมืองฝายอย่างเป็นระบบ ภายหลังที่ได้เข้าไปเรียนรู้ ระบบการจัดการน้ำของฝายวังไฮ ทำให้คาดว่าในอนาคตข้างหน้าทั่วทั้ง อ.เชียงดาว ที่มีการคาดหมายว่าจะมีการสร้างฝายประมาณ 400 จุดครอบคลุมลุ่มน้ำแม่ปิง และลุ่มน้ำสาขาของแม่ปิง ซึ่งจะสามารถทำให้ชุมชนใน อ.เชียงดาว สามารถจัดการน้ำได้อย่างเป็นระบบ

ในปี พ.ศ.2548 นี้ ทางคณะกรรมการจัดการเหมืองฝายวังไฮสามารถผลักดันให้มีการบรรจุเรื่องการจัดการเหมืองฝายของชาวบ้านเข้ากับนโยบายของ อบต.เชียงดาวแล้ว ซึ่งก็จะได้รับเงินอุดหนุนเป็นรายปี ทุกๆ ปี ปีละ 10,000 บาท เพื่อนำมาพัฒนาฝายวังไฮ

การทำงานของโครงการจัดการลุ่มน้ำปิงตอนบนในช่วงนี้ จึงเริ่มเน้นการขยายพื้นที่การทำงานออกไปนอก อ.เชียงดาว ประกอบกับความคิดของโครงการฯ ที่ว่า “เราไม่สามารถทำงานสำเร็จด้วยคนเดียวได้” ยังเป็นการชี้ให้เห็นว่ามีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องขยายพื้นที่ทำงานมากกว่าที่จะทำงานอยู่แค่เฉพาะใน อ.เชียงดาว เพียงอย่างเดียว และขณะเดียวกันคือการแสวงหาพันธมิตรเพื่อที่จะทำให้การทำงานเป็นไปในแบบแนวกลุ่มร่วมที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน อีกทั้งยังเป็นการช่วยเสริมให้กลุ่มเข้มแข็งตามไปด้วย โดยในช่วงนี้พบว่าภายใต้ของการบริหารงานของ พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร ซึ่งเข้ามาดำรงตำแหน่งตั้งแต่เมื่อกุมภาพันธ์ พ.ศ.2544 เป็นต้นมา และในเดือนตุลาคม พ.ศ.2545 รัฐบาลได้มีการปรับปรุง เปลี่ยนแปลง กระทรวง ทบวง กรมใหม่ ทั้งหมด 20 กระทรวง ได้มีกระทรวงเกิดใหม่อย่าง กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งถือได้ว่าเป็นการปรับปรุงนำเอาหน่วยงานต่างๆ ที่รับผิดชอบเกี่ยวกับด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม เช่น การนำเอากรมป่าไม้ จากกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ นำกรมควบคุมสิ่งแวดล้อม จาก

กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มารวมเข้าไว้ด้วยกันทำให้การทำงานมีความเป็นเอกภาพ และไปในทิศทางเดียวกันมากขึ้น จึงทำให้เกิดโครงการเข้ามาลงพื้นที่ลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน ภายใต้กรอบทิศทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของรัฐบาล ด้วยการมองเห็นศักยภาพของกลุ่มน้ำแม่ปิงว่าไม่ใช่เป็นแหล่งต้นกำเนิดแม่น้ำปิงเพียงอย่างเดียว แต่ยังเป็นพื้นที่ลุ่มน้ำที่ยังสมบูรณ์ด้วยป่าไม้อย่างมาก ในพื้นที่ลุ่มน้ำปิงจึงได้กลายเป็นโครงการนำร่อง และเป็นโครงการพัฒนาของรัฐหลายโครงการด้วยกัน ดังจะกล่าวรายละเอียดไว้ในช่วงนี้คือ

1. โครงการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม (พัฒนาลุ่มน้ำ)
2. โครงการสร้างกระเช้าไฟฟ้าดอยหลวงเชียงดาว
3. โครงการหมู่บ้านป่าไม้แสนใหม่

▪ **โครงการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม (พัฒนาลุ่มน้ำ)**

จากมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 7 มกราคม 2546 เรื่อง แนวทางการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยได้กำหนดให้พื้นที่ลุ่มน้ำแม่ปิงเป็นพื้นที่ที่มีความวิกฤติหรือล่อแหลม มีความจำเป็นต้องเร่งรัดให้มีการฟื้นฟูอย่างเร่งด่วน เป็นพื้นที่และโครงการนำร่อง โดยมีกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งมีนายประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงทรัพยากรฯ เป็นผู้รับผิดชอบและดำเนินการ ร่วมกับทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง โดยเน้นกระบวนการของการมีส่วนร่วม ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และประชาชนในพื้นที่ร่วมกันจัดทำข้อเสนอ แนวทางนโยบาย และมาตรการในการอนุรักษ์ ฟื้นฟูและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมให้มีผลในทางปฏิบัติ อย่างเป็นรูปธรรมและก่อให้เกิดความยั่งยืน

ทางโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน และเครือข่ายองค์กรชาวบ้าน ได้แก่ เครือข่ายป่าชุมชนต้นน้ำอำเภอเชียงดาว ได้มีการร่วมปรึกษาหารือกัน และเห็นสมควรอย่างยิ่งที่จะเข้าร่วมโครงการฟื้นฟูลุ่มน้ำแม่ปิงของรัฐบาล ดังกล่าว ทั้งนี้เป็นเพราะสอดคล้องกับโครงการต่างๆ ที่ได้ทำมาตั้งแต่ต้น และเห็นเป็นโอกาสอันดีต่อความร่วมมือเป็นภาคีร่วม ทั้งภาครัฐ เอกชน และประชาชน จากการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่ พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา ของโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน และเครือข่ายป่าชุมชนต้นน้ำอำเภอเชียงดาวที่ได้ตั้งเป็นเครือข่าย พ.ศ.2541 พบว่า พื้นที่ป่าส่วนใหญ่ที่เป็นป่าอนุรักษ์ ทั้งอุทยานแห่งชาติ และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเชียงดาวนั้น มีอัตราการบุกรุก แผลวถางทำลายป่านั้นมีไม่มากนัก เนื่องจากมีเจ้าหน้าที่คอยควบคุมดูแล แต่พื้นที่ที่เป็นป่าสงวนแห่งชาติมักจะขาดการดูแลเอาใจใส่อย่างใกล้ชิด เป็นเหตุให้พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ที่อยู่นอกเขตป่าอนุรักษ์นั้น มักจะล่อแหลมต่อการถูกบุกรุกแผ้วถางทำลาย เช่น พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าเชียงดาว ทางด้านฝั่งตะวันออกของลำน้ำแม่ปิง ซึ่งอยู่นอกเขตอุทยานแห่งชาติศรีลานนา ครอบคลุม

พื้นที่ 13 หมู่บ้านหลัก และ 13 หย่อมบ้าน ตั้งแต่ตำบลแม่นะ เชียงดาว และปิงโค้ง ซึ่งจากการสำรวจเบื้องต้นพบว่า มีสถานการณ์ปัญหาการบุกรุกแผ้วถาง ทำลายป่า เป็นประจำทุกปี และมีแนวโน้มว่าจะขยายความรุนแรงมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากพื้นที่ป่าดังกล่าวนี้ มีถนนเข้าถึงและมีชุมชนอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก ทั้งชาวไทยพื้นราบและชนเผ่าต่างๆ

ดังนั้น เพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติดิน น้ำ ป่า และความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าเชียงดาว จำนวนพื้นที่ประมาณ 15,000 ไร่ จึงมีความจำเป็นอย่างเร่งด่วน ที่จะให้มีการป้องกันรักษาป่า การลักลอบตัดไม้ การบุกรุกแผ้วถาง และการฟื้นฟูสภาพป่า ด้วยการปลูกป่าเพิ่มเติม และการป้องกันไฟป่า และเพื่อให้เกิดความยั่งยืน เพราะสภาพพื้นที่ในขณะนั้นมีลักษณะคือ

1. บางพื้นที่ยังมีสภาพป่ามีต้นไม้ขึ้นปกคลุมอยู่อย่างหนาแน่น แต่ก็พบว่ามีร่องรอยของการเข้าไปลักลอบตัดไม้บางต้น
2. เป็นพื้นที่ที่ถูกบุกรุกแผ้วถาง เตรียมการถือครอง เพื่อขยายพื้นที่ทำกิน มีลักษณะการตัดฟันต้นไม้และจุดไฟเผา เตรียมการไถพรวนหน้าดิน
3. เป็นพื้นที่ที่ถูกบุกรุกแผ้วถาง มีการถือครองถาวรและมีการใช้ประโยชน์ โดยการปลูกพืชเศรษฐกิจเฉพาะฤดูฝน
4. เป็นพื้นที่ที่ราษฎรทั้งคนไทยพื้นราบและชนเผ่าต่างๆ ถือครองอย่างถาวร เพื่อใช้เป็นที่อยู่อาศัย ที่ดินทำกินมีลักษณะเป็นหมู่บ้าน

จึงมีความจำเป็นที่จะต้องปรับเปลี่ยนการทำงาน โดยเน้นกระบวนการการมีส่วนร่วม โดยเฉพาะประชาชนในพื้นที่ โครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน และเครือข่ายป่าชุมชนต้นน้ำ อ.เชียงดาว จึงได้คิดรูปแบบของโครงการฟื้นฟูสภาพป่าลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ

1. เพื่อร่วมกันฟื้นฟูสภาพป่าลุ่มน้ำแม่ปิง ถวายเป็นพระราชกุศลแด่สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถฯ ที่ทรงมีพระชนมายุครบรอบ 72 พรรษา
2. เพื่อตอบสนองนโยบายของรัฐบาล มติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 7 มกราคม 2546 ที่ว่าด้วยเรื่องแนวทางการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมลุ่มน้ำแม่ปิง
3. เพื่อสร้างรูปแบบ กระบวนการการมีส่วนร่วม ในการอนุรักษ์ การฟื้นฟูการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างยั่งยืนกับเครือข่ายองค์กรชาวบ้าน
4. เพื่อใช้รูปแบบ การจัดการทรัพยากรฯ อย่างมีส่วนร่วม ตามมาตรา 46 ของรัฐธรรมนูญ ปี พ.ศ.2540 ใช้เป็นรูปแบบกรณีศึกษาในการเผยแพร่ให้กับลุ่มน้ำอื่นๆ ต่อไป

มีระยะเวลาทำงานของโครงการนี้รวม 5 ปีตั้งแต่พ.ศ. 2546- พ.ศ.2550 ซึ่งในการทำงานครั้งนี้เป็นบทบาทร่วมกันระหว่าง คณะกรรมการเครือข่ายป่าชุมชนต้นน้ำอ. เชียงดาว (ในฐานะของ

องค์กรชุมชนท้องถิ่น) โครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน (ในฐานะขององค์กรพัฒนาเอกชน) และหน่วยงานของรัฐที่ร่วมรับผิดชอบได้แก่ สำนักบริหารจัดการในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ 16 (ป่าไม้เขต เชียงใหม่เดิม) กรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพรรณพืช กรมส่งเสริมคุณภาพ และสิ่งแวดล้อม ภายใต้กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมถึงศูนย์พัฒนาห้วยฮ่องไคร้ ตามโครงการพระราชดำริฯ โดยมีพื้นที่ดำเนินการทั้งหมดประมาณ 15,000 ไร่ ครอบคลุม 13 หมู่บ้านหลัก ใน 3 ตำบลได้แก่ ตำบลแม่นะ เชียงดาว และปิงโค้ง ตั้งอยู่ทั้งในเขตป่าสงวนแห่งชาติเชียงดาว และเขตอุทยานแห่งชาติศรีลานนา สภาพป่าทั่วไปเป็นป่าเบญจพรรณ และป่าเต็งรัง ลักษณะพืชที่เด่นๆ ของป่าเบญจพรรณ คือ ไม้สัก ไม้แดง ไม้คู้ และไม้ไฟชนิดต่างๆ ส่วนพืชที่สำคัญๆ ของป่าเต็งรัง คือ ไม้ยาง เหียง เต็ง และรัง

งบประมาณในเบื้องต้นของโครงการที่ได้มาลงในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำแม่ปิง อ.เชียงดาวได้รับการสนับสนุนจากกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นจำนวน 300,000 บาท

กิจกรรมที่ได้ดำเนินงานให้เป็นรูปธรรม และร่วมกับภาครัฐ ภาคประชาชนในโครงการฟื้นฟูสภาพลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน ได้แก่

1. การทำแนวเขต เพื่อให้เกิดความชัดเจนในเรื่องของแนวเขต โดยเจ้าหน้าที่ในส่วนที่เกี่ยวข้อง กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล และชาวบ้านที่ถือครองที่ดิน ที่มีพื้นที่ติดกับป่าสงวนแห่งชาติป่าเชียงดาว ร่วมกันสำรวจ ทำข้อตกลงและแสดงเครื่องหมาย แนวเขต เพื่อป้องกันการบุกรุกเข้าไปในพื้นที่ป่า

2. การกำหนดพื้นที่ที่จะทำการปลูกป่าให้ทุกหมู่บ้านที่เข้าร่วมโครงการฯ นี้ได้ร่วมกันสำรวจพื้นที่ป่าอาจจะเลือกเอาพื้นที่ป่าที่เสื่อมโทรม มากำหนดให้เป็นพื้นที่ปลูกป่าในแต่ละปี โดยกำหนดพื้นที่ที่มีความจำเป็นเร่งด่วนก่อนและสร้างความเข้าใจ ข้อตกลงและได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการหมู่บ้านในแต่ละหมู่บ้าน ถึงบริเวณที่จะทำการปลูกและจำนวนไร่ที่จะปลูกในแต่ละปี ทั้งนี้ควรจะมีการวางแผน เพื่อให้เกิดความต่อเนื่อง

3. การคัดเลือกชนิดพันธุ์ไม้ การเพาะชำกล้าไม้และการปลูก ให้คณะกรรมการในแต่ละหมู่บ้านเป็นผู้กำหนดว่า พื้นที่ใด ควรจะปลูกกล้าไม้ชนิดไหน โดยโครงการจะเป็นผู้สนับสนุนเมล็ดพันธุ์ไม้ อุปกรณ์การเพาะชำ การปลูกและงบประมาณบางส่วนเช่น อาจจะมีการเลือกเอาชนิดพันธุ์ไม้ที่มีคุณสมบัติในการกักเก็บน้ำ เป็นพืชอาหารให้กับสัตว์ป่าและเป็นไม้ที่เจริญเติบโตได้ดีในสภาพป่าดั้งเดิม เป็นต้น

4. การปลูกป่า คนที่จะปลูกป่า ก็คือ สมาชิกของแต่ละหมู่บ้าน มาร่วมกันปลูก และลักษณะของการปลูกเป็นการปลูกเสริมลงไป ปะปนกับสภาพป่าดั้งเดิม ไม่มีการเก็บริบสุ่มเผา ถากถางหน้า

ดินจนเตียนโล่ง ไม่มีการใช้สารเคมี ยามาหญ้า ไม่มีการตัดฟัน พืชพรรณไม้ท้องถิ่น การปลูกจะเน้นการปลูกจากที่สูงลงมาที่ต่ำ

5. การซ่อมบำรุง ให้คณะกรรมการแต่ละหมู่บ้าน เป็นผู้รับผิดชอบในการปลูกซ่อมแซมบำรุงรักษาต้นไม้ ที่ปลูกและพื้นที่ป่า การซ่อมแซมบำรุงที่ดินนั้น จำเป็นที่จะต้องมีการปลูกเพิ่ม และปลูกเสริมลงไปอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในช่วงต้นฤดูฝน ซึ่งแต่ละหมู่บ้านจะต้องแบ่งงานกันไปรับผิดชอบ

6. การป้องกันไฟป่า ไฟป่า มักจะเกิดขึ้นในช่วงฤดูแล้งของทุกปี และสาเหตุก็มักจะเกิดกับคน วิธีการป้องกันไฟป่าที่ดีที่สุด คือ การสร้างความเข้าใจกับคน โดยเฉพาะกับคนที่ทำมาหากินเข้าออกในพื้นที่ป่าบริเวณนั้นๆ นอกจากนี้ แต่ละหมู่บ้าน ควรจะได้รับการฝึกอบรม เพื่อสร้างความรู้ ความเข้าใจ ในการจัดการไฟป่า และโครงการฯ ได้สนับสนุนงบประมาณในการจัดซื้ออุปกรณ์การดับไฟป่า ตลอดถึงค่าใช้จ่ายในการทำแนวกันไฟ

7. การป้องกันรักษาป่า ให้แต่ละหมู่บ้านได้แบ่งพื้นที่ป่า แสดงขอบเขตงานรับผิดชอบในการป้องกัน ดูแลรักษาเพื่อมิให้มีปัญหา การลักลอบล่าสัตว์ ตัดไม้ การบุกรุกแผ้วถางป่า ทั้งจากบุคคลในหมู่บ้านเอง และจากบุคคลภายนอก และการใช้ประโยชน์จากป่านั้นสมาชิกของแต่ละหมู่บ้านจะต้องมีความเข้าใจ เคารพในกฎกติกาในการใช้ประโยชน์จากป่า เช่น การอนุญาตให้เก็บเกี่ยวผลผลิตจากป่า เช่น หน่อไม้ เห็ด ไม้ฟืน เป็นต้น

8. การจัดฝึกอบรมชาวบ้าน เขาวชน เพื่อสร้างความเข้าใจในคุณค่า ความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จำเป็นที่จะต้องมีการสร้างกระบวนการเรียนรู้ด้วยการจัดฝึกอบรมสมาชิกที่เป็นทั้งชาวบ้าน เขาวชน และกลุ่มต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อให้เกิดการตระหนักถึงบทบาทและหน้าที่ของการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูพื้นที่ป่า ดังกล่าว

9. การจัดระเบียบการถือครองที่ดิน เพื่อเป็นการป้องกัน การบุกรุกขยายพื้นที่ทำกินเข้าไปในเขตป่าและการซื้อขายที่ดินในเขตป่า ให้คณะกรรมการแต่ละหมู่บ้าน จัดทำทะเบียนและจัดระบบการถือครองที่ดินของชาวบ้านในเขตป่าในแต่ละหมู่บ้าน และให้มีการทำความเข้าใจรวมไปถึงการทำข้อตกลงร่วมกันถึงเงื่อนไขในการครอบครองและใช้ประโยชน์จากที่ดินในเขตป่า

10. การจัดทำเหมืองฝาย ให้ยึดแนวฝายกักเก็บน้ำที่สร้างความชุ่มชื้นให้กับป่า ตามแนวทางของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ซึ่งตัวฝาย เป็นฝายขนาดเล็ก เพื่อกักเก็บน้ำ และดักตะกอน โดยใช้วัสดุของท้องถิ่น การกำหนดจุดที่จะสร้างฝาย และการลงมือการก่อสร้าง จะให้ชุมชนเป็นผู้กำหนด และดำเนินการ

11. การส่งเสริมวนเกษตร เนื่องจากที่ดินที่ชาวบ้านถือครองนั้น บางแห่งมีลักษณะลาดชัน และเป็นพื้นที่ป่าต้นน้ำ แนวทางในการใช้ประโยชน์จากที่ดิน ไม่ควรจะเป็นพืชเศรษฐกิจในเชิงเดี่ยว

ที่ต้องมีการไถพรวน เก็บริบสุ่มเพาะอยู่ทุกปี แต่ควรจะเป็นเกษตรในลักษณะของการผสมผสานระหว่างพืชล้มลุกกับไม้ยืนต้น รวมไปถึงการเลี้ยงสัตว์และการทำแหล่งน้ำไปด้วยให้เป็นระบบ เกษตรที่สอดคล้องกับระบบนิเวศและสามารถตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานของชาวบ้าน เช่น เป็นอาหารและใช้สอย เป็นต้น

12. การขุดลอกลำน้ำ ลำห้วย ลำห้วยทุกแห่งในพื้นที่ป่าดังกล่าวนี้ มีลักษณะดินเหนียว มีปริมาณตะกอนสะสมอยู่จำนวนมาก การขุดลอกลำห้วย เพื่อให้สามารถกักเก็บน้ำไว้ได้ และลดปัญหาน้ำป่าไหลหลาก ควรให้มีการขุดลอก ลำห้วย ด้วยแรงงานชาวบ้านเพื่อให้เกิดกิจกรรมที่ก่อให้เกิดรายได้ภายในชุมชนและความสามัคคี เป็นต้น

13. การทำแหล่งอนุรักษ์พันธุ์ปลา ลำห้วยบางแห่งที่มีศักยภาพเพียงพอที่จะทำเป็นแหล่งเพาะพันธุ์ปลาควรจะทำเป็นแหล่งอนุรักษ์พันธุ์ปลา โดยกำหนดเขตพื้นที่สร้างกฎกติกา และสร้างความเข้าใจกับสมาชิกในหมู่บ้าน เพื่อให้เกิดความมั่นคงด้านอาหารทั้งปลาและพืชผัก ผลไม้ที่ขึ้นเองตามธรรมชาติ

14. การทำแปลงพืชอาหารป่า เพื่อฟื้นฟูแหล่งอาหารและแหล่งใช้สอยในเขตป่า สมาชิกของแต่ละหมู่บ้านควรจะร่วมกันทำแปลงที่จะปลูกพืชชนิดต่างๆ ที่เป็นทั้งอาหารและยา เพื่อให้ชาวบ้านสามารถที่จะเก็บเกี่ยวและใช้ประโยชน์ได้ตามฤดูกาล เช่น การปลูกผักชะอม จีเห็ด เห็ด หวาย และไม้ไผ่ชนิดต่างๆ เป็นต้น

15. ทำโรงเพาะเลี้ยงสัตว์ป่า เช่น ไก่ป่า หมูป่า นก แะ ในอนาคตเพื่อให้เกิดความสมดุลของระบบนิเวศที่พืชและสัตว์ที่จะต้องอาศัยอยู่ร่วมกัน โครงการฯอาจจะต้องทำการเพาะขยายพันธุ์สัตว์ป่าขนาดเล็กดังกล่าวเพื่อปล่อยเข้าไปในป่า ให้หาอยู่หากินตามธรรมชาติ

16. การจัดการป่าชุมชน สนับสนุนให้แต่ละหมู่บ้าน มีการจัดการป่าชุมชน โดยกำหนดพื้นที่จำนวนพื้นที่ป่าให้เหมาะสมออกกฎระเบียบโดยชุมชน สร้างความเข้าใจเรื่องการจัดการป่าชุมชนให้กับสมาชิก ชาวบ้านให้ยึดถือเป็นแนวทางปฏิบัติในการร่วมกันในการดูแลรักษาป่า ฟื้นฟูสภาพป่า และมีการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างยั่งยืน

ในขณะนี้ (กุมภาพันธ์ 2549) ทางโครงการก็ได้เพิ่มระยะเวลาดำเนินการ ทำเป็นปีงบประมาณ พ.ศ. 2549- พ.ศ. 2553 และต่อจากกิจกรรมที่ดำเนินการอยู่

ตารางที่ 5.2 : แผนการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พื้นที่ลุ่มน้ำปิง สาขาปิงส่วนที่ 1 ปีงบประมาณ 2549-2553

แผนงานหลัก	ปี 2549	ปี 2550	ปี 2551	ปี 2552	ปี 2553	รวม (ล้านบาท)
	จำนวนเงิน	จำนวนเงิน	จำนวนเงิน	จำนวนเงิน	จำนวนเงิน	
1. แผนงานด้านการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ	18.2	15.5	14.7	12.3	12.2	72.9
2. แผนการจัดการใช้ประโยชน์จากที่ดิน	13.3	7.6	5.9	5.1	4.3	36.2
3. แผนการจัดการใช้ประโยชน์จากป่าไม้	16.4	4.8	4.4	4.1	4.3	34.0
4. แผนงานด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อมภายในชุมชน	9.6	6.8	5.2	4.8	4.5	30.9
5. แผนงานแก้ไขปัญหาภัยแล้ง และอุทกภัย	26.3	12.2	8.6	9.9	6.7	63.7
รวม 5 แผนงาน	83.8	46.9	38.8	36.2	32.0	237.7

ที่มา: สำนักงานประสานการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พื้นที่ลุ่มน้ำปิงตอนบน, 2548: 27.

▪ โครงการสร้างกระแสไฟฟ้าดอยหลวงเชียงดาว

ภายในปีเดียวกันนี้เอง ช่วงเดือนมีนาคม พ.ศ.2546 ก็เกิดเป็นจุดเริ่มต้นของโครงการกระแสไฟฟ้าดอยหลวงเชียงดาว เป็นผลมาจากการที่ พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรีได้ตามเสด็จสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถโดยเฮลิคอปเตอร์ในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ ทำให้ได้เห็นศักยภาพในการพัฒนาดอยหลวงเชียงดาวให้กลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยวแห่งใหม่ในจังหวัดเชียงใหม่ จึงได้มีการเสนอโครงการดังกล่าวเป็นหนึ่งในหัวข้อในการหารือเรื่อง “วิสัยทัศน์เชียงใหม่ใน 10 ปีข้างหน้า” ซึ่งนายกรัฐมนตรีได้มอบนโยบายให้ ทางจังหวัดเชียงใหม่เร่งพัฒนาด้านต่างๆ เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิต ชุมชน ตลอดจนส่งเสริมอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวให้ขยายตัวสูงขึ้น เพื่อเพิ่มรายได้ตามเป้าหมายปีละ 50,000 ล้านบาท เทียบเท่ากับจังหวัดภูเก็ต

นโยบายดังกล่าวได้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นมาเพื่อศึกษาความเป็นไปได้ในการพัฒนา ดอยหลวงเชียงดาว และได้จัดทำแผนแม่บทในการสร้างกระแสไฟฟ้า ในเบื้องต้นใช้งบประมาณ 3 ล้านบาทของกรมอุทยานแห่งชาติมาศึกษาข้อมูลเบื้องต้น

แนวคิดโครงการกระเช้าไฟฟ้าคอยหลวงเชียงดาวมีเป้าหมายสำคัญ คือ

1. เพื่อกระตุ้นและส่งเสริมอุตสาหกรรมท่องเที่ยวในจังหวัดเชียงใหม่ ให้ขยายตัวเพิ่มมากขึ้น โดยมีเป้าหมายคือ ต้องการให้จังหวัดเชียงใหม่เป็นหนึ่งจังหวัดผู้นำในด้านการท่องเที่ยวโดยมีกระเช้าไฟฟ้าขึ้นคอยหลวงเป็นจุดท่องเที่ยวแห่งใหม่ และมีรายรับจากการท่องเที่ยว 50,000 ล้านบาทขึ้นไป เฉกเช่นเดียวกับจังหวัดภูเก็ต

2. เป็นผลต่อเนื่องจากการท่องเที่ยว คือ เพื่อสร้างความสะดวกสบายให้แก่นักท่องเที่ยวในการเดินทางขึ้นสู่คอยหลวงเชียงดาว เนื่องจากคอยหลวงเชียงดาวเป็นภูเขาหินปูนที่สูงและมีพันธุ์ไม้ชนิดพิเศษ มีธรรมชาติที่บริสุทธิ์ แต่มีนักท่องเที่ยวจำนวนไม่มากนัก เนื่องจากการเดินทางขึ้นสู่คอยหลวงดังกล่าวสูงชันและลำบาก ดังนั้น การสร้างกระเช้าไฟฟ้าขึ้นสู่คอยหลวงจะเป็นการอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว และเพิ่มปริมาณนักท่องเที่ยวซึ่งจะส่งผลต่อเศรษฐกิจของอำเภอเชียงดาวให้เพิ่มมากขึ้น

โครงการดังกล่าวหลังจากที่ได้มีการหารือ มีการนำ Initial Conceptual Plan เสนอต่อนายกรัฐมนตรี ถึงแนวคิดเบื้องต้นในการสร้างกระเช้าไฟฟ้า ซึ่งในเบื้องต้นใช้งบประมาณ 3 ล้านบาทของกรมอุทยานแห่งชาติศึกษาข้อมูลเบื้องต้น โดยผู้รับผิดชอบโครงการนี้คือ นายปลอดประสพ สุรัสวดี ปลัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (ในขณะนั้น)

แต่โครงการดังกล่าว นั้นได้มีข้อโต้แย้งจากหลายฝ่าย ทั้งฝ่ายสนับสนุนและฝ่ายคัดค้าน ซึ่งฝ่ายที่คัดค้านได้แสดงความไม่พอใจในการโครงการดังกล่าว โดยได้ยกผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศวิทยาที่เปราะบางมาเป็นเหตุผลสำคัญในการคัดค้าน ส่วนฝ่ายที่สนับสนุนนั้น ต่างเห็นว่าจะสามารถช่วยให้เศรษฐกิจในชุมชนเชียงดาวดีขึ้น โดยเฉพาะชุมชนที่ตั้งบ้านเรือนอยู่รอบคอยหลวงเชียงดาว

จากการมีโครงการการสร้างกระเช้าไฟฟ้านี้ บทบาทของโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนในฐานะเป็นกลุ่มผู้ทำงานที่อยู่ในพื้นที่อ.เชียงดาว ได้แสดงตัวสร้างกระแสการเรียกร้องออกมาคัดค้านอย่างเห็นได้ชัด ซึ่งไม่เพียงแต่จะเชิญชวนให้องค์กรชุมชนท้องถิ่น ภายใต้นาม “องค์กรเครือข่ายทรัพยากรฯ ลุ่มน้ำปิง” ตลอดจนคนในท้องถิ่นให้ร่วมออกมาคัดค้านด้วยแล้ว ภายใต้งบการเป็น “ประชาคมเชียงดาว” และยังมีการขยายความร่วมมือไปยังกลุ่มพันธมิตรองค์กรพัฒนาเอกชนอื่น เช่น มูลนิธิโลกสีเขียว มูลนิธิสืบนาคะเสถียร ชุมชนคนรักยี่ป่า โรงเรียนสืบสานล้านนา และต่อมาจึงได้ตั้งเป็น “ภาคิเพื่อคอยหลวงเชียงดาว” ขึ้นมา โดยจะมีการติดตามผลการดำเนินงานโครงการเป็นระยะๆ และมีการเคลื่อนไหวของตัวโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิง และกลุ่มพันธมิตร ดังนี้คือ

กุมภาพันธ์-มีนาคม 2547

1. แลกเปลี่ยนความเห็นต่อการสร้างกระเช้า กับกำนัน ผู้ใหญ่บ้านในอ.เชียงดาว ผลคือได้ รับความร่วมมืออย่างดี เพราะกลุ่มคนส่วนใหญ่เป็นสมาชิกเครือข่ายป้าชุมชน ที่ทางโครงการจัดการ กลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนเข้าทำงานด้วย
2. ส่วนกลุ่มข้าราชการท้องถิ่น (อบต.) ได้รับการสนับสนุนเป็นบางที่ เช่น ที่อบต.แม่นะ ส่วนอบต.เมืองคอง ยังอยู่ในระหว่างพิจารณา แต่อบต.เชียงดาว มีทิศทางที่จะสนับสนุนให้สร้าง กระเช้า เพราะเป็นพื้นที่ที่จะสร้างสถานีกระเช้าไฟฟ้า
3. การล่ำรายชื่อจำนวน 50,000 ชื่อ เพื่อจะนำรายชื่อเหล่านี้ไปยื่นหนังสือถึงนายก รัฐมนตรี ถวายฎีกา ตามขั้นตอนของการเคลื่อนไหว เพื่อต้องการคัดค้านการสร้างกระเช้าไฟฟ้า
4. การทำข้อมูลเสนอข้อเท็จจริง เปรียบเทียบระหว่างข้อดี-ข้อเสีย ของการสร้างกระเช้า และกระจายไปตามยังแหล่งข่าว หนังสือพิมพ์ วิทยุ รวมถึงสื่ออื่นๆ เช่น อินเทอร์เน็ต
5. มีการทำโปสเตอร์ แผ่นพับ สติกเกอร์ เพื่อนำมาใช้ในการรณรงค์การคัดค้านการสร้าง กระเช้าไฟฟ้า

24 กุมภาพันธ์ 2547

โครงการจัดการกลุ่มน้ำแม่ปิง ร่วมกับองค์กรชุมชนท้องถิ่นในนาม “เครือข่ายประชาคมเชียงดาว” ทำหนังสือถึงประธานคณะกรรมการพัฒนาสังคม และความมั่นคงของมนุษย์ วุฒิสภา ต่อประเด็นเรื่อง ขอให้คณะกรรมการฯ ศึกษา สอบสวน ตรวจสอบความเหมาะสมของโครงการกระเช้าไฟฟ้า

27 พฤษภาคม 2547

โครงการจัดการกลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน ร่วมกับโรงเรียนสืบสานภูมิปัญญาล้านนา วิทยาลัย การจัดการทางสังคม (วจส.) องค์การบริหารส่วนตำบลแม่นะ และเครือข่ายองค์กรพันธมิตร ปกป้องคุ้มครองคดอยหลวงเชียงดาว ได้จัดงานเสวนา “ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและตำนานเจ้าหลวงคำ แดง พลังแห่งการพัฒนาเมืองเชียงดาว” เพื่อต้องการให้เห็นความสำคัญของประวัติศาสตร์เชียงดาว และใช้มิติของเจ้าหลวงคำแดงในฐานะอารักข์เมืองเชียงดาว สร้างกระแส และเคลื่อนไหวการ คัดค้านการสร้างกระเช้าไฟฟ้า ณ บริเวณบ้านแก่งป็นเต้า ต.แม่นะ

7 มิถุนายน 2547

ผลจากการยื่นหนังสือต่อวุฒิสภา เป็นผลให้สมาชิกวุฒิสภา นายพอง เล่งอี และดร.เพ็ญศักดิ์ จักตุจินดา และคณะวุฒิสมาชิก เข้ามาฟังถึงความต้องการของชุมชนต่อโครงการสร้างกระเช้าไฟฟ้า ว่าภายในชุมชนมีความเห็นอย่างไร จะสนับสนุนหรือคัดค้าน ซึ่งเป็นการจัดงานเวทีรับฟัง ความเห็นประชาชนที่คัดค้านกระเช้าไฟฟ้า โดยคณะกรรมการ การศึกษา ศาสนา ศิลปวัฒนธรรม

ซึ่งนายผ่อง เล่งอี้ ได้กล่าวตอนหนึ่งว่า “เจตนารมณ์ของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า มีไว้เพื่อคุ้มครองและสงวนให้คงสภาพเดิมให้มากที่สุด เป็นเจตนาดั้งเดิมของกฎหมายตัวนี้ เมื่อปี พ.ศ.2503 และแก้ไขปรับปรุงเมื่อปี พ.ศ.2535 หากเจ้าหน้าที่ก็คือ ตั้งแต่ปลัดกระทรวงลงมา หรือใครฝ่าฝืนทำกิจกรรมอื่นๆ เช่น กรณีการสร้างกระเช้า หรือเปิดการท่องเที่ยวเต็มรูปแบบ นั่นคือ เจ้าหน้าที่ประพฤติกปฏิบัติหน้าที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย สามารถฟ้องร้องต่อศาลปกครองได้”

13 กันยายน 2547

ภาคีเพื่อคอยหลวงเชียงดาว ได้ทำจดหมายเปิดผนึก ต่อผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่ โดยมีประเด็นสำคัญคือ

- การดำเนินโครงการพัฒนาสำคัญใดๆ ในพื้นที่จังหวัด ควรอยู่ภายใต้กรอบแนวคิดการกระจายอำนาจ และการมีส่วนร่วมของประชาชนในจังหวัด รวมถึงสาธารณชนทั่วไป
- การเปลี่ยนแปลงโครงการสร้าง หรือดำเนินการพัฒนาคอยหลวงเชียงดาว โดยขอให้จังหวัดเชียงใหม่ และประชาชนจังหวัดเชียงใหม่ เป็นผู้รับผิดชอบในการดำเนินการใดๆ ต่อไป แทนที่จะเป็นหน่วยงานจากส่วนกลางเพียงหน่วยเดียว
- เรียกร้องให้เจ้าภาพในการรวบรวมข้อมูลความคืบหน้าของการดำเนินการโครงการนี้ทั้งหมด มาชี้แจงและเปิดเผยต่อสื่อมวลชนรวมถึงสาธารณชนทั่วไป

3-5 ธันวาคม 2547

โครงการจัดการลุ่มน้ำปิงตอนบน ร่วมกับกลุ่มภาคีเพื่อคอยหลวง จัดงานมหกรรม “คอยหลวงเชียงดาว” ภายใต้การสนับสนุนของมูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทยโดยใช้งบประมาณเป็นจำนวน 310,000 บาท เพื่อต้องการให้ชุมชนท้องถิ่น และกลุ่มคนภายนอกไม่ว่าจะเป็นทั้งองค์กรพัฒนาเอกชน ประชาชน นักเรียนนักศึกษา และกลุ่มผู้สนใจทั่วไป ให้ทราบถึงสถานการณ์ปัญหา โครงการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวกระเช้าไฟฟ้า รวมถึงการเรียกร้องให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้มีนโยบายการพัฒนาการท่องเที่ยวในพื้นที่คอยหลวงเชียงดาวในลักษณะที่เหมาะสม สอดคล้องกับระบบนิเวศน์ และวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่น

มิถุนายน 2548

นายปลอดประสพ สุรัสวดี ได้ออกมาแถลงการณ์ว่า “จากปัญหาเรื่องการคัดค้านการสร้างกระเช้าไฟฟ้าที่อ.เชียงดาว ทำให้เกิดเป็นปัญหาที่ยืดเยื้อมาถึงปัจจุบัน ซึ่งตอนนี้ตนได้รับมอบหมายให้ไปดูแลจัดการเรื่อง ในทิวเขาฟารี จึงอยากจะยุติเรื่องโครงการกระเช้าไฟฟ้าลงไป”

จากคำแถลงการณ์ดังกล่าว เท่ากับว่าเป็นการยุติการเคลื่อนไหวของโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน องค์กรชาวบ้าน และกลุ่มองค์กรพันธมิตร ต่อการคัดค้านการสร้างกระเช้าไฟฟ้า

▪ โครงการหมู่บ้านป่าไม้แผนใหม่

เดือนพฤศจิกายน พ.ศ.2547 นายสุวิทย์ คุณกิตติ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้เปิดเผยว่า รัฐบาลมีโครงการนำร่องในการฟื้นฟูป่าธรรมชาติ และป่าสาธารณะที่รกร้างว่างเปล่าให้เป็นหมู่บ้านป่าไม้ โดยให้ชุมชนเป็นศูนย์กลางในการบริหารจัดการ ดูแล ฝังระวาง ป้องกัน รักษา ปั่นฟู โดยจะกันพื้นที่หมู่บ้านในเขตพื้นที่ป่า แต่ไม่ได้อยู่ในเขตพื้นที่อนุรักษ์ออก และจัดที่ดินทำกินให้ส่วนหนึ่ง รวมทั้งจัดป่าไม้รอบๆ หมู่บ้านให้ชาวบ้านซึ่งอาศัยอยู่ในเขตพื้นที่ป่าช่วยกันดูแลรักษาป่า และใช้ประโยชน์จากป่า โดยมีพื้นที่เป้าหมายเป็นหมู่บ้านที่อยู่ติดกับเขต และในเขตพื้นที่ป่าจำนวน 7,600 หมู่บ้าน งบประมาณ 940 ล้านบาท โดยมีระยะเวลาดำเนินงาน 4 ปี ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2548-พ.ศ. 2551 ได้ดำเนินงานอย่างเป็นรูปธรรมในปี พ.ศ. 2548 ซึ่งได้เปลี่ยนรัฐมนตรีที่รับผิดชอบแล้ว เปลี่ยนจากนายสุวิทย์ คุณกิตติ มาเป็นนายชยยุทธ ดิยะไพรัช ได้มาเป็นผู้สานต่อของโครงการ

โอฬาร อ่องพะ เจ้าหน้าที่โครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน กล่าวว่า “ในพื้นที่อ.เชียงดาว นี้ บ้านขุนห้วยไส้ที่ตั้งอยู่ ต.เมืองนะ อ.เชียงดาว จ.เชียงใหม่ เป็นอีกหมู่บ้านหนึ่งที่ถูกกำหนดให้เป็นหมู่บ้านนำร่องในเขตพื้นที่อุทยานแห่งชาติเชียงดาว ซึ่งทางอุทยานฯ ได้มอบหมายความรับผิดชอบในการจัดทำโครงการหมู่บ้านป่าไม้แผนใหม่ให้กับหน่วยจัดการต้นน้ำห้วยจะคำน เนื่องจากว่าเป็นพื้นที่เป้าหมายทำงานของหน่วยจัดการต้นน้ำอยู่แล้ว สิ่งที่บ้านขุนห้วยไส้ได้ถูกกระทำนั้นไม่ต่างอะไรกับการเริ่มต้นโครงการหมู่บ้านป่าไม้แผนใหม่ที่บ้านห้วยปลาหลด ตำบลด่านแม่ละเมา อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก คือชาวบ้านเองแทบไม่มีโอกาสในการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร ผลกระทบที่จะเกิดขึ้น รวมถึงการตัดสินใจของชุมชนเองด้วย พบว่าในการจัดการที่ดินทำกิน รัฐได้ทำให้พื้นที่ทำกินของชาวบ้านห้วยปลาหลดจาก 4,000 ไร่ เหลือเพียงแค่ 244 ไร่ ซึ่งที่เหลือนั้นได้ถูกนำไปเป็นพื้นที่ปลูกป่าฟื้นฟูสภาพป่า โดยทางเจ้าหน้าที่ป่าไม้ได้เข้าไปทำรังวัดและปักหมุดแสดงข้อความ และไม่อนุญาตให้ชาวบ้านเข้าไปในเขตป่าฟื้นฟูได้อีก โดยที่ชาวบ้านไม่รู้เรื่องเลย ส่งผลให้ชาวบ้านไม่ยอมรับโครงการนี้ และต้องการที่จะคืนโครงการให้กับรัฐไป” (สัมภาษณ์, 22 กุมภาพันธ์ 2549)

บทเรียนของบ้านห้วยปลาหลด ทำให้โครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนได้เข้าไปลงพื้นที่ในหมู่บ้านเพื่อที่จะสร้างความรู้ ความเข้าใจ และทราบถึงปัญหา ความต้องการที่แท้จริงของชาวบ้านขุนห้วยไส้ พบว่า ชาวบ้านเองเริ่มจะมีการปรับตัวและสร้างเงื่อนไขในการต่อรองกับเจ้าหน้าที่หน่วยจัดการต้นน้ำห้วยจะคำน จากการจัดเวทีสร้างความเข้าใจโครงการหมู่บ้านป่าไม้แผนใหม่ บ้านขุนห้วยไส้ วันที่ 20 สิงหาคม พ.ศ. 2548 ซึ่งชาวบ้านบ้านขุนห้วยไส้ ได้มีข้อเสนอ 3 ประการ ต่อโครงการหมู่บ้านป่าไม้แผนใหม่ดังนี้

ประการที่ 1 ชุมชนไม่ยอมรับและปฏิเสธในการใช้วิธีการจัดทำรังวัด และการปักเขตป่าพื้นที่เป็นการทำงานของเจ้าหน้าที่รัฐฝ่ายเดียว มาเป็นเครื่องมือในการพิสูจน์สิทธิที่ดินทำกินของชุมชน โดยชาวบ้านมีการเสนอว่าชุมชนควรได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดทำารปักเขตร่วมกับเจ้าหน้าที่รัฐน่าจะเป็นแนวทางที่ดีกว่า

ประการที่ 2 ชุมชนยืนยันที่จะมีการจัดการป่าชุมชนตามแบบวิถีชีวิตและวัฒนธรรมตามที่ตนเองจัดการมา และไม่เปลี่ยนคำว่า “ป่าชุมชน” ไปใช้คำว่า “ป่าไม้หมู่บ้าน” เพราะในความเป็นจริงแล้วบ้านขุนห้วยไส้ได้ร่วมเป็นสมาชิกเครือข่ายป่าชุมชนต้นน้ำ อ.เชียงดาว และมีวิธีการจัดการป่ามาก่อนที่จะเกิดโครงการหมู่บ้านป่าไม้แผนใหม่

และ ประการสุดท้าย เจ้าหน้าที่จะต้องไม่ยึดเอาที่ดินทำกินเดิมของชาวบ้านมาทำการปลูกป่า แต่ควรส่งเสริมระบบการเกษตรแบบพอเพียง

ขณะนี้ (กุมภาพันธ์ 2549) ยังอยู่ในระหว่างการหาข้อสรุป ทั้งนี้ต้องเป็นไปตามความเห็นชอบ ตกลงยินยอมทั้ง 2 ฝ่ายคือ ทั้งรัฐ และชุมชน

กล่าวโดยสรุป การดำเนินงาน หรือทำกิจกรรมของโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนในช่วง พ.ศ. 2546-2548 นี้ พบว่า นโยบายการพัฒนาของภาครัฐ มีบทบาทอย่างมากต่อการทำงาน หรือปรับตัวของโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน ซึ่งมีทั้งการเคลื่อนไหวที่ขานรับไปในทิศทางเดียวกันกับนโยบายของรัฐ คือ โครงการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม (พัฒนาลุ่มน้ำ) ซึ่งในขณะนั้น (ปี พ.ศ.2546) นายประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์ เป็นรัฐมนตรีที่รับผิดชอบเรื่องงานพัฒนาลุ่มน้ำโดยตรง ถือได้ว่าเป็นปีของการขยายงานโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนที่ได้เข้ามาร่วมทำงานกับหน่วยงานของรัฐมากขึ้น มีการจัดทำแผนร่วมกัน ร่วมกิจกรรมด้วยกัน การพัฒนาการจัดการลุ่มน้ำเป็นรูปธรรมมากขึ้น ปัจจัยที่สำคัญต่อการเคลื่อนไหวงานภาคประชาชนของโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน คือการได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ โดยเฉพาะด้านงบประมาณ ซึ่งถือได้ว่าได้รับการสนับสนุนอย่างเต็มที่

ขณะเดียวกัน ก็เกิดการเคลื่อนไหวต่อการคัดค้านนโยบายรัฐด้วย พบว่าต่อมาเมื่อเกิดแนวคิดว่า จะจัดทำโครงการสร้างกระเช้าไฟฟ้าขึ้นดอยหลวง อ.เชียงดาว ถือได้ว่าเป็นอีกหนึ่งจุดเปลี่ยนของการปรับบทบาทโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน ซึ่งในตามกฎหมายแล้ว บริเวณดอยหลวงเชียงดาวได้ตั้งถูกประกาศเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเชียงดาว โดยเจตนารมณ์ของการประกาศเขตฯ ก็เพื่อสงวน ถิ่นครองทรัพยากรธรรมชาติไว้ และเพื่อศึกษาหาความรู้ทางด้านธรรมชาติวิทยา เพราะฉะนั้นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าจึงไม่ได้มีไว้เพื่อสนับสนุนการท่องเที่ยว ซึ่งจะแตกต่างจากเขตอุทยานแห่งชาติ ที่เปิดโอกาสให้มีการเข้าไปท่องเที่ยวได้ แต่ ณ ปัจจุบัน ดอยหลวงเชียงดาวก็ได้เปิดพื้นที่

ให้นักท่องเที่ยวยุโรปเข้ามาเที่ยวเป็นประจำทุกปีอยู่แล้ว แต่จะมีการกำหนดการเปิดฤดูกาลท่องเที่ยว โดยจะเปิดอนุญาตให้ท่องเที่ยวตั้งแต่เดือนตุลาคมในทุกๆ ปี ไปจนถึงเดือนมีนาคมของปีถัดไป ซึ่ง คุณนิคม พุทธา ได้กล่าวต่อประเด็นนี้ว่า “ขนาดมีการกำหนดระยะเวลาการท่องเที่ยวขึ้นคดยหลวง เชียงดาวเพียงแคปีละ 6 เดือน พบว่ามีจำนวนนักท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นทุกปี ซึ่งในปี 2545 มีนักท่องเที่ยว ถึง 1,500 คน และเพิ่มเป็น 1,700 คน ในปีต่อมา และสิ่งที่นักท่องเที่ยวที่ไว้ที่คดยหลวงเชียงดาวคือ ปัญหาขยะ ซึ่งเป็นปัญหาที่ทางรัฐยังไม่สามารถแก้ไขได้หมด ทางโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิง ตอนบนร่วมกับองค์กรชาวบ้าน ต้องมีกิจกรรมขึ้นคดยหลวงเก็บขยะทุกๆปี ของเดือนมีนาคม และ ถ้าหากว่าจะเปิดให้เป็นการท่องเที่ยวเต็มรูปแบบที่มีการเปิดทั้งปี ก็ไม่แน่ใจว่าหน่วยงานรัฐจะแก้ไข ปัญหาตรงจุดนี้อย่างไร เพราะเชื่อว่าต้องเกิดเป็นปัญหาที่ใหญ่แน่ๆ” ดังนั้น การดำเนินงานต่อ ประเด็นการคัดค้านเรื่องสร้างกระเช้าไฟฟ้าขึ้นคดยหลวงจึงเกิดขึ้นมา โดยเน้นการชี้แจงข้อมูลอย่าง ตรงไปตรงมาของโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนต่อชุมชน และกลุ่มผู้สนใจ องค์กรพันธมิตร ว่าถ้าหากเกิดการสร้างกระเช้าไฟฟ้าแล้ว จะส่งผลดี หรือผลเสียอย่างไร พบว่า ในที่สุดแล้วรัฐก็ได้ ยุติโครงการนี้ไป (มิถุนายน 2548) ถือได้ว่าเป็นอีกการทำงานหนึ่งของโครงการฯ ที่ร่วมกับองค์กร ชุมชนท้องถิ่น และกลุ่มภาคีสามารถเข้าไปมีบทบาท เข้าไปเคลื่อนไหวทำให้รัฐต้องทบทวน โครงการนี้เกิดเป็นการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับชุมชน ที่แต่เดิมนั้นชุมชน แทบไม่มีอำนาจในการต่อรองกับรัฐเลย แต่เมื่อผลของการเปิดกว้างของรัฐธรรมนูญ 2540 ใน ประเด็นเรื่องสิทธิ ส่งผลให้ภาคประชาชนเกิดความตื่นตัวมากขึ้น เห็นถึงผลกระทบกับตัวเองและ กล้าที่จะเรียกร้องสิทธิชุมชนของตนกลับมา

จากความสำเร็จของการเคลื่อนไหวภาคประชาชนในประเด็นการคัดค้านการสร้างกระเช้า ไฟฟ้า ทำให้โครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน เร่งที่จะทำงานสร้างความรู้ ความเข้าใจให้แก่ ชุมชนในอ.เชียงดาวให้มากขึ้น ในเรื่องของสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น ให้มองว่าชุมชนสามารถมี “สิทธิร่วม” ไม่ใช่มีแค่ “สิทธิเบ็ดเสร็จ” จากภาครัฐในการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติเพียงฝ่ายเดียว ทำให้นำไปสู่ต่อการเรียกร้องจากชาวบ้านขุนห้วยไส้ ในกรณีของ โครงการหมู่บ้านป่าไม้แผนใหม่ ที่เป็นไปตามมติของกรม.สวทช. คุณกิตติ (พ.ศ.2547) และนำมา แปลงเป็นการทำงานภาคปฏิบัติในสมัยนายชยยุทธ ดิยะไพรัช (พ.ศ.2548) พบว่าชาวบ้านเริ่มมี ปฏิกริยาที่ชัดเจนต่อการทำงานของเจ้าหน้าที่รัฐ เกิดการประชุมภายในชุมชนว่า ชุมชนยังคงที่จะยึด หลักการใช้ป่าภายใต้กฎป่าชุมชนในหมู่บ้าน และได้เสนอแนวทางของชุมชนต่อรัฐดังข้างต้น จาก สิ่งเหล่านี้ทำให้เราได้เห็นถึงการพัฒนาการของบทบาทภาคประชาชนที่มีทิศทางที่ดีขึ้น ซึ่งให้ว่ามี จุดยืนของชุมชนเอง ไม่น้อมเอียงไปตามนโยบายของรัฐทุกเรื่อง หรือยอมให้รัฐเข้ามามีอำนาจเหนือ

สิทธิชุมชนอีกต่อไป เกิดเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจต่อรัฐบาลใหม่ กล่าวที่จะเคลื่อนไหวในสิ่งที่รัฐทำแล้วมีผลกระทบในชุมชนมากขึ้น

จากการศึกษาพบว่า บทบาทของโครงการจัดการคูน้ำแม่ปิงตอนบน ในช่วงของการสร้างเครือข่ายนอกพื้นที่ และการแสวงหาพันธมิตร (พ.ศ.2546-พ.ศ.2548) จะเป็นการทำงานที่เชื่อมต่อในช่วง 6 ปีที่ผ่านมา การทำงานของโครงการฯ มีเป้าหมายที่ว่าต้องการสร้างกลุ่มในสังคมที่สามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ จากจุดเริ่มต้นของการทำงานตั้งแต่ในปี พ.ศ.2540-พ.ศ.2542 การทำงานของโครงการเน้นไปที่ประเด็นด้านป่าเพียงอย่างเดียว พยายามสร้างชุมชนให้เข้ามาเป็นสมาชิกเครือข่ายป่าชุมชน จากฐานการมองที่ว่า “เราไม่สามารถเติบโตได้อย่างเพียงลำพัง” จึงกลายเป็นการทำงานที่เน้นการสร้างเครือข่ายเป็นหลัก ต่อมาเมื่อถึงปี พ.ศ.2543-พ.ศ.2545 เริ่มมีการขยายเครือข่ายในประเด็นด้านอื่นๆ ตามมา คือเครือข่ายการจัดการน้ำเหมืองฝาย และ เครือข่ายการฟื้นฟูอนุรักษ์สายน้ำแม่ปิง ซึ่งถือได้ว่าเป็นช่วง 6 ปีแห่งการทำงานกับชาวบ้านกลุ่ม เป้าหมายในพื้นที่ อ.เชียงดาวเพียงอย่างเดียว

ปัจจัยที่สำคัญประการหนึ่งของการปรับเป็นบทบาทของโครงการฯ มาเป็นการสร้างเครือข่ายนอกพื้นที่ และการแสวงหาพันธมิตร ก็คือ นโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของภาครัฐเพราะนโยบายของรัฐนั้นเป็นลักษณะที่กระจายไปทั่วทุกส่วนภูมิภาคของประเทศไทย ไม่ได้ระบุเฉพาะพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งเป็นพิเศษ การทำงานของเจ้าหน้าที่รัฐจึงลักษณะเหมือนกันหมดในด้านยุทธวิธี ขั้นตอนในการทำงาน นั้นเกิดจากผลของการที่อำนาจรัฐเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติทั้งหมดทั่วประเทศ ดังนั้น จึงทำให้เห็นว่าหากมีการทำงานที่ตอบสนองนโยบายภาครัฐแล้ว ผลที่ได้รับนั้นน่าจะมีลักษณะคล้ายๆ กับพื้นที่อื่นๆ ที่ขานรับนโยบายของรัฐเช่นกัน โครงการหมู่บ้านป่าไม้แผนใหม่ นับเป็นโครงการหนึ่งที่นโยบายของรัฐกำหนดไว้ชัดเจนต่อการจัดเขตพื้นที่ป่า และจัดระเบียบพื้นที่ชุมชนที่อยู่ในป่าในลักษณะที่เหมือนๆ กัน ทำให้พบว่าผลของการดำเนินโครงการครั้งนี้ ส่งผลกระทบท่อชุมชนที่ถูกกระทำคล้ายกัน จึงเกิดมีการแลกเปลี่ยนความเห็น การเรียนรู้วิธีการทำงานต่อกลุ่มภายนอก เช่น กรณีบ้านขุนห้วยไส้ อ.เชียงดาว กับบ้านห้วยปลาหลด จ.ตาก เพื่อนำไปสู่การแก้ไข ขยายกลุ่มพันธมิตรให้มากขึ้น เกิดเป็นการรวมตัวของกลุ่มก็จะนำไปสู่การเป็นเครือข่ายที่เข้มแข็งมากขึ้น

อีกกรณีตัวอย่างหนึ่ง คือในกรณีของการสร้างกระแสไฟฟ้า หากจะเกิดการเคลื่อนไหวเพียงแค่ชุมชนในอ.เชียงดาว ก็คงไม่สามารถที่จะทำให้เกิดผลของการยุติการก่อสร้างกระแสไฟฟ้าได้ด้วยพลังที่น้อยนิด อาจทำให้การเจรจาต่อรองกับภาครัฐคงไม่สำเร็จ ดังนั้น การที่ทางโครงการฯ ออกมาเรียกร้องให้ชาวเชียงใหม่ ตลอดจนกลุ่มพันธมิตร องค์กรพัฒนาเอกชนอื่นๆ เช่น ชุมชนคนรักยี่ป่า ก็จะสามารถทำให้เห็นภาพของการทำงานที่เกิดผลของการขยายพันธมิตร เกิด

เป็นการซื้อขายนอกพื้นที่ ก็จะยังส่งผลให้มีอำนาจเจรจาต่อรอง หรือตอบโต้กับรัฐมากขึ้น เช่น ในกรณีของการเดินธรรมชาติ เพื่อเรียกร้องให้รัฐมีมติยอมรับ พ.ร.บ.ป่าชุมชน (ฉบับประชาชน) และการทำงานของโครงการฯ เองนั้นก็เกิดมีการขยายพื้นที่ไปสู่ลุ่มน้ำใกล้เคียง ทำให้เกิดการพัฒนาลุ่มน้ำทั้งระบบเป็นไปในทิศทางเดียวกัน และทำให้น้ำไปสู่การจัดการง่ายขึ้นด้วย

สรุปได้ว่า บทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนอย่างโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนนับตั้งแต่การเข้ามาทำงานในพื้นที่ เกิดเป็นการทำงานที่มีกิจกรรมหลักอยู่ 3 อย่างได้แก่

1. บทบาทเน้นการพัฒนาความรู้ และสร้างศักยภาพชุมชน ช่วงปี พ.ศ.2540 – พ.ศ.2542
2. บทบาทการเป็นผู้สนับสนุน ส่งเสริม ประสานงานให้กับองค์กรชุมชน ช่วงปี พ.ศ.2543 – พ.ศ.2545

3. บทบาทการสร้างเครือข่ายนอกพื้นที่ และสร้างพันธมิตร ช่วงปี พ.ศ.2546 - พ.ศ.2548

ผลของการพัฒนาการทำงานของโครงการฯ ที่เริ่มจากชุมชนเพียงไม่กี่แห่งในเชิงดาว นำไปสู่การเพิ่มพื้นที่ในเชิงดาว และยังขยายอย่างต่อเนื่องในพื้นที่ในอำเภอใกล้เคียง สามารถช่วยให้ภาคประชาชนเติบโต และมีพื้นที่ทางสังคมในการต่อรองกับนโยบาย การทำงานของรัฐมากขึ้น ซึ่งเป็นสิ่งที่สังคมไทยกำลังต้องการบทบาทภาคประชาชนมากขึ้น การเรียนรู้ถึงสิทธิอันชอบธรรมของตนเอง การสำนึกถึงท้องถิ่นจะสามารถนำไปสู่การพัฒนาประชาธิปไตยแบบประชาชนมีส่วนร่วมได้มากขึ้น

5.2 ยุทธวิธีการดำเนินงาน และการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน ของโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน

ก่อนที่จะเกิดแต่ละกิจกรรมที่จัดขึ้นมาในชุมชนนั้น ทางเจ้าหน้าที่โครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน กล่าวว่าต้องคำนึงถึงความต้องการของกิจกรรมด้วย โดยพยายามคำนึงถึงหลักความต้องการอยู่ 2 ข้อ คือ (สัมภาษณ์, โอฬาร อ่องพะ 15 มกราคม 2548)

1. กิจกรรมต้องสอดคล้องกับขีดความสามารถของประชาชน การจัดการทรัพยากรธรรมชาติเป็นงานที่ต้องอาศัยประชาชนในท้องถิ่นเกี่ยวกับกิจกรรมการมีส่วนร่วม และการระดมทรัพยากรหลายด้าน และบางครั้งต้องใช้เวลานานจึงจะบังเกิดผลสำเร็จ เช่น การปลูกต้นไม้ การเพาะชำกล้าไม้ การอนุรักษ์แพะพันธุ์ปลา ฯลฯ บางครั้งถ้ามีกิจกรรมมากเกินไปอาจเกิดปัญหา และข้อขัดข้องบางประการให้แก่ประชาชนได้ เพราะตัวประชาชนเองก็มีภาระหน้าที่ของการประกอบอาชีพ และการดำรงชีวิตประจำวันอยู่แล้ว หรือกิจกรรมบางด้านที่ต้องใช้เทคโนโลยีสูงเกินไปก็ต้องพิจารณาด้วยว่าเหมาะสมกับขีดความสามารถของประชาชนหรือไม่ และต้องคำนึงเสมอว่ากิจกรรมต่างๆ ที่

ดำเนินการประชาชนต้องสามารถดำเนินได้ด้วยตนเอง เมื่อทางโครงการฯ ที่เกี่ยวข้องได้ลดบทบาทออกไป หรือได้มอบภาระในการสานกิจกรรมต่อ

2. กิจกรรมต้องสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของท้องถิ่น สภาพแวดล้อมท้องถิ่นจำแนกออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ ประเภทแรกคือ สภาพแวดล้อมทางกายภาพต่างๆ ไป เช่น ลักษณะภูมิอากาศ สภาพดิน ภูมิประเทศ ฯลฯ ประเภทที่สองคือ ทรัพยากรต่างๆ ที่มีอยู่ในท้องถิ่น เช่น ขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรมต่างๆ ของท้องถิ่น ตัวอย่างเช่น การเลี้ยงผีขุนน้ำ หรือการบวชป่าธณี กิจกรรมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ต้องให้มีความสอดคล้องกับทรัพยากรต่างๆ ดังได้กล่าวมา เพราะจะส่งผลถึงความพร้อมรับของประชาชนในท้องถิ่น กิจกรรมบางด้านที่ไม่สอดคล้องอาจดำเนินการได้บ้างในตอนแรกๆ เพราะถือว่าเป็นช่วงของการทดลองกิจกรรมว่าจะดีหรือไม่ดี แต่เมื่อระยะเวลาผ่านไป หากยังทนฝืนทำกิจกรรมอยู่ ประชาชนอาจเกิดความรู้สึกขัดแย้งจนไม่อยากจะทำกิจกรรมต่อ ย่อมส่งผลถึงความล้มเหลวของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน

▪ **ยุทธวิธีในการดำเนินงาน** เพื่อให้การทำงานสามารถสร้างบทบาทภาคประชาชนให้มามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน ได้มีวิธีการดังนี้คือ

1. ในการเข้าพื้นที่เป้าหมายครั้งแรกนั้น จะเน้นการเริ่มต้นกิจกรรมโดยการอาศัยผู้นำท้องถิ่น ซึ่งผู้นำท้องถิ่นนี้มีทั้งผู้นำตามธรรมชาติ เช่น ผู้อาวุโส ผู้นำศาสนา ครู ฯลฯ และผู้นำที่ได้รับการเลือกตั้ง หรือได้รับการแต่งตั้งจากทางราชการ เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ฯลฯ ผู้นำเหล่านี้จะเป็นแกนนำและประสานงานระหว่างเจ้าหน้าที่โครงการฯ กับประชาชนในท้องถิ่นเพื่อดำเนินกิจกรรมร่วมกัน ทั้งนี้เพราะประชาชนในท้องถิ่นต่างให้ความเคารพนับถืออยู่แล้ว จึงทำให้กิจกรรมดำเนินไปด้วยดี และประหยัดเวลาอีกด้วย สำหรับพื้นที่ที่ต้องเข้าไปเป็นครั้งแรกและเป็นพื้นที่ที่ไม่คุ้นเคยมาก่อน จะเน้นวิธีการให้ผู้นำชุมชนที่อยู่ติดกับพื้นที่เป้าหมายซึ่งมีความคุ้นเคยกับเจ้าหน้าที่โครงการฯ แล้วเป็นผู้นำพาให้เจ้าหน้าที่โครงการฯ เข้าไปดำเนินกิจกรรมอีกทีหนึ่ง เช่น การจะเข้าพื้นที่ชุมชนที่เป็นชาวไทยภูเขา ปัญหาก็คือด้านภาษาที่ไม่สามารถสนทนา หรือสร้างความเข้าใจกับประชาชนในพื้นที่ได้มากนัก กรณีตัวอย่างของบ้านป่าโหลดแม่ณะ อ.เชียงดาว จำเป็นต้องอาศัยผู้นำหมู่บ้านปางมะโอ ด.แม่ณะ ซึ่งอยู่ติดกับบ้านป่าโหลด และมีความสามารถด้านภาษาสามารถคุยกับชาวไทยภูเขาได้ ก็จะมาช่วยเพื่อสร้างความเข้าใจ และความคุ้นเคยระหว่างบ้านป่าโหลด และเจ้าหน้าที่โครงการฯ อีกทีหนึ่ง

2. พยายามผลักดันตัวเองเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน พยายามร่วมกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน เพื่อให้ชุมชนเกิดความรู้สึกเป็นเหมือนญาติไม่ใช่คนแปลกหน้า และพยายามลดภาพของคำว่าองค์กรพัฒนาเอกชนออกไป ทั้งนี้เพื่อให้ชาวบ้านได้รู้สึกถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ตลอดจนเปิดโอกาสให้ชาวบ้านที่สนใจเข้าร่วมทำงานกับโครงการฯ มากขึ้น เพื่อให้มีการเรียนรู้การทำงานร่วมกัน ซึ่งปัญหานี้จะพบมาก หากว่าเจ้าหน้าที่โครงการฯ ไม่ใช่คนในท้องถิ่น แต่สำหรับโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนนี้ไม่ค่อยมีปัญหาเรื่องนี้ เพราะว่าเจ้าหน้าที่ในโครงการฯ ส่วนใหญ่เป็นคนในท้องถิ่นที่อำเภอเชียงดาวอยู่แล้ว แต่ปัญหาที่พบคือสภาพลักษณะในเชิงลบของคำว่าองค์กรพัฒนาเอกชนมากกว่า ซึ่งจะต้องมีวิธีการแก้ไขให้ชาวบ้านเข้าใจในวิธีการทำงานของตัวองค์กรพัฒนาเอกชนว่าเป็นกลุ่มที่ต้องการแก้ปัญหาด้านการจัดการทรัพยากร ไม่ใช่กลุ่มที่มาแสวงหาผลประโยชน์ จากการดำเนินกิจกรรมที่ผ่านมา พบว่า ชาวบ้านเริ่มเข้าใจ และยอมรับตัวเจ้าหน้าที่โครงการฯ มากขึ้น เห็นได้จากเหตุการณ์อุทกภัยในเดือนสิงหาคม 2548 พบว่ามีฝ่ายกั้นน้ำขนาดเล็กตามลำห้วย เช่น ห้วยแม่เมะ แม่ป๋าม ได้เสียหายจากเหตุการณ์ครั้งนี้ ซึ่งแทนที่ชาวบ้านจะนำปัญหาไปพบกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ คือ อบต. แต่กลับมาขอคำแนะนำปรึกษาจากเจ้าหน้าที่เครือข่าย เพื่อขอความช่วยเหลือในการซ่อมแซมฝายที่พังไปให้กลับมาใช้การได้อย่างเดิม ทั้งนี้ เป็นเพราะเกิดจากความรวดเร็วในการแก้ไขปัญหาของเจ้าหน้าที่โครงการฯ ซึ่งแตกต่างจากการทำงานของรัฐบาลที่มีระบบ มีขั้นตอนในการทำงานที่ล่าช้ากว่ามาก

3. การเข้าถึงชุมชนทุกกลุ่ม ไม่ว่าจะเป็นชาวไทยภูเขา ชนเผ่าต่างๆ เช่น บ้านนาเลา ต.เชียงดาว เป็นชาวไทยภูเขาเผ่าลีซอ หรือบ้านจอมคีรี ต.แม่ณะ จะเป็นกลุ่มปกากะญอ เป็นต้น ซึ่งเป็นการเข้าถึงชุมชนที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่ป่าต้นน้ำ ไปจนถึงชุมชนพื้นราบที่อาศัยอยู่สองฝั่งลำน้ำแม่ปิง หรือที่ได้ใช้ประโยชน์จากป่า เช่น บ้านวังจ้อม บ้านหัวทุ่ง ในต.เชียงดาว บ้านแม่ณะ บ้านปางมะโอ ในต.แม่ณะ เป็นต้น โดยทางโครงการฯ และคณะกรรมการบริหารเครือข่าย จะเข้าไปหนุนเสริม และสร้างกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ให้กับชุมชนในเรื่องการจัดการป่าชุมชน และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นป่าไม้, ที่ดิน, สัตว์ป่า รวมไปถึงทรัพยากรทางชีวภาพเพื่อให้ชุมชนท้องถิ่นเกิดความตระหนักในปัญหา และคิดวางแผนการดำเนินการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน

4. การจัดเวทีชาวบ้าน เป็นการเปิดโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นได้เข้ามาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นร่วมกัน และมีการเชิญหน่วยงานที่เกี่ยวข้องหรือวิทยากรจากภายนอกมาให้ความรู้ และ/หรือแลกเปลี่ยนซักถามในประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้น ทั้งนี้เวทีชาวบ้านจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อชุมชนเห็นว่าประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นนั้นเป็นประเด็นร่วมที่ทุกคน หรือทุกฝ่ายจะต้องมาคิดและวางแผนแก้ไขปัญหาาร่วมกัน เช่น โครงการที่จะสร้างกระเช้าไฟฟ้าขึ้นดอยหลวงเชียงดาวที่เกิดขึ้นในแผนพัฒนาด้านการท่องเที่ยวของรัฐ เมื่อต้นปีพ.ศ. 2546 ซึ่งถือว่าเป็นประเด็นที่ชุมชนให้ความ

สนใจเป็นอย่างมาก มีทั้งการสนับสนุน และการคัดค้านต่อโครงการนี้ มีการเชิญนักวิชาการเข้ามา ร่วมเสวนา ไปจนถึงสมาชิกวุฒิสภา นายพอง เล้งอี เข้ามารับฟังความเห็นจากชุมชนต่อโครงการการ สร้างกระเช้าไฟฟ้า จนในที่สุดรัฐยอมให้ประชาชนในฐานะเป็นเจ้าของพื้นที่ทำประชาพิจารณ์ว่าจะ สนับสนุนโครงการนี้หรือไม่ แต่ทว่า ณ ปัจจุบันยังไม่มีผลของการศึกษาผลกระทบด้านสังคม และ สิ่งแวดล้อมออกมาชี้แจง จึงทำให้โครงการนี้ถูกระงับลงไปเมื่อเดือนมิถุนายน 2548

5. การจัดฝึกอบรมและศึกษาดูงาน เป็นการจัดกระบวนการที่จะทำให้คณะกรรมการบริหาร เครือข่ายทรัพยากรลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน ตลอดจนผู้นำชุมชนในแต่ละหมู่บ้าน และสมาชิกชุมชนได้ มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องการจัดการ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องกฎหมายป่า กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์จากป่าในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ร้าง พ.ร.บ. ป่าชุมชน ฉบับประชาชน การเรียนรู้ในเรื่องการวิเคราะห์สถานการณ์ หรือการไปแลกเปลี่ยนกับชุมชนที่ประสบผลสำเร็จในการจัดการป่าชุมชน เช่น การบริหารจัดการป่าที่ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น และนำเอาประสบการณ์ หรือบทเรียนการจัดการป่าชุมชน มาประยุกต์ใช้ในพื้นที่อย่างเหมาะสม และทำให้การดำเนินงานขององค์กรชาวบ้านแต่ละเครือข่ายมี ความเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น

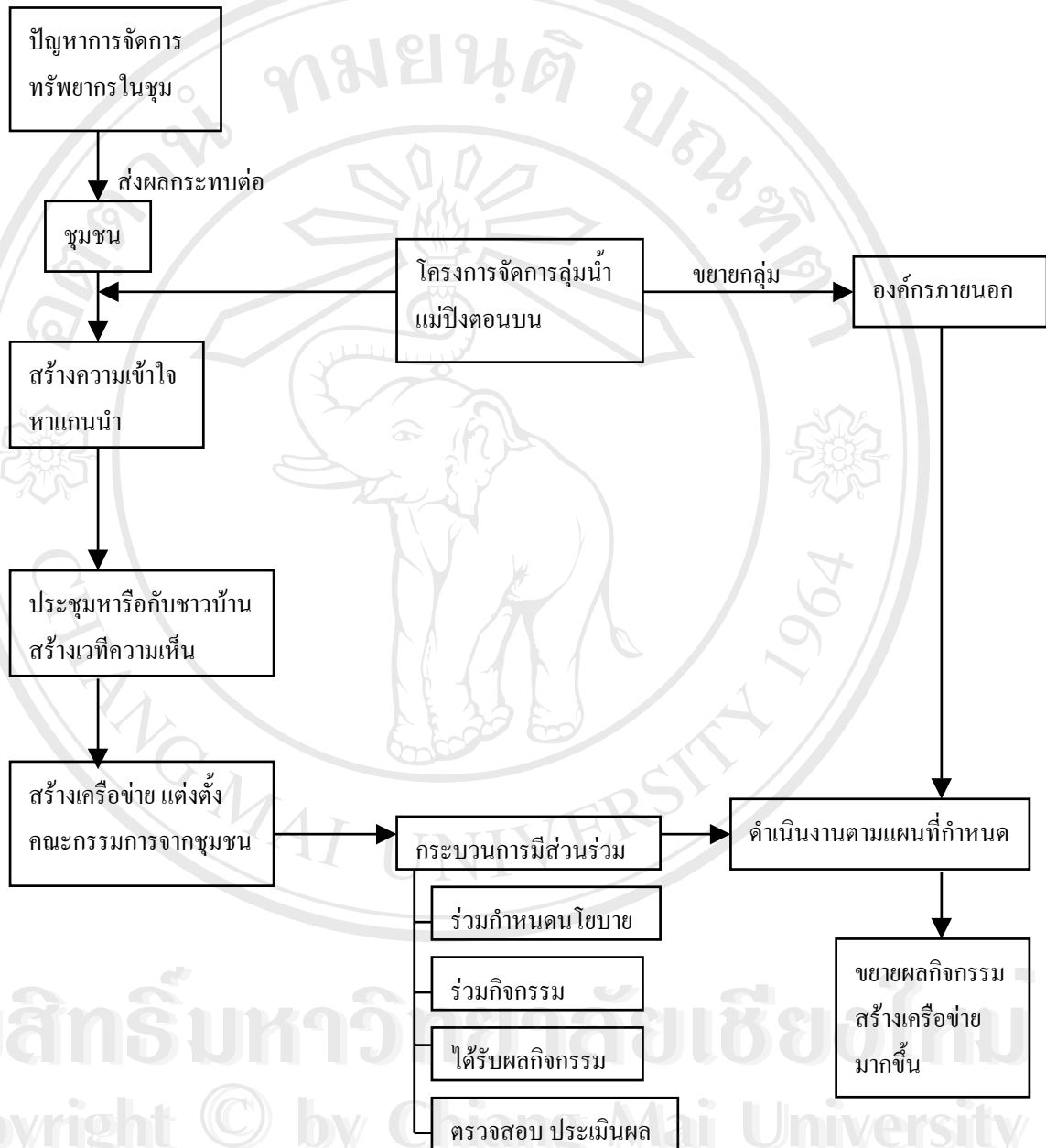
6. การเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน ในการดำเนินกิจกรรม ของเครือข่ายมีเป้าหมายระยะยาว คือการให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ ดังนั้น จึงได้มีการหนุน เสริมให้ชุมชนได้เข้ามาร่วมคิด, ร่วมวางแผน, ร่วมพูดคุยแลกเปลี่ยน และร่วมลงมือปฏิบัติการ ทั้งนี้ ก็เพื่อให้ชุมชนสามารถบริหารจัดการกันเองได้ โดยทางเจ้าหน้าที่ของโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิง ตอนบนจะทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงที่เข้าไปหนุนเสริม และกระตุ้นให้เกิดเวทีแลกเปลี่ยนให้กับชาวบ้าน ได้เรียนรู้ร่วมกัน และนำไปสู่การแก้ไขปัญหาของชุมชนท้องถิ่นได้อย่างแท้จริง

7. การทำให้ชุมชนท้องถิ่นได้เข้าถึงข้อมูลข่าวสารอย่างทั่วถึง ชุมชนในพื้นที่อำเภอเชียงดาว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ชุมชนในเขตพื้นที่ป่าต้นน้ำ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชุมชนชาวไทยภูเขา และมีความ หลากหลายทางชาติพันธุ์ ทางเจ้าหน้าที่ขององค์กร และคณะกรรมการบริหารเครือข่าย สามารถเข้า ไปสื่อสารได้ระดับหนึ่ง โดยการลงไปพูดคุย หรือจัดเวทีย่อยเพื่อสร้างความเข้าใจเบื้องต้น และ จัดฉายสไลด์ที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์ปัญหาที่ผ่านมา โดยเน้นเรื่องวิถชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมด้วย นอก จากนั้น ยังผลิตสื่อประเภทแผ่นภาพและโปสเตอร์ ติดไว้ในชุมชนเพื่อจะได้นำไปใช้ในการเรียนรู้ ร่วมกัน ส่วนชุมชนท้องถิ่นในพื้นที่ราบนั้น จะได้รับข้อมูลข่าวสารจากการเข้าร่วมเวที ทั้งในระดับ อำเภอ และจังหวัด รวมไปถึงการเข้าร่วมกระบวนการติดตามสถานการณ์ หรือความเคลื่อนไหวใน พื้นที่ เช่น เรื่องของการผลักดันร่าง พ.ร.บ.ป่าชุมชน นับตั้งแต่การเคลื่อนไหวในปี พ.ศ.2541 เป็นต้นมา ทางเจ้าหน้าที่โครงการฯ จะมีการติดตามความคืบหน้า แฉ่งผล และรายงานสถานการณ์

ต่อคณะกรรมการเครือข่ายป่าชุมชนเป็นระยะๆ แล้วให้คณะกรรมการเครือข่าย ไปกระจายข่าวแก่สมาชิกอีกครั้งหนึ่ง โดยจะมีการจัดประชุมของคณะกรรมการเครือข่ายป่าชุมชนร่วมกับโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนทุกเดือน ซึ่งไม่เพียงแต่จะทำให้ชุมชนในอำเภอเชียงดาวทราบข่าวอย่างต่อเนื่อง แต่ยังส่งผลให้ชุมชนอื่นในอีก 6 อำเภอเข้าร่วมด้วย ได้แก่ บ้านก๊อช้าง ตำบลอินทิล อำเภอแม่แตง, บ้านแม่เพลม บ้านแม่หาด และบ้านนามน ตำบลเวียงแหง อำเภอเวียงแหง, บ้านป่าจั่ว บ้านหนองปลามัน ตำบลน้ำแพร่ อำเภอพร้าว, บ้านผาผึ้ง อำเภอไชยปราการ, บ้านสันทราย คลองน้อย กลุ่มอนุรักษ์เวียงดั่ง อำเภอฝาง และกลุ่มเครือข่ายลาหู่ คอยฟ้าห่มปก อำเภอแม่ฮาด

8. การประสานความร่วมมือกับหน่วยงาน ทางโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนจะเน้นการประสานความร่วมมือกับหน่วยงานทุกระดับ ทั้งหน่วยงานราชการในพื้นที่ องค์การพัฒนาเอกชน ในเขตพื้นที่ภาคเหนือ และองค์กรชุมชนท้องถิ่นในพื้นที่ลุ่มน้ำอื่นๆ ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานในกิจกรรมต่างๆ ของเครือข่ายด้วย พบว่าในช่วงของปีพ.ศ. 2546 เป็นต้นมาเกิดการขยายความร่วมมือกับรัฐมากขึ้น เช่น ในงานมหกรรมคอยหลวงเชียงดาว ในระหว่างวันที่ 3-5 ธันวาคม 2547 ที่ผ่านมา ซึ่งเป็นงานต้องการให้ประชาชนในพื้นที่ รวมถึงประชาชนภายนอกได้ตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติ การอนุรักษ์จัดการดิน น้ำ ป่า อย่างมีส่วนร่วม พบว่า มีทั้งหน่วยงานของรัฐ ได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบล ในเขตอำเภอเชียงดาว รวมถึงเครือข่ายองค์กรต่างๆ เช่น เครือข่ายชุมชนคนรักป่า เครือข่ายเยาวชนล้านนา ฯลฯ ตลอดจนประชาชน เด็กนักเรียน นักศึกษาที่สนใจ ได้เข้าร่วมในงานนี้จำนวนมาก ซึ่งผลสำเร็จของงานนี้ก็คือ การร่วมกันประกาศเจตนารมณ์ของคนทั้งในและนอกพื้นที่อำเภอเชียงดาว ต่อการอนุรักษ์ รักษาทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ให้ดำรงอยู่เพื่อคนรุ่นต่อไป

แผนภาพที่ 5.5 : ยุทธวิธีการทำงานร่วมระหว่างโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน กับชุมชนใน
อ. เชียงดาว

จากการศึกษา พบว่าภายใต้การดำเนินงานตั้งแต่ พ.ศ.2540 ของโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนเป็นต้นมา ได้มีหลักการคิดที่ว่าการดำเนินงานต้องเน้นที่ความต้องการของชุมชนในอ.เชียงดาวเป็นหลัก สอดคล้องกับวิถีชุมชน และภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อต้องการให้กิจกรรมที่เกิดขึ้นในชุมชนสามารถทำได้ และไม่ยุ่งยากจนกระทบต่อชุมชนเกินไปนัก

กลยุทธ์สำคัญที่สุดในการทำให้การทำงานร่วมกับชุมชนเป็นไปตามแผนที่ทางโครงการได้จัดวางไว้ คือการอาศัยผู้นำชุมชนเป็นหลัก พบว่า บทบาทของผู้นำชุมชนนับว่ามีส่วนสำคัญต่อการกระตุ้นให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอีกด้วย กล่าวคือ ด้วยในฐานะที่เป็นผู้นำชุมชนย่อมทำให้ลูกบ้านนับถือ และเชื่อฟัง ดังเช่น บทบาทของกำนันพรหม เก่งกล้า ซึ่งถือว่าเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงสำคัญของชุมชนที่ทำให้ชุมชนร่วมใจในการเข้ามามีการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติ เพราะตัวกำนันเองเป็นคนที่ทำงานจริงจัง และเป็นกลุ่มแรกๆ ที่เข้ามาทำงานร่วมกับโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน กล่าวว่า “ด้วยความที่เราเป็นคนกว้างขวางในอ.เชียงดาว มีคนรู้จักเยอะ พอเราเข้าไปพูดคุยกับชุมชน เรื่องขอความร่วมมือจากชาวบ้านมาร่วมแรงร่วมใจในการดูแลป่า ดูแลน้ำด้วยกัน เพราะของเหล่านี้ก็เป็นสมบัติชุมชน ไม่ใช่ของคนอื่น แล้วเราก็เข้าไปอธิบาย เรื่องกิจกรรมต่างๆ ที่จะทำ พอชาวบ้านเห็นว่ากำนันอย่างเราก็ทำ เขาก็เลยทำตาม ยิ่งทำให้เกิดความร่วมมือง่ายขึ้น” (สัมภาษณ์, 8 ธันวาคม 2547)

ดังนั้น หากมีการขอร้องให้ชุมชนช่วยกันดูแล รักษาทรัพยากรธรรมชาติ เช่น กิจกรรมทำเขตแนวกันไฟป่า หรือขุดลอกลำเหมือง ชุมชนก็จะมาเข้าร่วม มีกิจกรรมที่เรียกว่า “เอามื้อ เอารอง” โดยประชาชนหรือชาวบ้านแต่ละคนก็จะเสียสละเวลาทำงาน 1 วัน หรือมากกว่านั้นแล้วแต่กรณีไป เพื่อมาช่วยในกิจกรรมด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยเห็นได้ว่าก่อนที่จะเกิดกิจกรรมนั้นๆ ผู้นำชุมชนจะมีการเรียกประชุมลูกบ้าน หรือสมาชิกกลุ่มเพื่อปรึกษาวางแผนงานที่จะทำ มีการประชาสัมพันธ์กิจกรรมที่จะดำเนินการขึ้น เพื่อให้ชุมชนรับรู้ในกิจกรรม และเตรียมตัวเพื่อทำกิจกรรมนั้นๆ ในวันที่กำหนดขึ้น

ในแต่ละช่วงของการดำเนินกิจกรรม ทางโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงได้เกิดการเรียนรู้ อาศัยข้อผิดพลาดเพื่อนำมาเป็นบทเรียน และกลับมาแก้ไขในส่วนยุทธวิธีการทำงาน ดังนั้น พบว่าในแต่ละช่วงของการทำงานนั้น ยุทธวิธีการทำงานแทบไม่ได้มีความแตกต่างกันเลย เพียงแต่ปรับเปลี่ยนการทำงานในบางส่วนเท่านั้น ซึ่งเมื่อวันที่ 25 พฤศจิกายน พ.ศ.2548 ทางโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนได้จัดการประชุมถอดบทเรียนเครือข่ายป่าชุมชนต้นน้ำอ.เชียงดาว นับตั้งแต่ปี พ.ศ.2540 ซึ่งในปี พ.ศ.2541 เป็นปีที่เปิดตัวเครือข่ายป่าชุมชนต้นน้ำอ.เชียงดาว นับได้ว่าเป็นเครือข่ายขององค์กรชาวบ้านที่ได้ทำงานร่วมกับโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงยาวนานกว่าเครือข่ายอื่นๆ ก็จะทำให้เห็นภาพบทเรียนการทำงานที่เป็นรูปธรรมอย่างมาก กล่าวคือ

1. ช่วงปี พ.ศ.2540-พ.ศ.2542 ในช่วงแห่งการเริ่มต้นทำงาน ลักษณะงานจะเน้นงานภาคพัฒนาเป็นหลัก เข้าไปสร้างความรู้เรื่องการจัดการป่ากับชุมชน โครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงได้เข้าไปลงชุมชนด้วยการทำงานในภาพลักษณ์ของการเป็นองค์กรพัฒนาเอกชน (เอ็นจีโอ) ซึ่งการทำงานช่วงนี้เน้นการทำงานร่วมกับชาวไทยภูเขา ผลของการต่อยอดการทำงานจากองค์กรพัฒนาเอกชนจึง

ไม่มีปัญหาการทำงานมากนัก โดยในช่วงนี้เป็นการทำงานโดยอาศัยหลักผู้นำชุมชนตามธรรมชาติ กล่าวคือ ผู้อาวุโสในชุมชนที่ได้รับการเคารพนับถือจากลูกบ้าน ทำให้การทำงานในช่วงนี้มีความคล่องตัวในการทำงานไม่มากนัก พบว่า บางชุมชนที่เข้าไปทำงานด้วยกลายเป็นว่าตัวเอ็น จี โอเอง ทำให้ชุมชนเกิดความขัดแย้งกันเองระหว่างผู้นำตามธรรมชาติ กับผู้นำทางการ และเมื่อถึงช่วงสิ้นปี พ.ศ.2542 พบว่าการเติบโตของเครือข่ายป่าชุมชนมีสมาชิกเครือข่ายอยู่เพียง 22 ป่า

2. ช่วงปี พ.ศ.2543-พ.ศ.2545 การทำงานในช่วงยุคที่ 2 นี้ ทางโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนได้ปรับกลุ่มเป้าหมายในการทำงาน แต่ยังคงใช้หลักวิธีการทำงานเหมือนเดิมคือ เน้นที่การประสานงานกับผู้นำชุมชน แต่กลุ่มผู้นำชุมชนจากแต่เดิมที่เข้าไปทำงานด้วยมีแต่ผู้นำธรรมชาติ แต่มาในช่วงนี้ ก็เริ่มที่จะหันไปประสานงานกับผู้นำชุมชนแบบทางการมากขึ้น ทั้งนี้ ด้วยผลจากบทเรียนของการทำงานในช่วงแรก กล่าวคือ เมื่อทางเจ้าหน้าที่โครงการฯ ได้เข้าไปขอความร่วมมือให้ผู้นำทางธรรมชาติชักชวนชาวบ้านเข้าร่วมในการทำกิจกรรมกับโครงการฯ ส่งผลให้ผู้นำชุมชนแบบทางการมองว่าลักษณะการทำงานของเจ้าหน้าที่โครงการฯ เป็นการทำงานที่ไม่ให้เกียรติผู้นำชุมชนจึงกลายเป็นปัญหาความขัดแย้งระหว่างผู้นำในชุมชนนั้นๆ

ดังนั้น ทางโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนจึงได้ปรับการทำงาน และเริ่มหันไปมีปฏิสัมพันธ์กับผู้นำชุมชนที่เป็นทางการมากขึ้น และด้วยความที่ผู้นำชุมชนในช่วงของการทำงานแรกๆ นั้น เป็นผู้นำชุมชนที่สนใจในเรื่องป่าชุมชนอย่างมาก จึงทำให้การทำงานดำเนินไปด้วยดีและรวดเร็ว โดยเพิ่มสมาชิกเครือข่ายป่าชุมชนในปี พ.ศ.2542 จาก 22 ป่า มาเป็น 40 ป่า ในปีพ.ศ. 2543 และจากปัจจัยของผู้นำชุมชนที่ทำให้การดำเนินงานขยายสมาชิกเครือข่ายเป็นไปอย่างรวดเร็ว โดยหลักในการทำงานช่วงนี้เป็นแบบ “ชุมชนชนชุมชน” ทำให้ส่งผลต่อการปรับตัวการทำงานในช่วงปี พ.ศ.2543-พ.ศ.2545 อีกครั้งหนึ่ง โครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนได้เปลี่ยนบทบาทจากงานเน้นพัฒนาในชุมชน กลายมาเป็นด้านการสนับสนุน ส่งเสริมองค์กรชาวบ้านแทน เพื่อปล่อยให้ภาคชุมชนขับเคลื่อนด้วยตัวเองมากขึ้น โดยทำหน้าที่เป็นเพียงคณะที่ปรึกษา เป็นฝ่ายประสานงาน และให้ข้อมูล ส่วนในการลงพื้นที่นั้นยังคงเข้าหาชุมชนอยู่ เพียงแต่ทำให้แกนนำ หรือคณะกรรมการเครือข่ายฯ เป็นผู้ทำงานในภาคปฏิบัติมากขึ้น ซึ่งภายในช่วงนี้เอง นอกจากที่โครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนได้ช่วยสนับสนุน ส่งเสริมเครือข่ายป่าชุมชนฯ ยังได้เข้าไปสนับสนุนงานการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในด้านอื่นๆ จนเกิดเป็นองค์กรชาวบ้านเพิ่มอีก 2 เครือข่ายตามมาด้วยคือ

- เครือข่ายอนุรักษ์และฟื้นฟูสายน้ำแม่ปิง ในปีพ.ศ. 2543
- เครือข่ายการจัดการน้ำเหมืองฝาย ในปีพ.ศ. 2545

3. ช่วงปี พ.ศ.2546-พ.ศ.2548 ผลของการขยายตัวของเครือข่ายป่าชุมชนต้นน้ำเอ.เชียงดาวอย่างรวดเร็วในช่วงที่ 2 ทำให้เมื่อรวมกับในช่วงที่ 3 หากจะนับถึง พ.ศ.2547 พบว่าเครือข่ายป่าได้

ขยายตัวจากแต่เดิมในปี พ.ศ.2542 มี 22 ป่า และ 5 ปีให้หลัง (พ.ศ.2547) ได้เพิ่มขึ้นเป็น 54 ป่า พบว่า การเพิ่มขึ้นของเครือข่ายป่าเป็นเพียงการเพิ่มขึ้นแค่เฉพาะระดับปริมาณเท่านั้น แต่ในด้านของคุณภาพแล้ว พบว่า เมื่อทางเจ้าหน้าที่โครงการฯ ได้กลับเข้าไปในพื้นที่อีกครั้ง แทบไม่มีการเปลี่ยนแปลงเลย เช่น บ้านห้วยปง ต.เมืองนะ ที่ได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกเครือข่ายป่าชุมชนอ.เชิงดาว เมื่อปี พ.ศ.2545 ซึ่งระยะเวลา 1 ปีให้หลัง เมื่อทางเจ้าหน้าที่โครงการได้เข้าไปตรวจพื้นที่อีกครั้งพบว่า แผนงานบางอย่างยังไม่ได้ดำเนินการไปตามแผนที่สร้างไว้ เช่น การทำเขตแบ่งป่าระหว่างป่าอนุรักษ์ และป่าใช้สอย ทำให้ทางเจ้าหน้าที่โครงการต้องปรับยุทธวิธีการทำงาน คือ ทางเจ้าหน้าที่เลือกเครือข่ายป่าที่มีพัฒนาการที่เป็นระบบ มีความต่อเนื่องของกิจกรรม มีการขยายกลุ่มผู้มาร่วมกิจกรรม ให้มาเป็นเครือข่ายป่าชุมชนตัวอย่าง และนำมาถอดสรุปบทเรียนของความสำเร็จในการทำงาน เพื่อให้เป็นตัวอย่างแก่สมาชิกป่าชุมชนอื่นๆ เช่น ในกรณีของป่าชุมชนบ้านห้วยทุ่ง พบว่า มีการขยายการทำงานของเครือข่ายป่าชุมชนออกอย่างเป็นรูปธรรมมากที่สุด ชาวบ้านเกิดการเรียนรู้วิธีการจัดการป่า มีการแบ่งพื้นที่ป่าเพื่อใช้ประโยชน์ในด้านที่เป็นแหล่งอาหารของชุมชนได้ตลอดทั้งปี สามารถสร้างกลุ่มทำงานด้านป่าขึ้นมาใหม่ มิใช่มีเพียงแต่เฉพาะคณะกรรมการเครือข่ายป่า แต่ยังเกิดกลุ่ม “แม่ญิงฮักถิ่น” ขึ้นมา และกลายเป็นกลุ่มวิทยากรภาคสนาม เมื่อมีผู้สนใจมาลงศึกษาในพื้นที่ป่าชุมชน

นอกจากนี้ กระแสโครงการพัฒนาของรัฐที่เกิดขึ้นอย่างมาก ทำให้การทำงานของโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน ซึ่งแต่เดิมในช่วง 6 ปีแรก (พ.ศ. 2540-พ.ศ.2545) เน้นการทำงานอยู่กับชุมชนเพียงอย่างเดียว อาจมีการทำงานร่วมกับภาครัฐบ้างแต่ไม่มาก ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับแต่ละกิจกรรมที่ทำขึ้นเท่านั้น แต่เมื่อโครงการของรัฐที่เข้ามาทำให้ต้องเกิดการประสานงานในลักษณะการทำงานร่วมกันแบบ 3 ฝ่าย ทั้งภาครัฐ ชุมชน และเอกชน ทำให้ทางโครงการฯ ต้องมีการปรับตัวในการทำงาน ดังเช่น โครงการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม (พัฒนาลุ่มน้ำ) ทางโครงการฯ ได้วางหลักการดำเนินงาน ไว้คือ

1. ใช้กระบวนการที่ครอบคลุมเรื่องการอนุรักษ์ การฟื้นฟูและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร
2. เน้นกระบวนการมีส่วนร่วม หลีกเลี่ยงความรุนแรงการปะทะความขัดแย้งโดยใช้หลักการประนีประนอมโดยสันติวิธี
3. กิจกรรมต่างๆ ที่จะดำเนินการ ต้องได้รับการเห็นชอบจากชุมชนท้องถิ่นและต้องสอดคล้องกับวิถีชีวิตวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นที่หลากหลาย รวมทั้งเหมาะสมกับระบบนิเวศของพื้นที่เป้าหมาย
4. ได้รับการเห็นชอบและความร่วมมือจากหน่วยงานราชการต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

ในความเป็นจริงแล้วหลักการในการทำงานโครงการฟื้นฟูพัฒนาลุ่มน้ำปิงนี้ ก็มีสาระที่ไม่แตกต่างไปจากหลักการดำเนินงานเดิมของโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนเท่าไรนัก แต่สิ่งที่น่าสนใจก็คือ ในข้อที่ 4 ที่ว่าด้วยต้องได้รับการเห็นชอบ และร่วมมือจากหน่วยงานราชการต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งแต่เดิมนั้น โครงการฯ แทบไม่เคยให้ความสำคัญกับภาครัฐเลย แต่เน้นความต้องการของชุมชนเป็นหลักเพียงอย่างเดียว ดังนั้น เมื่อเกิดหลักในการทำงานเช่นนี้ เท่ากับว่ากลายเป็นมิติของการทำงานขององค์กรเอกชนแบบใหม่ ที่เพิ่มภาครัฐให้เข้ามาร่วมด้วย

ขณะเดียวกันพบว่า บางโครงการการทำงานร่วมกับรัฐของโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนไม่จำเป็นจะต้องเห็นชอบ และให้ความร่วมมือเสมอไป เพราะว่าในด้านงานพัฒนาโครงการของรัฐบางโครงการ ยังได้ส่งผลกระทบที่เป็นลบมากกว่าที่จะเป็นบวกอย่างเป็นวงกว้าง ที่ไม่ใช่กระทบแค่พื้นที่ อ.เชียงดาว แต่ยังได้มีผลกระทบไปสู่พื้นที่ต่างๆ อีกด้วย จึงกลายเป็นปัจจัยที่สำคัญประการหนึ่งทำให้บทบาทในการทำงานของโครงการฯ ในช่วงพ.ศ.2546 - พ.ศ.2548 มาเป็นการขยายพื้นที่ ขยายความร่วมมือออกไปมากขึ้น ทั้งนี้ก็เพื่อที่จะให้รวมกันเป็นกลุ่มและมีพลังในการต่อรองกับรัฐได้มากขึ้น ดังในกรณีของโครงการหมู่บ้านป่าไม้แผนใหม่ ทำให้โครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนได้มีการเข้าไปศึกษาในพื้นที่อื่นๆ ที่ได้รับผลกระทบด้วย มีการแลกเปลี่ยนความเห็น และพยายามรวมเป็นกลุ่มที่จะออกมาเสนอข้อต่อรองกับรัฐในนามของการเป็นพันธมิตรร่วมกัน

▪ การสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

การมองถึงบทบาทของภาคประชาชนต่อการเข้ามาจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ต้องศึกษาตั้งแต่แนวทางในการส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมจากทางโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน และผลของการที่ได้รับการส่งเสริมจากองค์กรพัฒนาเอกชนจนทำให้เกิดเป็นความเคลื่อนไหวภาคประชาชนต่อการเข้าไปมีบทบาทในการร่วมจัดการทรัพยากรในท้องถิ่น และประเด็นเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนนับได้ว่าเป็นจุดมุ่งหมายสำคัญในการดำเนินงานโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน โดยจะต้องพยายามหาแนวทางที่เหมาะสม สามารถส่งเสริมภาคประชาชนให้มีบทบาทในการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติใน อ.เชียงดาวได้

จากที่ผู้วิจัยได้เข้าไปร่วมสังเกตการณ์ทำงานของเจ้าหน้าที่โครงการฯ พบว่า การส่งเสริมบทบาทภาคประชาชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ควรจะมีลักษณะที่คิดเป็น มิใช่ให้ทำเป็นหรือออกแรงงานเพียงอย่างเดียว ไม่ควรจะเป็นไปในลักษณะที่หน่วยงานของรัฐหรือองค์กรพัฒนาเอกชนเป็นผู้กำหนด ซึ่งทางโครงการฯ ได้ยึดหลักของการส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม ดังนี้คือ

1. ยึดตามความต้องการ และปัญหาของประชาชนเป็นจุดเริ่มต้นของกิจกรรม ซึ่งกิจกรรมการมีส่วนร่วมของบทบาทภาคประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ จะได้รับการตอบสนองจากประชาชนเพียงใดขึ้นอยู่กับว่ากิจกรรมนั้นเป็นสิ่งที่ประชาชนในท้องถิ่นมีความต้องการหรือไม่ ความต้องการส่วนใหญ่ที่เกิดขึ้นในพื้นที่อำเภอเชียงดาว เกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านทรัพยากรอย่างรวดเร็ว เช่น ป่าไม้ถูกทำลายไปมาก แม่น้ำมีสิ่งปฏิกูลมาก เป็นต้น อันก่อให้เกิดความเดือดร้อนต่อประชาชน โดยทางโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนจะเข้าไปช่วยให้ความรู้ กระตุ้นให้ประชาชนสนใจอยากที่จะร่วมกันแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน แต่ต้องมีใช้การขัดแย้ง หรือบังคับให้ประชาชนดำเนินกิจกรรมโดยไม่ใช้ความต้องการของตนเอง เพราะทางโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนได้ให้ความสำคัญมากเกี่ยวกับเรื่องประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Democracy) ดังนั้นจึงเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจดำเนินกิจกรรมต่างๆ อย่างมาก ซึ่งถือได้ว่ากิจกรรมที่เกิดขึ้นมานั้นเป็นความต้องการของประชาชนอย่างแท้จริง เช่น กรณีของแผนการจัดตั้งป่าชุมชนในเขตพื้นที่อำเภอเชียงดาว โดยทางโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนจะมีการจัดประชุมชาวบ้านหรือ แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดตั้งป่าชุมชน โดยในครั้งแรกจะเป็นการถามความสมัครใจของแต่ละชุมชนในเขตพื้นที่อำเภอเชียงดาวต่อการร่วมกันจัดตั้งป่าชุมชนว่าในแต่ละชุมชนมีความต้องการที่จะจัดตั้งป่าชุมชนร่วมกันหรือไม่ จากนั้นจะมีการตั้งประเด็นคำถามและตรวจสอบข้อมูลร่วมกัน เช่น พื้นที่ป่าอยู่บริเวณไหน สมาชิกในหมู่บ้านมีกี่คน ประกอบอาชีพอะไร ที่ผ่านมาชุมชนได้เข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าในลักษณะไหนอย่างไร และอะไรบ้าง รวมถึงการอธิบายและสร้างความเข้าใจอย่างทั่วถึงและชัดเจน จึงจะมีการลงมติจากที่ประชุมในการลงความเห็นต่อการจัดตั้งป่าชุมชน

2. กิจกรรมต้องดำเนินในลักษณะกลุ่ม กิจกรรมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาตินั้น ต้องเป็นไปในลักษณะของกลุ่มขององค์กรประชาชนในท้องถิ่นทำงานร่วมกัน โดยมีองค์กรพัฒนาเอกชน หรือหน่วยงานภายนอกคอยให้คำปรึกษา หรือสนับสนุน กลุ่มที่ดำเนินกิจกรรมต้องเป็นตัวแทนที่ประชาชนในท้องถิ่นยอมรับ โดยเน้นผลประโยชน์เพื่อส่วนรวม ซึ่งกิจกรรมที่ดำเนินในลักษณะกลุ่มนี้นอกจากจะเป็นการเพิ่มประสิทธิภาพของการดำเนินกิจกรรมการจัดการทรัพยากรธรรมชาติแล้ว ยังเป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อสมาชิกกลุ่ม ตลอดจนการสร้างความทัศนคติของการทำงานร่วมกันเพื่อผลประโยชน์ส่วนรวมอีกด้วย กล่าวคือ เมื่อทางที่ประชุมเกิดมติแล้วว่าจะดำเนินการแผนการใดๆ นั้น ทางโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนก็จะจัดให้มีการประชุมร่วมกับชุมชนเพื่อสร้างแผนการปฏิบัติงานของโครงการนั้นๆ เช่น การจัดตั้งป่าชุมชนเขตพื้นที่อำเภอเชียงดาวในแต่ละชุมชนที่มีความเห็นว่าจะอยากจะร่วมกันจัดป่าชุมชน ก็จะมาระดมความคิดปรึกษากัน ซึ่งแต่ละชุมชนต่างก็จะแจ้งปัญหาในแต่ละชุมชนที่เกิดขึ้น เพื่อที่จะได้

แลกเปลี่ยนความเห็นร่วมกันตลอดจนร่วมกันหาแนวทางการทำงาน หรือแนวทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน เพื่อให้ได้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน

3. กิจกรรมทุกขั้นตอนต้องดำเนินการโดยประชาชน กิจกรรมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น มีหลายขั้นตอนตั้งแต่เริ่มการตัดสินใจในการกำหนดกิจกรรม การเข้าร่วมในกิจกรรม การได้รับผลประโยชน์ที่ได้จากการจัดกิจกรรมนั้นๆ ตลอดจนการเข้ามามีส่วนร่วมในการตรวจสอบ และประเมินผล โดยทางเจ้าหน้าที่โครงการฯ ได้ให้ประชาชนเข้ามาเป็นคณะกรรมการร่วมในแต่ละกิจกรรมอยู่แล้ว ซึ่งได้ยึดหลักส่งเสริมบทบาทของประชาชนให้เข้ามามีส่วนร่วมมากที่สุด ทุกกิจกรรมต้องได้รับการดำเนินการและรับรู้จากประชาชนให้มากที่สุดทุกขั้นตอน มิใช่ในขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งได้รับการดำเนินงานแทนโดยโครงการฯ หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพราะมีฉะนั้นเมื่อเกิดปัญหา อุปสรรคแล้วประชาชนอาจจะปิดความรับผิดชอบที่ต้องทำ ส่งผลให้กระบวนการส่งเสริมการมีส่วนร่วมไม่สามารถบรรลุเป้าหมายได้ นอกจากนี้ยังเป็นการฝึกฝนให้ประชาชนคิดเองเป็น แก้ไขปัญหาเองได้ พร้อมทั้งจะช่วยเหลือตัวเองต่อไปได้ในอนาคต

จุดมุ่งหมายการทำงานของนักพัฒนาเอกชนที่ต้องการส่งเสริมบทบาทภาคประชาชนในกระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ พบว่าในส่วนของชุมชนสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในทุกกระบวนการขั้นตอนของการมีส่วนร่วม ซึ่งสอดคล้องกับหลักในการทำงานของนักพัฒนาเอกชน ทำให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการมีส่วนร่วมครั้งนี้ คือ (สัมภาษณ์, โอฬาร อ่องพะ 25 ธันวาคม 2547)

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ กล่าวว่า ทางโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนเน้นรูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนมาก ซึ่งการดำเนินกิจกรรมในแต่ละครั้งนั้น จะมีการเรียกประชุมชาวบ้าน รวมถึงผู้ที่เกี่ยวข้องเพื่อมาหารือ ตัดสินใจต่อการดำเนินโครงการ หรือกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน โดยจะมีการสอบถาม เน้นตามความต้องการของชุมชน ว่าควรจะทำหรือไม่ อย่างไรซึ่งทางโครงการฯ จะยอมรับการตัดสินใจของชาวบ้านเป็นเสียงตามมติเอกฉันท์ หมายความว่ากิจกรรมต่างๆ ชาวบ้านมีสิทธิเลือกที่จะทำ หรือไม่ทำก็ได้ ทั้งนี้ก็เป็นไปตามความสมัครใจของชุมชน โดยจะไม่มีการบังคับให้ทำ โดยจะพบว่าทุกโครงการที่เกิดขึ้นล้วนแล้วแต่เป็นไปตามเป็นการตัดสินใจของชุมชนทั้งสิ้น เพราะก่อนที่จะเสนอโครงการเพื่อขึ้นของงบประมาณนั้น การทำโครงการก็ต้องมาจากความเห็นของชุมชนเป็นอันดับแรก ตัวอย่างเช่น โครงการฟื้นฟูสิทธิชุมชนท้องถิ่น อ.เชียงดาว ซึ่งถือว่าเป็นโครงการย่อยที่ส่งเสริมบทบาทของภาคประชาชนด้านสิทธิให้เข้ามามีส่วนร่วมต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ หรือการเกิดของเครือข่ายอนุรักษ์และฟื้นฟูสายน้ำแม่ปิง เป็นต้น

2. การมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรม จะเป็นประเด็นที่ต่อเนื่องจากการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ทางผู้ให้สัมภาษณ์กล่าวว่า สำหรับการมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมถือได้ว่าเป็นจุดมุ่งหมายสำคัญของกระบวนการมีส่วนร่วม ซึ่งจะไม่สำเร็จเลยหากไม่มีชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรม หมายความว่าทางโครงการฯ ได้เปิดโอกาสอย่างเต็มที่ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการ และยิ่งมากเท่าไรก็จะเป็นการดีเท่านั้นด้วย เช่น ในกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าจัดการป่าชุมชน หรือร่วมฟื้นฟูสายน้ำแม่ปิง ก็จะพยายามประชาสัมพันธ์ให้ชาวบ้านมาร่วมกิจกรรมเรื่อยๆ อย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เห็น ตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติ มีการร่วมกันลงพื้นที่เพื่อดูสภาพป่า และกำหนดขอบเขตพื้นที่ป่า จากนั้นก็มีการประชุมเพื่อกำหนดแนวเขตพื้นที่ป่าว่าจะกำหนดส่วนไหนเป็น “ป่าอนุรักษ์” และส่วนไหนเป็น “ป่าใช้สอย” หลังจากนั้นก็จะมีการคัดเลือกคณะกรรมการประกอบด้วย ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล สตรี และเยาวชน ที่มีความรู้เรื่องการจัดการป่าเข้ามาดูแล มีการร่างกฎระเบียบควบคุมการใช้ประโยชน์จากป่าและการอนุรักษ์ฟื้นฟู โดยเฉพาะอย่างยิ่งกฎระเบียบที่ตั้งขึ้นต้องเป็นไปตามมติของชุมชน และต้องสอดคล้องกับความต้องการอีกด้วย

ตัวอย่างเช่น กฎระเบียบป่าชุมชน บ้านแม่ก้อน หมู่ 2 ต.ทุ่งข้าวพวง อ.เชียงดาว จ.เชียงใหม่ ซึ่งมีพื้นที่ป่าชุมชนประมาณ 25,000 ไร่ มีประชากร 1,075 คน 208 หลังคาเรือน ถือว่าเป็นชุมชนที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์มาก ประกอบด้วย คนเมือง (คนไทยพื้นราบ) ปกาเกอญอ มูเซอ และลีซอ ซึ่งได้มีผู้นำชุมชนในแต่ละชุมชน รวมถึงสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลได้เข้ามาร่วมกันกำหนดกฎระเบียบป่าชุมชน เช่น ห้ามตัดต้นไม้ทุกชนิดในเขตป่าอนุรักษ์ หากมีผู้กระทำผิด ปรับตั้งแต่ 5,000 บาท หากเข้าไปแผ้วถางป่าอนุรักษ์ ปรับตารางเมตรละ 2,000 บาท เป็นต้น

3. การมีส่วนร่วมในด้านได้ผลประโยชน์จากกิจกรรม ผลของกิจกรรมที่ได้รับในด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติส่วนใหญ่นั้น พบว่าตั้งแต่การจัดกิจกรรมขึ้นมานั้นทางโครงการฯ มีเป้าหมายอยู่แล้วว่า ผลประโยชน์จะต้องตกอยู่กับชุมชนนั้นๆ ทั้งนี้เป็นเพราะชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติตั้งแต่เข้าร่วมในกระบวนการตัดสินใจ จนถึงเข้าร่วมกิจกรรม ดังนั้น ผลที่ได้จากกิจกรรมนั้นย่อมต้องให้กับชุมชน เช่น การปล่อยพันธุ์ปลาลงสายน้ำ หากชุมชนช่วยกันดูแลแม่น้ำไม่ทิ้งสิ่งปฏิกูล รอนจนปลาเติบโตเต็มที่ก็สามารถจับปลาไปบริโภคได้ การร่วมกันอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ ไม่ให้มีการตัดไม้ทำลายป่า ก็จะทำให้ชุมชนมีน้ำเพื่อใช้อุปโภคบริโภค ไม่ขาดแคลนยามฤดูแล้ง หรือการร่วมกันปลูกป่าเพื่อใช้สอย ซึ่งหากรอให้ต้นไม้โตจนสามารถใช้ได้ ผลก็จะตกอยู่กับชุมชนที่ได้สิทธิในการใช้มีผลผลิตจากป่าได้ใช้สอย หรือในกรณีของการเก็บผลผลิตจากป่าประเภทพืชอาหารในเขตพื้นที่ป่าชุมชนบ้านหัวทุ่ง ซึ่งพบว่าชาวบ้านบ้านหัวทุ่งสามารถเก็บผลผลิตจากป่าไว้บริโภคได้ตลอดทั้งปี ดังตารางที่ปรากฏดังนี้

ตารางที่ 5.3 : ปฏิทินการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนบ้านหัวทุ่งในรอบปี

ชนิดพืช	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
หน่อไม้					←→			→				
ผักชะอม					←→		→					
ผักบ่าฮ่าย					←→			→				
ผักหน้าง	←											→
ผักกูด	←											→
ผักหนาม	←											→
ดอกลิงแลว				←→								
ดอกก้าน						←→						
หัวมะหลก									←→			
กระชายขาว	←											→
เห็ดแดง							←→					
หน่อไม้ซาง					←→			→				
เห็ดถอบ						←→						
หน่อไม้ไผ่					←→			→				
มะระ	←											→
เห็ดหลม											←→	→

ที่มา: การสำรวจของคณะกรรมการป่าชุมชนบ้านหัวทุ่ง กรกฎาคม 2547

4. การมีส่วนร่วมในด้านการตรวจสอบ และการประเมินผลกิจกรรม ผู้ให้สัมภาษณ์กล่าวว่าในแต่ละกิจกรรม ทางโครงการฯ จะเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าไปร่วมเป็นคณะกรรมการการทำงานร่วมด้วย ทั้งนี้ก็เพราะต้องการที่จะถ่ายทอดความรู้ให้ประชาชน เพื่อว่าในอนาคตจะสามารถจัดการจัดทรัพยากรในชุมชนเองได้ ดังนั้น กิจกรรมต่างๆ ก็จะมีชาวบ้านเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของคณะกรรมการ เช่น เครือข่ายป่าชุมชนต้นน้ำแม่ปิง อำเภอเชียงดาว ก็จะมีตัวแทนจากหมู่บ้านที่จัดการป่าชุมชน 24 คน โดยจะจัดแบ่งเป็น 3 โซน โซนละ 6 คน คือ โซนเหนือประกอบด้วยสมาชิกเครือข่ายในเขตพื้นที่ตำบลเมืองนะ โซนกลางรับผิดชอบในเขตพื้นที่ตำบลทุ่งข้าวพวงกับตำบลปิงโค้ง และโซนใต้อยู่ในเขตพื้นที่ตำบลเชียงดาวและตำบลแม่นะ ซึ่งคณะกรรมการเหล่านี้ก็จะเข้าไปประสานงานกับชุมชนอีกทีหนึ่ง จะทำหน้าที่เป็นผู้พิจารณา ตรวจสอบการดำเนินงาน

ของสมาชิกเครือข่ายให้สอดคล้องกับงบประมาณที่ได้กำหนดไว้ สร้างความรู้ความเข้าใจให้กับสมาชิกในเรื่องของการจัดการป่าชุมชน ตลอดจนร่วมขยายเครือข่ายไปสู่ชุมชนอื่นๆ ในบริเวณที่ใกล้เคียง รวมถึงพื้นที่ในกลุ่มน้ำอื่นๆ เช่น แม่แตง แม่จัด เป็นต้น หรือกรณีเครือข่ายอนุรักษ์และฟื้นฟูสายน้ำแม่ปิง ซึ่งจะมีการจัดตั้งคณะกรรมการบริหาร 12 คน มาจากตัวแทนตำบลละ 2 คน ได้แก่ ต.เมืองนะ ต.ทุ่งข้าวพวง ต.ปิงโค้ง ต.เมืองงาย ต.เชียงดาว และต.แม่นะ ทำหน้าที่วางแผนดำเนินงานกำหนดกิจกรรมร่วมกับชุมชน สนับสนุนการดำเนินกิจกรรมในชุมชนอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งประสานงานลงสู่ระดับหมู่บ้าน โดยจะทำงานร่วมกับผู้ประสานงานเครือข่าย 28 หมู่บ้านๆ ละ 1 คน ที่ตั้งอยู่บริเวณสองฝั่งลำน้ำแม่ปิง ซึ่งจะทำหน้าที่คอยติดตามและรายงานสถานการณ์ปัญหาในระดับพื้นที่ ตลอดจนติดตาม ประเมินผล และรายงานผลกิจกรรมของสมาชิกชุมชนให้กับคณะกรรมการบริหารอีกด้วย

ดังนั้นจึงสามารถแสดงการมีส่วนร่วมของประชาชนในเขต อ.เชียงดาวต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของ 3 เครือข่าย โดยอาศัยตัวชี้วัดดังนี้

ตารางที่ 5.4 : การดำเนินงานแบบมีส่วนร่วมของประชาชน 3 เครือข่ายภายใต้การสนับสนุน
โครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน

ตัวชี้วัด	เครือข่ายป่าชุมชนต้นน้ำ อำเภอเชียงดาว	เครือข่ายอนุรักษ์และ ฟื้นฟูสายน้ำแม่ปิง	เครือข่ายการจัดการน้ำ เหมืองฝาย
1. งบประมาณ	- งบประมาณหลักได้รับ จากโครงการฯ ที่ประสาน งานโดยตรง - ได้รับงบประมาณส่วน หนึ่งจากอบต. โดยจะได้อ รับต่อเมื่อจัดทำเป็นโครง การครั้งๆ ไป	- จะได้รับงบประมาณ คล้ายๆ กับเครือข่ายป่า ชุมชน	- ได้งบประมาณที่ได้รับ จากสมาชิกผู้ใช้น้ำใน อัตราไร่ละ 20 บาท - จะมีงบประมาณเสริม บ้างจากโครงการฯ และ จากภาครัฐด้วยเช่นกัน
2. กิจกรรม/โครงการ	- เน้นกิจกรรมด้านอนุรักษ์ ดูแลรักษาป่าด้วยชุมชน - ติดตามความคืบหน้า ของพ.ร.บ.ป่าชุมชน - มีกิจกรรมให้ชุมชนทำ อย่างต่อเนื่องและทุกปี เช่น การจัดอบรมความรู้ การจัดทำแนวกันไฟป่า	- กิจกรรมหลักคือดูแล รักษาน้ำแม่ปิงให้ไม่มีสิ่ง ปนเปื้อน ส่งเสริมเป็นแหล่ง เพาะพันธุ์ปลา - พัฒนาความรู้ความเข้าใจ แก่สมาชิกต่อเรื่องการจั ดการทรัพยากร	- สร้างความรู้ อบรมแก่ คณะกรรมการเหมืองฝาย - มีการปรับปรุงซ่อมแซม ฝายให้สามารถใช้งานได้ ตลอด
3. ทรัพยากร	- เกิดการฟื้นฟูสภาพป่าให้มี ความอุดมสมบูรณ์มากขึ้น โดยเฉพาะพื้นที่ป่าต้นน้ำ - มีปริมาณผลผลิตที่ได้ จากป่ามากขึ้น - ชาวเขามีการลดการขยาย พื้นที่มากขึ้น	- มีปริมาณสัตว์น้ำมากขึ้น - มีรายได้จากการจับสัตว์ น้ำ เกิดระบบเศรษฐกิจ หมุนเวียนในชุมชน	- สามารถมีน้ำในการ เกษตรได้ตลอดปี ไม่ขาด แคลน
4. การมีส่วนร่วมของเจ้า หน้าที่รัฐ	- ในการจัดเวทีชาวบ้าน จัดการประชุม มีเจ้าหน้าที่ ของรัฐให้ความสนใจและ ร่วมมือมากขึ้น - ช่วยเหลือในด้านอบรม ให้ความรู้ และงบประมาณ	- ลักษณะคล้ายกับเครือ ข่ายป่าชุมชน	- เจ้าหน้าที่ให้ความร่วม มือมากขึ้น เช่น อบต.เชียง ดาวได้เข้ามาร่วมกัน กำหนดกฎระเบียบของ การใช้ฝายร่วมกัน

ตัวชี้วัด	เครือข่ายปทุมชนต้นน้ำ อำเภอเชียงดาว	เครือข่ายอนุรักษ์และ ฟื้นฟูสายน้ำแม่ปิง	เครือข่ายการจัดการน้ำ เหมืองฝาย
5. การกระจายข้อมูลข่าวสาร	-ได้รับข่าวสารอย่างทั่วถึง โดยมีคณะกรรมการของแต่ละชุมชนจะช่วยประสานลงพื้นที่ด้วย -มีการจัดเก็บฐานข้อมูลไว้ในชุมชน เพื่อให้เป็นระเบียบ และง่ายต่อการสืบค้น	-จะมีคณะกรรมการคอยกระจายข่าว หรือประชาสัมพันธ์ในกิจกรรมต่างๆ เพื่อให้ชุมชนได้เข้ามาเกี่ยวข้องอย่างเต็มที่	-แก่ฝายจะมีหน้าที่หลักคอยกระจายข้อมูลข่าวสาร นอกจากนี้ก็จะมีคณะกรรมการคอยช่วยด้วยเช่นกัน
6. การขยายเครือข่าย	-ขยายเครือข่ายภายในกลุ่มตนเองมากขึ้น ขณะนี้มี 58 ปทุมชน (พ.ศ.2548) และยังคงตั้งปทุมชนอีก 22 ปทุมชนในเขตอำเภอเชียงดาว -มีเครือข่ายที่เข้มแข็งและเชื่อมโยงกับเครือข่ายอื่นๆ เช่น กลุ่มเครือข่ายปทุมชน 8 จังหวัดภาคเหนือตอนบน -ขยายผลเครือข่ายไปยังอำเภอ 6 อำเภอ ได้แก่ ฝาง พะริ้ว แม่แตง ไชยปราการ เวียงแหง และแม่อาย	-ขยายครอบคลุมชุมชนที่อยู่สองลำน้ำปิง 28 ชุมชน -มีการขยายเครือข่ายไปยังพื้นที่ลุ่มน้ำอื่นๆ คือลุ่มน้ำแม่แตง ในอ.เวียงแหง เชียงดาว และลุ่มน้ำแม่จิด ในอ.พร้าว	-การขยายเครือข่ายขณะนี้ จะขยายไปยังสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำอยู่ และมีจำนวนฝายเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ เช่น บ้านโป่งอาจ ต.เมืองนะ
7. การมีส่วนร่วมในการตรวจสอบ	-มีคณะกรรมการทำงานร่วมกับโครงการฯ (เจ้าหน้าที่พัฒนาเอกชน) จำนวน 24 คน โดยแบ่งเป็น 3 โซน เพื่อให้ง่ายต่อการทำงาน จะตรวจสอบงานให้มีความชัดเจนมากขึ้น อีกทั้งยังนำผลของแต่ละโซนมาเปรียบเทียบการทำงานหาจุดอ่อน-แข็งด้วย	-คณะกรรมการจะมีหน้าที่คล้ายกับคณะกรรมการเครือข่ายปทุมชน และจะมาจากตัวแทนหมู่บ้าน โดยมาจากตัวแทน 6 ตำบลๆ ละ 2 คน และจากตัวแทนสมาชิกของชุมชนอีก 28 ชุมชนๆ ละ 1 คน	-ลักษณะโครงสร้างขององค์กรไม่ซับซ้อนนัก ดังนั้นผู้ที่เข้ามาตรวจการทำงานของแก่ฝาย คือสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำด้วยกันเอง

ที่มา: แบบสัมภาษณ์

จากการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของโครงการฯ ทำให้เห็นว่าได้เป็นการสร้างความสำคัญของเรื่องการจัดการแบบมีส่วนร่วมมากขึ้น กล่าวคือเรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติไม่ได้เป็นเรื่องของบทบาทภาครัฐอย่างเดียวแต่ในอดีตที่ผ่านมาเพียงอย่างเดียว จะเห็นได้ว่าประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการผลักดันให้เกิดเป็นแผนพัฒนาในองค์กรบริหารส่วนตำบล ซึ่งขณะนี้ก็มีเพียง อบต.แม่ระเพียงแห่งเดียวที่ได้ระบุไว้ในแผนพัฒนา 5 ปี (พ.ศ.2545-2549) ว่าจะมีการส่งเสริมให้มีการจัดตั้งป่าชุมชนและการจัดการด้านทรัพยากรป่าไม้ แต่ไม่ได้ระบุกิจกรรมไว้ เนื่องจากจะสนับสนุนงบประมาณตามที่หมู่บ้านเขียนโครงการเสนอมา รวมถึงเห็นควรที่จะเปิดโอกาสให้กลุ่มอื่นๆ ในสังคมเข้ามามีบทบาทต่อการจัดการด้วย จากกระบวนการเคลื่อนไหวของภาคประชาชนในพื้นที่เชิงดาว สะท้อนให้เห็นว่ารัฐเริ่มเปิดโอกาสให้ภาคประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมทำงานกับภาครัฐทั้งในระดับท้องถิ่น และระดับประเทศได้มากขึ้นด้วย

5.3 ผลของความร่วมมือในการทำงานร่วมกัน ระหว่างองค์กรพัฒนาเอกชน ภาคประชาชน และภาครัฐ

จากการศึกษางานวิจัยชิ้นนี้ เรื่อง “บทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนในกระบวนการเคลื่อนไหวของประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ: กรณีศึกษาโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทย” ผู้วิจัยพบว่าจากการทำงานในช่วงระยะเวลา 9 ปีที่ผ่านมา (พ.ศ.2540 – พ.ศ.2548) โครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน ได้รับการร่วมมือจากทางภาคประชาชนมากขึ้น แต่ทว่าจากภาครัฐนั้น พบว่าปัจจัยด้านทัศนคติที่ทั้งเจ้าหน้าที่พัฒนาเอกชนมีต่อเจ้าหน้าที่รัฐ และจากเจ้าหน้าที่รัฐมีต่อเจ้าหน้าที่พัฒนาเอกชน ส่งผลให้เกิดความร่วมมือในการทำงานไม่เต็มที่มีมากนัก พบว่าผลของการทำงานของโครงการฯ แบ่งได้เป็น 2 ข้อ กล่าวคือ

5.3.1 ผลความร่วมมือในการทำงานร่วมกัน ระหว่างองค์กรพัฒนาเอกชน ภาคประชาชน และภาครัฐ

5.3.2 ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานของโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน ดังนี้

5.3.1 ผลความร่วมมือในการทำงานร่วมกัน ระหว่างองค์กรพัฒนาเอกชน ภาคประชาชน และภาครัฐ

- ช่วงปีพ.ศ. 2540 – พ.ศ.2542 เป็นการเข้ามาทำงานในระยะแรกของโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน กิจกรรมของงานที่ทำคือเน้นประเด็นด้านการจัดการป่าโดยชุมชน ส่วนกลุ่ม

เป้าหมายในช่วงแรกคือกลุ่มชาวไทยภูเขา เพราะผลจากการต่อพื้นที่ในการทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชนอื่นๆ ที่เข้ามาทำงานแล้วก่อนหน้านี้ รวมถึงการมีปัจจัยจากเงื่อนไขของทุน คือ กองทุนสิ่งแวดล้อม สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม ที่เน้นให้มีการทำงานกับชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานบริเวณพื้นที่ป่าต้นน้ำ พบว่า การทำงานกับพี่น้องชนเผ่า ไม่ว่าจะเป็นลาหู่ จากด.ปิงโค้ง หรือปกากะญอ จาก ด.ปิงโค้งและด.เมืองคอง ได้รับความร่วมมือในการทำกิจกรรมร่วมกันดี ทั้งนี้ เกิดจากความคุ้นเคยการทำงานกับองค์กรพัฒนาเอกชนอื่นก่อนหน้านี้แล้ว

ในปี พ.ศ.2540 ซึ่งเป็นปีแรกของการทำงานของโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนที่เน้นการสร้างการเรียนรู้ร่วมกับพี่น้องชนเผ่า อาทิ บ้านปางมะโอ บ้านผาตาย บ้านน้ำรู ก่อนที่จะขับเคลื่อนมาสู่ชุมชนมากขึ้น เช่น การจัดการปลูกป่า การทำป้ายประกาศเขตอนุรักษ์ในชุมชน เริ่มมีการวางกฎกติกา ซึ่งต่อมาในปี พ.ศ.2541 ก็ได้มีการประสานงานทำงานร่วมกันในพื้นที่ 17 หมู่บ้าน และในปีเดียวกันนี้เอง จึงได้เกิดเป็น “เครือข่ายป่าชุมชนต้นน้ำแม่ปิง อ.เชียงดาว” และจากปัญหาที่พื้นที่ อ.เชียงดาว ถูกประกาศเป็นเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ทำให้ต่อมาในปี พ.ศ.2542 ชุมชนที่ได้รับผลกระทบในปัญหานี้ก็ได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกเครือข่ายด้วย ได้ขยายฐานไปเป็น 22 หมู่บ้าน ซึ่งในปีนี้องค์กรโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนได้เริ่มลงมาทำงานกับชาวไทยพื้นราบ ซึ่งจากแต่เดิมเป็นการทำงานร่วมกันเฉพาะพี่น้องชนเผ่า ทั้งนี้ เป็นเพราะเกิดจากการเห็นการทำงานของเจ้าหน้าที่โครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงที่มีความต่อเนื่องและชัดเจน

ดังเช่นที่ผู้ใหญ่คณิต กองสถาน ผู้ใหญ่บ้านแม่นะ ตำบลแม่นะ อ.เชียงดาว กล่าวไว้ว่า “ตอนแรกก็ไม่เข้าใจเหมือนกันว่า พวกเขาทำอะไร ไม่รู้ว่าเขาเข้ามาเพื่ออะไร แต่พอดีเขาเป็นคนบ้านเชียงดาว เลย์รู้สึกละอย่างไรก็เป็นลูกเป็นหลานเหมือนกัน ทำให้เวลาทำงานด้วยกันเลยไม่มีปัญหา แต่ก็มีชาวบ้านบางคนที่ไม่เห็นเขาเป็นเอ็น จี โอก็จะมองไม่ค่อยดี กลัวว่าจะทำให้ชุมชนเกิดความขัดแย้ง ดังนั้น การแก้ปัญหาต้องอาศัย ให้ชาวบ้านด้วยกันนี่แหละ ไปคุยกับเขา กับพวกเอ็น จี โอเอง หรือไม่ก็ให้เขาเห็นกิจกรรมที่เราทำ แล้วเขาก็จะเริ่มเข้าใจงานเราเอง” (สัมภาษณ์, 8 ธันวาคม 2547)

นอกจากนั้น การรวมกลุ่มเป็น “เครือข่าย” ยังเป็นการเปิดโอกาสให้มีการเรียนรู้ร่วมกัน และช่วยเหลือกันอีกด้วย ดังคำกล่าวของนายอินทร ใจระวัง ประธานป่าชุมชนบ้านปางมะโอ ต.แม่นะ ที่ว่า “การรวมเป็นเครือข่ายเดียวกันจะทำให้มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกันได้ ไม่ว่าจะเป็นการแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ การจัดระบบข้อมูล เอกสารเผยแพร่ต่างๆ เช่น ร่างกฎหมาย พ.ร.บ.ป่าชุมชน ก็จะทำให้แต่ละชุมชนมีแนวทางการจัดการป่าชุมชนที่เป็นระบบระเบียบมากขึ้นตามไปด้วย” (สัมภาษณ์, 19 มกราคม 2548)

วิธีการทำงานของเจ้าหน้าที่โครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงในช่วงนี้ เป็นการทำงานที่เปิดตัวของเจ้าหน้าที่โครงการฯ ให้ชุมชนเห็นว่าเป็นการทำงานร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชน เน้นการ

ทำงานที่ร่วมกับผู้นำธรรมชาติในชุมชน เช่น ผู้อาวุโสที่เป็นที่เคารพของชาวบ้าน เพียงอย่างเดียว ขาดการทำงานร่วมกับผู้นำทางการเมือง ดังนั้น ทำให้การขยายตัวของงานจึงไม่เป็นไปอย่างรวดเร็วเท่าที่ควร และจากปัจจัยนี้จึงนำไปสู่การแก้ไขปัญหา ปรับการทำงานสู่ช่วงที่ 2 และทำให้เห็นผลตอบรับที่รวดเร็ว โดยเฉพาะจำนวนของชุมชนที่เข้าร่วมโดยจะได้ทำการกล่าวในช่วงต่อไป เพราะการที่จะได้รับความร่วมมือจากชุมชนมากน้อยแค่ไหนนั้น ผู้นำชุมชนถือเป็นตัวสำคัญที่จะช่วยประสานงานในชุมชนให้เกิดการยอมรับ การเข้าร่วมในกิจกรรมของโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน

ส่วนการได้รับความร่วมมือจากภาครัฐในช่วงนี้ โดยส่วนใหญ่แล้วจะเป็นความร่วมมือจากเจ้าหน้าที่รัฐส่วนกลาง เช่น เจ้าหน้าที่ป่าไม้เขต เจ้าหน้าที่จากเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ก็จะได้ความร่วมมือแล้วแต่เป็นกิจกรรมๆ ไป เช่น การช่วยสนับสนุนให้พันธุ์กล้าไม้ ช่วยเป็นวิทยากรสร้างความรู้เรื่องพันธุ์ไม้ต่างๆ ส่วนเจ้าหน้าที่รัฐจากส่วนท้องถิ่นยังไม่ได้เข้าไปรวมมากนัก เพราะอยู่ในระหว่างการจัดตั้ง และปรับเปลี่ยนรูปแบบการปกครองจากสภาตำบล มาเป็นองค์การบริหารส่วนตำบล ตามพ.ร.บ. สภาตำบล พ.ศ.2537 และพ.ร.บ.การกระจายอำนาจ พ.ศ.2542 ซึ่งส่วนใหญ่แผนปฏิบัติงานของท้องถิ่นในขณะนั้น เร่งสร้างความเจริญทางโครงสร้าง เช่น ไฟฟ้า ถนน มากกว่าจะเน้นประเด็นเรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น

▪ ช่วงปี พ.ศ.2543-พ.ศ.2545 ในช่วง 3 ปีนี้ เกิดการเติบโตและได้รับความร่วมมือจากชุมชนอย่างรวดเร็ว ทั้งนี้เป็นเพราะผลจากการปรับกระบวนการทำงานของเจ้าหน้าที่โครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน และสรุปบทเรียนการทำงานในช่วง 3 ปีที่ผ่านมา จึงทำให้ทราบถึงจุดอ่อนของงานทำงาน อีกทั้งการมีปัจจัยอื่นที่เป็นตัวช่วยให้การทำงานในช่วงนี้ขยายอย่างมากคือ การเพิ่มขึ้นของจำนวนสมาชิกเครือข่ายป่าชุมชนต้นน้ำ อ.เชียงดาว จากเดิม 22 ป่าชุมชน ได้กลายมาเป็น 40 ป่าชุมชน การขยายเครือข่ายไปสู่ความร่วมมือการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในด้านอื่นตามมา เช่น ด้านน้ำ ทำให้มีเครือข่ายอนุรักษ์ และฟื้นฟูสายน้ำปิง สมาชิกเครือข่ายมีทั้งสิ้น 28 ชุมชน โดยส่วนหนึ่งมาจากเครือข่ายสมาชิกป่าชุมชนอยู่แล้ว ทำให้เห็นว่าชุมชนให้ความสนใจมากขึ้น ตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นขึ้นเป็นลำดับ โดยปัจจัยที่ส่งเสริมทำให้การทำงานของโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนร่วมกับชุมชนเติบโตขึ้น คือ

1. ปัจจัยด้านตัวผู้นำที่มีความสนใจในด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเป็นทุนเดิม รวมถึงอำนาจของผู้นำที่เป็นที่เคารพนับถือในชุมชน ส่งผลให้ชุมชนเกิดความยอมรับได้ง่าย และอยากจะเข้าร่วมการทำงานกับโครงการฯ เน้นการทำงานแบบ “ชุมชนชนชุมชน”

2. การเรียนรู้บทเรียนการทำงานของเจ้าหน้าที่โครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน และนำมาปรับให้สอดคล้องกับปัจจุบันมากขึ้น โดยในช่วง 3 ปีแรก เป็นการทำงานที่เน้นผู้นำชุมชนตาม

ธรรมชาติ ทำให้เกิดความขัดแย้งกับผู้นำแบบทางการในเรื่องหน้าที่ บทบาทผู้นำในชุมชน จึงทำให้การปรับการทำงาน เกิดเป็นการเข้าหาผู้นำทางการมากขึ้น และช่วยประสานความขัดแย้งของผู้นำทั้งสองแบบ เน้นถึงประโยชน์ชุมชนส่วนรวมที่จะได้รับเป็นเป้าหมายมากกว่า

3. การได้รับทุนสนับสนุนจากภาคเอกชนมากขึ้น ในระยะนี้การได้รับทุนส่วนใหญ่ มักได้รับจากภาคเอกชนด้วยตนเอง มิใช่ได้จากรัฐเป็นหลัก ทำให้การเคลื่อนไหวในการทำงานง่ายขึ้น ไม่จำเป็นต้องทำงานตามแผนที่กำหนดไว้ สามารถปรับได้เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาที่ไม่อาจคาดเดาได้ในอนาคต ซึ่งจะแตกต่างกับการได้รับงบประมาณจากรัฐ ที่มีเงื่อนไข ข้อจำกัดการทำงานเยอะกว่ามาก กล่าวคือถ้าหากมีการเปลี่ยนแปลงแผนกลางคัน ในขณะที่อยู่ในระยะเวลาดำเนินการอยู่ ต้องมีการทำหนังสือชี้แจงแจ้งให้กับเจ้าของทุนด้วย

4. กระแสของการเรียกร้องให้รับรอง พ.ร.บ.ป่าชุมชน (ฉบับประชาชน) จากการเคลื่อนไหวของเครือข่ายป่าชุมชนต้นน้ำอ.เชียงดาวร่วมกับสมัชชาป่าชุมชน ที่เรียกร้องให้รัฐรับรอง พ.ร.บ.ป่าชุมชนมาอย่างต่อเนื่อง ได้เกิดเป็นประเด็นสนใจขึ้นมาในชุมชนเป้าหมาย เริ่มอยากจะเข้ามารับรู้ มารับข้อมูลมากขึ้น จึงทำให้ได้รับการตอบรับที่รวดเร็วตามไปด้วย

ส่วนความร่วมมือจากรัฐนั้น หากเจ้าหน้าที่ส่วนกลางยังคงได้รับความร่วมมือลักษณะเหมือนช่วงแรก คือตามแต่กิจกรรมที่เกิดขึ้นในชุมชน ส่วนเจ้าหน้าที่รัฐส่วนท้องถิ่นก็ได้รับความร่วมมือเพิ่มมากขึ้น เกิดแผนพัฒนาตำบลที่ได้บรรจุแผนเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติไว้แล้ว เริ่มให้ความสนใจในกิจกรรมที่ชุมชนทำขึ้น มีการร่วมกิจกรรมกันกับชุมชนด้วย

▪ ช่วงปี พ.ศ.2546-พ.ศ.2548 ภายหลังปฏิรูประบบราชการ จนเกิดเป็นกระทรวงใหม่อย่างกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยมีนายประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์ ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรี ส่งผลให้เกิดเป็นโครงการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (พ.ศ.2546) เน้นงานการพัฒนาชุมชนอย่างเป็นระบบ ซึ่งกลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนถือได้ว่าเป็นโครงการนำร่องของโครงการนี้ จึงทำให้เกิดเป็นกิจกรรมที่ทำงานร่วมกันขึ้นระหว่างทั้งภาครัฐที่ได้รับผิดชอบ อย่างสำนักบริหารจัดการในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ 16 (ป่าไม้เขตเชียงใหม่เดิม) กรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพรรณพืช กรมส่งเสริมคุณภาพ และสิ่งแวดล้อม ภายใต้กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมถึงศูนย์พัฒนาห้วยฮ่องไคร้ เข้ามาทำงานร่วมกับภาคประชาชน (องค์กรเครือข่ายทรัพยากรฯ กลุ่มน้ำปิง) และองค์กรพัฒนาเอกชนอย่างโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน โดยในช่วงนี้พบว่า เกิดเป็นการทำงานในลักษณะภาคี และก็ได้รับการตอบสนองอย่างมาก เห็นผลของกิจกรรมที่ทำร่วมกันอย่างรวดเร็ว ไม่ว่าจะเป็นโครงการปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติ การจัดทำแนวเขตกันไฟ เจ้าหน้าที่รัฐได้เข้ามาเป็นวิทยากรอบรมความรู้ให้แก่กลุ่มคนที่หลากหลายมากขึ้นในชุมชน ทั้งกลุ่มเยาวชน นักเรียน

ผลของการดำเนินโครงการฟื้นฟูสายน้ำแม่ปิง ในช่วงปี พ.ศ.2546 สามารถสรุปได้ ดังนี้

1. เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ระหว่างชุมชนท้องถิ่น ภาคเอกชน และหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องในเรื่องที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ การฟื้นฟูและการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างยั่งยืน ซึ่งความรู้และประสบการณ์ที่ได้สามารถที่จะใช้เป็นรูปแบบ(โมเดล) ของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำอื่นๆ ได้

2. เกิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าเชียงดาว ที่มีกิจกรรมทั้งการอนุรักษ์การฟื้นฟู และการใช้ประโยชน์อย่างต่อเนื่อง ที่เกิดจากกระบวนการของการมีส่วนร่วม เป็นการดำเนินงานที่สอดคล้องกับสภาพปัญหา ความต้องการของวิถีชีวิตชุมชนท้องถิ่นและระบบนิเวศ

3. สามารถฟื้นฟูสภาพป่าที่ถูกทำลายไป และเป็นการป้องกันรักษาป่าที่เหลืออยู่ เป็นการแบ่งเบาภาระของหน่วยงานราชการ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ที่มีอยู่อย่างจำกัด ดูแลไม่ทั่วถึง ช่วยแก้ไขปัญหาค่าความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับชุมชน และชุมชนกับหน่วยงานราชการ โดยกระจายบทบาทและหน้าที่ในการดูแลรักษาป่าไปทั่วถึงครัวเรือน และกลไกการทำงานได้สร้างกระบวนการของการถ่วงดุลอำนาจ มีการติดตามตรวจสอบและประเมินผลอย่างต่อเนื่อง

4. เกิดความมั่นคงภายในชุมชน และชุมชนมีความเข้มแข็ง มีความสามารถในการบริหารจัดการป่าได้อย่างมีประสิทธิภาพ

หากปรากฏการณ์ของโครงการการสร้างกระเช้าไฟฟ้าในปี พ.ศ.2546เดียวกัน ส่งผลให้การทำงานร่วมระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐ เจ้าหน้าที่โครงการจัดการลุ่มน้ำปิงตอนบน องค์กรชาวบ้าน เริ่มมีปฏิริยาต่อภาครัฐ ท่ามกลางกระแสของการคัดค้านการสร้างกระเช้าที่วิกิกลุ่มคนจำนวนมากขึ้น ไม่เพียงแต่ในชุมชนเชียงดาวอย่างเดียว แต่ยังรวมถึงองค์กรพันธมิตร และประชาชนที่สนใจต่อปัญหานี้ด้วย ทำให้ในระยะ 2 ปีที่ผ่านมา (พ.ศ.2547-พ.ศ.2548) โครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน ประกาศจุดยืนที่ชัดเจนต่อการต่อต้านโครงการสร้างกระเช้าไฟฟ้า ส่งผลให้การทำงานร่วมกันระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐ และเจ้าหน้าที่โครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงเริ่มยากมากขึ้น ทั้งนี้ เพราะเจ้าหน้าที่ของรัฐก็มองว่า เอ็น จี โอเป็นกลุ่มต่อต้านความเจริญ การที่รัฐนำโครงการพัฒนามาให้ ก็เท่ากับเป็นการนำความเจริญทางเศรษฐกิจมาสู่ชุมชน การขัดขวางของเอ็น จี โอจึงนำไปสู่การเกิดเป็นทัศนคติที่ไม่ดีต่อองค์กรพัฒนาเอกชนตามมา

ในปี พ.ศ.2547 เกิดการเปลี่ยนแปลงรัฐมนตรีประจำกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มาเป็นนายสุวิทย์ คุณกิตติ และในปี พ.ศ.2548 เป็นนายยงยุทธ ดิยะไพรัช โครงการหมู่บ้านป่าไม้แผนใหม่ ซึ่งเป็นแนวทางการจัดการป่าไม้ของรัฐบาลที่ให้ชุมชนเป็นศูนย์กลางในการบริหารจัดการดูแลป่า โดยมีการจัดป่าไม้รอบๆ หมู่บ้านให้ชาวบ้านซึ่งอาศัยอยู่ในเขตพื้นที่ป่าช่วย

กันดูแล และใช้ประโยชน์จากป่า ซึ่งแนวทางนี้มีเนื้อหาสาระเช่นเดียวกับ ร่าง พ.ร.บ.ป่าชุมชนที่รัฐสภากำลังพิจารณาอยู่ ย่อมทำให้เกิดความคลางแคลงใจในกลุ่มชาวบ้าน และเจ้าหน้าที่โครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนว่า เหตุใดจึงต้องเกิดโครงการนี้ขึ้นมา และเหตุใดรัฐบาลจึงไม่เร่งผลักดันกฎหมายป่าชุมชนให้เป็นกฎหมายโดยสมบูรณ์

ด้วยเหตุนี้ จึงส่งผลให้ความร่วมมือของเจ้าหน้าที่โครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน กับเจ้าหน้าที่รัฐเกิดความขัดแย้ง และส่งผลให้เกิดความร่วมมือได้ยาก เพราะต่างมีจุดยืนการทำงานอยู่คนละด้าน กล่าวคือ แนวคิดเรื่องป่าชุมชนมีแนวคิดหลักๆ ที่แตกต่างกัน อยู่ 2 หลักคือ

1. แนวคิดของภาครัฐ คือการแยกคนออกจากป่า เนื่องจากเชื่อว่าชุมชน และชาวบ้านเป็นสาเหตุของการทำลายป่า โดยเฉพาะชุมชนที่อาศัยอยู่ในป่าต้นน้ำลำธาร จำเป็นต้องอพยพชาวบ้านออกจากพื้นที่ป่าอนุรักษ์ เครื่องมือที่รัฐใช้คือ อำนาจตามกฎหมาย

2. การจัดการป่าชุมชนโดยชุมชน เป็นการให้คนอาศัยอยู่กับป่า โดยเน้นการดูแล รักษาป่าควบคู่ไปกับการใช้สอยประโยชน์จากป่าตามวิถีสมคูลแห่งธรรมชาติ แต่ทว่าปัญหาที่เกิดขึ้นคืออำนาจในการจัดการป่าชุมชนที่ชุมชนทำอยู่ในขณะนี้ เป็นเพียงอำนาจบางส่วนที่รัฐมอบให้ และมีการกำหนดเขตป่าที่ชัดเจน ห้ามไม่ให้ชุมชนเข้าไปใช้พื้นที่ป่าบางส่วน ชาวบ้านจึงรู้สึกว่าเขาเองไม่ใช่เจ้าของป่า

สมบูรณ์ คำวัน เจ้าหน้าที่โครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน กล่าวเพิ่มเติมว่า “นอกจากนี้ท่าทีของนายยงยุทธ ดิยะไพรัชรัฐมนตรีประจำกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่ได้ออกมากล่าวว่า ชาวเขาทำลายป่า คล้ายกับฝากปลาย่างไว้กับแมว และการแสดงท่าทีออกมาอย่างชัดเจนว่าไม่ชอบเอ็น จี โอที่ออกมาสนับสนุนชาวบ้านในการจัดทำป่าชุมชน ก็มีผลต่อการทำงานของข้าราชการที่ทำงานในเชิงดาวเช่นกัน ปรากฏว่าท่าทีข้าราชการเปลี่ยนไปจากเดิม จากที่เมื่อปี พ.ศ.2546 ยังได้ทำงานร่วมกับโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน ภายใต้โครงการฟื้นฟูสายน้ำแม่ปิง สมัยรัฐมนตรีพัฒนา แต่พอมาภายใน 1-2 ปีนี้ เริ่มมีการทำงานร่น้อยลงกับทางองค์กรพัฒนาเอกชน แต่จะหันไปทำงานกับชาวบ้านแทน ทั้งๆ ที่แผนปฏิบัติโครงการนี้เป็นการทำงานร่วมกัน 3 ฝ่าย ส่งผลให้การทำงานของเจ้าหน้าที่โครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนมีความยากในการประสานงานมากขึ้น” (สัมภาษณ์, 22 กุมภาพันธ์ 2549)

ในเรื่องการขยายองค์กรเครือข่ายทรัพยากรฯ ลุ่มน้ำแม่ปิง พบว่า ชาวบ้านให้ความร่วมมือและสนใจที่จะเข้าร่วมเป็นสมาชิกเครือข่าย และทำงานร่วมกับโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนมากขึ้นเรื่อยๆ โดยในปี พ.ศ.2547 มีสมาชิกเครือข่ายป่าชุมชนต้นน้ำอำเภอเชียงดาวเพิ่มเป็น 54 ชุมชน อยู่ในช่วงการจัดตั้งเป็นป่าชุมชนอีก 22 ชุมชน และในปี พ.ศ.2548 เพิ่มมาเป็น 58 ชุมชน ขณะเดียวกันก็ได้มีการหนุนเสริมขยายเครือข่ายไปในประเด็นอื่นๆ เช่น เครือข่าย “ทางเลือกเกษตรกร” ซึ่ง

เป็นเครือข่ายที่ให้เกษตรกรผู้ที่ประสบกับปัญหาการปลูกพืชโดยใช้สารเคมี มารวมกลุ่มแล้วเปลี่ยนมาเป็นใช้สารอินทรีย์ ปุ๋ยชีวภาพ เป็นต้น หรือการเกิดกลุ่ม “แม่หญิงฮักถิ่น” ซึ่งเป็นกลุ่มสตรีในชุมชนบ้านหัวทุ่ง ต.เชียงดาว ที่มีความรู้เรื่องการจัดการป่า สามารถเข้าเป็นส่วนหนึ่งในชุมชนในการดูแลรักษาป่า และเป็นวิทยากรในพื้นที่เมื่อมีกลุ่มผู้สนใจ เข้าวชนเข้ามาศึกษาการจัดการป่าในพื้นที่อีกด้วย

ดังนั้น เห็นได้ว่ารูปแบบการทำงานที่ไม่เหมือนกันก่อให้เกิดความสัมพันธที่แตกต่างกัน พบว่าชุมชนให้ความร่วมมือการทำงานกับเจ้าหน้าที่รัฐได้ง่าย มากกว่าตัวองค์กรพัฒนาเอกชน ทั้งนี้ เพราะถือว่ารัฐได้เป็นผู้ที่มีความชอบธรรมด้วยอำนาจทางกฎหมายที่รองรับ ด้วยความเข้าใจของชุมชนว่ารัฐมีหน้าที่ และบทบาทหลักในการดูแล รักษาทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น แต่ในทางตรงข้ามเมื่อทางโครงการฯ เข้ามาทำงานในพื้นที่ ภาพของคำว่าเอ็น จี โอได้ทำให้ชุมชนมองว่าเป็นกลุ่มที่เข้ามาสร้างปัญหาในชุมชน ทั้งนี้ส่วนหนึ่งก็เนื่องเพราะด้วยอิทธิพลสื่อ โดยเฉพาะในช่วงปี พ.ศ.2546 การที่รัฐได้ประกาศโครงการที่เรียกว่า “เมกะโปรเจก” จะสร้างกระเช้าไฟฟ้าขึ้นดอยหลวงเชียงดาว ส่งผลให้เกิดโครงการฯ การออกมาคัดค้าน เรียกร้องให้รัฐยุติการสร้างโครงการนี้ไป เพราะเป็นการโครงการที่ขาดการสำรวจผลกระทบทั้งในสิ่งแวดล้อมและทางสังคม เหตุการณ์ครั้งนี้ ทำให้ชาวบ้านบางกลุ่มในอ.เชียงดาวมองเห็นภาพของเอ็น จี โอที่ชัดเจนขึ้นว่าเป็นกลุ่มที่ออกมาคัดค้านความเจริญ หรือต่อต้านการพัฒนาของรัฐ เข้ามาแทรกแซงในการทำงานของรัฐ

ทั้งที่ตลอดระยะเวลาการทำงานของโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนพยายามที่จะแสดงให้เห็นถึงการทำงานที่ส่งเสริมบทบาทภาคประชาชนมากกว่าที่จะเข้าไปโน้มน้าประชาชน ซึ่งก็ได้ผลส่วนหนึ่งกล่าวคือเริ่มมีเจ้าหน้าที่ของรัฐ และชุมชนก็เข้าใจ และยอมรับบทบาทการทำงานของโครงการฯ มากขึ้น แต่ก็ยังไม่หมดทั่วทั้งเชียงดาว ดังนั้น จึงจำเป็นที่จะต้องร่วมสร้างความเข้าใจ ความร่วมมือต่อไป กับทั้งรัฐ และชุมชนเพื่อการทำงานที่ร่วมกันทั้ง 3 ฝ่าย

5.3.2 ปัญหา และอุปสรรคในการดำเนินงานของโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน

นับตั้งแต่การทำงานของเจ้าหน้าที่โครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนได้เข้ามาทำงานในพื้นที่แล้ว ได้พบปัญหาที่ส่งผลให้การทำงานของโครงการฯ คือ

1. การขาดแคลนผู้ปฏิบัติงานขององค์กร เจ้าหน้าที่พัฒนาเอกชนที่มีอยู่ในขณะนี้ (พ.ศ.2549) ไม่เพียงพอต่อกิจกรรมที่ทำอยู่ กล่าวคือเจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชนจะต้องรับผิดชอบโครงการย่อยที่ทำอยู่ภายใต้ของโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนแต่ละคนมากกว่า 1 โครงการ ซึ่งทำให้บางครั้งกิจกรรมในแต่ละโครงการอาจจัดขึ้นในช่วงระยะเวลาที่ใกล้กัน ในบางกิจกรรมทางเจ้าหน้าที่โครงการฯ ก็ไม่อาจเข้าไปร่วมด้วยได้ รวมถึงการทำงานที่ไม่มีเวลาที่แน่นอน ต้องลงพื้นที่บ่อยๆ ทำ

ให้คนที่เคยมาทำงานกับโครงการฯ ไม่เคยชินกับงานประเภทนี้ก็ต้องลาออกไป อีกทั้งภาพลักษณ์ของเอ็นจีโอก็ยังส่งผลต่อคนรุ่นใหม่ ๆ ที่มาทำงานด้วย

การเริ่มต้นการทำงานของโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน พบว่าในช่วง 3 ปีแรก (พ.ศ.2540-พ.ศ.2542) มีเจ้าหน้าที่ประจำโครงการฯ เพียง 4 คน และในช่วง พ.ศ.2543-พ.ศ.2545 ได้มีเจ้าหน้าที่ลาออกไป 1 คน โดยได้ย้ายไปทำงานในพื้นที่อื่นแทน แต่มีการนำบุคคลในพื้นที่เข้ามาทำงานขึ้นอยู่กับตามแต่ละกิจกรรมไป โดยเป็นทีมชาวบ้านใน อ.เชียงดาว หรืออาจจะขอให้องค์กรพัฒนาเอกชนอื่นส่งเจ้าหน้าที่มาช่วยในกิจกรรมที่ต้องทำร่วมกับชุมชนจำนวนมากๆ ส่วนอีก 3 ปีต่อมา (พ.ศ.2546-พ.ศ.2549) ได้มีเจ้าหน้าที่โครงการฯ เพิ่มอีก 5 คน ปัจจุบันมีเจ้าหน้าที่ประจำโครงการฯ 8 คน แต่พบว่า ยังไม่เพียงพอต่อจำนวนของกิจกรรมที่เกิดขึ้น

คุณกิตติมา ขุนทอง เจ้าหน้าที่โครงการฯ แสดงความเห็นที่ “ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะเมื่อมีการรับสมัครเจ้าหน้าที่เข้ามาทำงานด้วย กลุ่มคนรุ่นใหม่ยังคงติดภาพของคำว่าองค์กรพัฒนาเอกชนอยู่ มองว่าเป็นกลุ่มที่ทำงานสวนทางกับรัฐ เลยเกิดความกลัวว่าหากเข้ามาทำงานด้วยจะมีปัญหาเกี่ยวกับพื้นที่ได้ จะไม่ค่อยได้รับความสนใจเท่าที่ควร ทำให้บางครั้งจึงจำเป็นต้องขอความช่วยเหลือจากเครือข่ายองค์กรพันธมิตรให้เข้ามาช่วยทำงานในพื้นที่เป็นครั้งคราวไป เช่น จากชุมชนคนรักป่า หรือจากเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรทางเลื้อยภาคเหนือ หรือไม่กี่หาคนในชุมชนเข้าร่วมเป็นทีมงานด้วยกัน ก็จะมีข้อคิดตรงที่ว่า ทำให้สามารถลงพื้นที่ได้ง่าย เพราะมีชาวบ้านมาเป็นผู้ช่วย อีกทั้งทำให้ชาวบ้านได้เรียนรู้การทำงานไปในตัว เกิดเป็นการถ่ายทอดความรู้และก็จะส่งผลให้คนกลุ่มเหล่านี้กลายเป็นกำลังสำคัญในการทำงานในอนาคตได้ต่อไป ซึ่งลักษณะงานที่ทำอยู่ก็ต้องลงพื้นที่บ่อยๆ เข้าหาชุมชน บางทีที่อยู่ไกลไม่สามารถเดินทางไปเข้าเย็นกลับได้ ก็ต้องอยู่ค้างคืนกับชาวบ้านจนกระทั่งทำงานให้เสร็จ บางคนที่ไม่เคยเจองานอย่างนี้ออกใจไปแล้วก็มี ดังนั้น คนที่จะทำงานนี้ได้ต้องมีใจจริงๆ ทนความลำบากได้ เพราะว่าไม่ได้มีวันหยุดเสาร์อาทิตย์ หรือทำงาน 8 โมงเช้า เลิก 4 โมงเย็น ต้องแล้วแต่กิจกรรมที่ทำมากกว่า” (สัมภาษณ์, 15 มกราคม 2548)

ส่วนการติดตามผลของกิจกรรมที่ทำร่วมกับชุมชนนั้น พบว่า ติดตามผลไม่ค่อยบ่อยนัก ทั้งนี้เป็นเพราะว่าจำนวนของเจ้าหน้าที่โครงการฯ ไม่เพียงพอที่จะสามารถตรวจ หรือติดตามงานได้บ่อยๆ ขณะเดียวกันทางเจ้าหน้าที่ก็ต้องพยายามไปเปิดพื้นที่ใหม่ๆ ขยายจำนวนเครือข่ายให้เพิ่มขึ้นด้วย เช่น เครือข่ายป่าชุมชนต้นน้ำแม่ปิงอำเภอเชียงดาว ที่ตั้งเป้าไว้ว่าจะขยายเครือข่ายออกไปให้ครบเขตพื้นที่อำเภอเชียงดาว ดังนั้น ในเรื่องของติดตามกิจกรรมงานต่างๆ ในชุมชนจะอาศัยผู้นำในชุมชน หรืออาสาสมัครที่เป็นคณะกรรมการเครือข่ายนั้นๆ ช่วยกันดูแล ซึ่งผลของการติดตามงานนั้น พบว่า บางครั้งกิจกรรมไม่ได้ต่อเนื่องเป็นเพราะว่าทางโครงการฯ ไม่ได้เข้าไปดูเป็นระยะๆ ซึ่งการปล่อยให้ชุมชนดูแลจัดการเองบ้าง ตัวชาวบ้านอาจขาดความรู้ความเข้าใจในการ

ติดตามผลที่ถูกต้อง เช่น เรื่องของการจัดการป่าชุมชน ก็จะมีชาวบ้านบางส่วนจะไม่ค่อยเข้าใจ เรื่องพ.ร.บ.ป่าชุมชนมากนัก โดยเฉพาะการเข้าใจอย่างถ่องแท้ชัดเจนเป็นรายมาตราเป็นไปได้ยาก ก็จะให้เกิดเป็นปัญหาในการนำกฎหมายไปปฏิบัติ

2. ความสัมพันธ์กับชุมชน และเจ้าหน้าที่รัฐจากการที่สื่อต่างๆ ได้แสดงภาพขององค์กรพัฒนาเอกชนในลักษณะที่เป็นด้านลบ

จากประเด็นนี้คุณนิคม พุทธา ผู้ประสานงานโครงการฯ และถือว่าเป็นหัวหน้าของทีมทำงานร่วมกับชาวบ้าน กล่าวว่า “เป็นเพราะชาวบ้านมองว่าพวกเอ็นจีโอเป็นพวกก่อกวน ไม่ว่านโยบายรัฐจะทำอะไร ขอให้ได้คำไว้ก่อน พอชาวบ้านมาเจอข่าวก็เลยเข้าใจว่าพวกนี้เป็นพวกที่ก่อกวน ทั้งๆที่ความจริงแล้วเราก็ไม่ได้ค้านไปทุกเรื่อง แต่เราดูว่าเรื่องไหนที่รัฐทำแล้วจะกระทบต่อคนชาวบ้านมากกว่า เช่น กรณีกระเช้าลอยหลวง การที่องค์กรของเราคัดค้านก็เพราะว่ามันผิดทั้งกฎหมาย เพราะที่บริเวณนั้นเป็นเขตป่าสงวน อีกทั้งยังเป็นการทำลายทรัพยากรธรรมชาติอีกด้วย ตอนนี้อยู่ที่เชียงดาว เหลือกวางผาไม่ถึง 50 ไร่จากการสำรวจ ยังไม่นับพืชพันธุ์ สัตว์ป่าอื่นๆ ที่เริ่มจะหายากขึ้นทุกวัน ถ้าเราสนับสนุนให้มีกระเช้าเกิดขึ้น ก็เท่ากับว่าเราไปทำลายเขา พอเราเกิดกระแสคัดค้านขึ้นมา ชาวบ้านเขาก็ไม่พอใจ คิดว่าเราเข้าไปยุ่งเรื่องของรัฐ สื่อบางชนิดก็ออกข่าวที่บิดเบือนยิ่งทำให้ชาวบ้านไม่ชอบใจหน้าเรามากขึ้น” (สัมภาษณ์, 19 ตุลาคม 2548)

จากคำกล่าวของคุณนิคม พุทธาข้างต้น ทำให้เห็นว่าชาวบ้านบางกลุ่มที่รับสื่อมาเพียงด้านเดียว โดยเฉพาะจากหนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ ที่จะพยายามเสนอว่าองค์กรพัฒนาเอกชนเป็นกลุ่มชอบคัดค้าน เรื่องการพัฒนาประเทศ เช่น การคัดค้านโรงงานไฟฟ้า โดยมองว่าเป็นกลุ่มขัดขวางแนวทางการทำงานของรัฐ ก็จะมีทัศนคติที่มีต่อองค์กรพัฒนาเอกชนไม่ดี ซึ่งก็จะเกิดเป็นอุปสรรคในการทำงานร่วมกัน เพราะว่าชาวบ้านจะไม่ค่อยให้ความร่วมมือในการทำกิจกรรมที่เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเท่าที่ควร โดยมองว่าให้เป็นฝ่ายทางรัฐร่วมกับชุมชนเข้ามาจัดการจะดีกว่า ดังนั้นทางเจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชนก็ต้องมีการปรับยุทธศาสตร์ ปรับวิธีการเข้าหาชุมชน เช่น อาจจะใช้วิธีการสร้างความสัมพันธ์ที่เริ่มต้นจากระบบเครือข่ายเข้ามาช่วย

นอกจากนี้ผู้ให้สัมภาษณ์แสดงความเห็นเพิ่มเติมอีกด้วยว่า สำหรับบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนยังคงเป็นองค์กรที่ต้องมีต่อไปในสังคมไทย เพราะองค์กรพัฒนาเอกชนถือได้ว่าเป็นกลุ่มพลังทางสังคมที่มีเจตนาอยากจะเห็นสิ่งต่างๆ ให้เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นในสังคม อีกทั้งยังเป็นกลุ่มที่คอยเชื่อม ประสานงานในด้านต่างๆ ระหว่างชุมชนอีกด้วย ดังนั้น องค์กรพัฒนาเอกชนยังคงไม่สามารถที่จะหมดไปได้ แต่อาจจะมีการปรับเปลี่ยนบทบาทตนเองมากกว่า และพยายามสร้างภาพลักษณ์ใหม่ๆ ขึ้นมาว่าองค์กรพัฒนาเอกชนไม่ใช่กลุ่มที่ต่อต้านรัฐ หรือทำงานที่สวนกระแส และได้โน้มน้าประชาชน หรือใช้ประชาชนเป็นเครื่องมือด้วย อยากให้ทั้งชุมชน

และรัฐยอมรับตนเองมากขึ้น นอกจากนี้ ผู้ให้สัมภาษณ์รายหนึ่งแสดงความเห็นว่าอยากให้ทั้งเจ้าหน้าที่ของรัฐ และชุมชนเปิดใจให้กว้าง อย่ามองภาพขององค์กรพัฒนาเอกชนในประเด็นลบเพียงอย่างเดียว เพราะองค์กรพัฒนาเอกชนที่ดีๆ ยังมีอยู่อีกมาก ซึ่งเป็นองค์กรที่มีความตั้งใจที่อยากจะพัฒนาสังคมไปในทางที่ดีขึ้น ควรเปิดโอกาสให้องค์กรพัฒนาเอกชนเข้ามามีบทบาทในพื้นที่ทางสังคมมากขึ้นกว่านี้ ถึงแม้ว่าปัจจุบันตามกฎหมายจะเปิดโอกาสให้ภาคประชาชนเข้ามาร่วมกัน แต่ในทางปฏิบัติแล้วก็ยังคงมีการเลือกปฏิบัติกันอยู่

ขณะเดียวกันทางชุมชน ได้พูดถึงปัญหา หรืออุปสรรคของการดำเนินกิจกรรมร่วมกันระหว่างโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน กับชุมชนเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ได้แยกเป็นประเด็นได้ดังนี้ คือ (สัมภาษณ์, 8 ธันวาคม 2547)

1. ความเข้าใจของประชาชนต่อนักพัฒนาเอกชน และวิธีการทำงาน พบว่าประชาชนในพื้นที่จำนวนหนึ่งยังคงไม่เข้าใจวิธีการทำงาน หรือมองภาพลักษณ์ของนักพัฒนาเอกชนในแง่ลบอยู่ เป็นเพราะว่าการได้รับอิทธิพลจากสื่อต่างๆ ที่มักจะเสนอภาพในด้านลบขององค์กรพัฒนาเอกชนเสมอ ดังนั้น ประชาชนก็จะเข้าใจว่านักพัฒนาเอกชนที่เข้ามาทำงานในพื้นที่อำเภอเชียงดาวนี้ อาจมาสร้างกระแสที่ทำให้ต่อต้านคนของรัฐ ทำให้เกิดการไม่ยอมรับของโครงการฯ ไม่สนใจที่จะเข้าร่วมกิจกรรม จึงเกิดเป็นปัญหาที่ว่า การขยายเครือข่ายความร่วมมือนั้นสามารถจัดการได้เฉพาะบางชุมชนที่เข้าร่วมกิจกรรมด้วย

ผู้ให้สัมภาษณ์รายหนึ่ง แสดงความเห็นว่ายิ่งถ้าหากว่าชุมชนนั้นๆ มีผู้นำชุมชนที่ไม่เข้าใจเรื่องบทบาท หน้าที่ และลักษณะงานของโครงการฯ ด้วยแล้ว การที่ทางเจ้าหน้าที่พัฒนาเอกชนจะลงพื้นที่ในชุมชนเพื่อกระตุ้นให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรเป็นเรื่องยากมาก เพราะคนในชุมชนจะเชื่อฟังผู้นำชุมชนเป็นอย่างมาก ส่งผลให้การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นไม่สามารถที่จะจัดรวมกันได้ หากชุมชนนั้นๆ ไม่ยินยอมที่จะเข้าร่วม ทางเจ้าหน้าที่โครงการฯ ก็ไม่มีสิทธิที่จะไปบังคับให้เข้าร่วมได้

2. เรื่องงบประมาณ เป็นเพราะว่าโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนนี้ เป็นองค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งในเรื่องของงบประมาณที่จะเป็นตัวขับเคลื่อนกิจกรรมนั้นให้ลุล่วงทุกกิจกรรมค่อนข้างเป็นไปได้ยาก แม้ว่าจะมีแหล่งทุนให้การสนับสนุนหลายแหล่งทุนก็ตาม แต่ทว่าจำนวนเงินที่ได้รับ การสนับสนุนนั้นมีอยู่อย่างจำกัด บางครั้งการที่ทางโครงการฯ ขอแรงจากชุมชนให้ไปเข้าร่วมกิจกรรมซึ่งอาจเป็นกิจกรรมที่ต้องใช้เวลาทั้งวัน เช่น สืบสวนแนวกันไฟ ปลูกป่า ฯลฯ ทำให้ชาวบ้านต้องงดไปทำงาน 1 วัน แต่ด้วยเพราะทางโครงการฯ มีงบประมาณอยู่อย่างจำกัด ผลตอบแทนที่ได้จากการร่วมกิจกรรมในแต่ละครั้งอาจจะเป็นเรื่องของการเลี้ยงอาหารกลางวันอย่างเดียว ทำให้

ชาวบ้านบางกลุ่มเกิดความรู้สึกไม่คุ้มค่ากับเวลาที่ต้องเสียไป และทำให้การทำกิจกรรมครั้งต่อไป อาจมีชาวบ้านมาร่วมน้อยลง ก็จะส่งผลให้การดำเนินงานบางครั้งไม่บรรลุเป้าหมายได้

3. การประชาสัมพันธ์กิจกรรมต่างๆ เกี่ยวกับด้านอนุรักษ์ จัดการทรัพยากรธรรมชาติยังไม่ค่อยแพร่หลายในชุมชนเท่าที่ควร ยังขาดป้ายกิจกรรมรณรงค์ แผ่นป้ายประกาศต่างๆ หรือเสียงตามสายทำให้บางกิจกรรมที่จัดขึ้นคนในชุมชนไม่รู้บ้างก็มี

ดังนั้น เพื่อให้ลดปัญหาในการดำเนินงานร่วมกัน จึงได้เสนอแนะในการแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับเรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยแบ่งตามประเด็น ได้ดังนี้

1. ภาครัฐต้องให้การสนับสนุนภาคประชาชนให้มากกว่านี้ โดยเฉพาะเรื่องของการเรียกร้องจัดการพื้นที่ป่าชุมชน ซึ่งทางชุมชนได้เรียกร้องให้รัฐอนุญาตให้ชุมชนเข้าไปดูแลป่าได้ แต่ทว่าในทางกฎหมายยังไม่มีพระราชบัญญัติจึงไม่สามารถทำได้ หรือในการกำหนดนโยบายต่างๆ ควรให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมกับการกำหนด ลักษณะการทำงานของเจ้าหน้าที่รัฐควรจะเป็นเชิงประสานงานร่วมกัน ไม่ใช่ตนเองเป็นผู้ควบคุม หรือกำหนดในการทำงานเพียงฝ่ายเดียว เพราะประชาชนถือได้ว่าเป็นผู้รู้ปัญหาในชุมชนมากกว่าเจ้าหน้าที่รัฐ

2. โครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงควรปรับภาพลักษณ์ พยายามลดคำว่าองค์กรพัฒนาเอกชนออกไป พยายามทำให้ตัวเองเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน เข้ามาทำกิจกรรมกับชุมชนมากขึ้นไม่ใช่เฉพาะแต่ด้านการจัดการ อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเพียงอย่างเดียว เพื่อให้ชาวบ้านไว้วางใจตลอดจนจะให้ความร่วมมือมากขึ้น อีกทั้งควรสร้างความร่วมมือกับรัฐให้มากขึ้น แสดงบทบาทของตนเองให้รัฐยอมรับ ให้เข้าใจการทำงานมากขึ้น

3. เน้นความร่วมมือคนไทยภูเขา กับคนไทยพื้นราบให้มากขึ้น พยายามสร้างจิตสำนึกความเข้าใจ ตระหนักในเรื่องของการจัดการทรัพยากร เพราะถือว่ามีการใช้ทรัพยากรร่วมกัน ไม่ว่าจะป่าน้ำสายเดียวกัน หรือป่าเดียวกัน เพื่อป้องกันการเกิดความขัดแย้งของการแย่งชิงทรัพยากร

บทสรุป

จากการดำเนินงานของโครงการจัดการลุ่มน้ำปิงตอนบนที่ผ่านมา พบว่าความสามารถในการปรับบทบาทให้สอดคล้องกับกระแสชุมชน และกระแสสังคม และการมียุทธวิธีในการทำงานที่เน้นภาคประชาชน ส่งผลให้โครงการฯ ทำงานร่วมกับชุมชนในทิศทางที่มีการพัฒนาตามลำดับสามารถทำให้ชุมชนจากแต่เดิมที่อ่อนแอ หรือมีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติกันเองเฉพาะชุมชนได้ขยายขึ้นมาเป็นเครือข่ายในที่สุด เกิดเป็นการพัฒนาภาคประชาสังคมที่เข้มแข็งขึ้น มีความรู้ความสามารถมากพอที่จะเข้าไปต่อรองกับภาครัฐได้ สิ่งเหล่านี้ที่เกิดขึ้นก็ไม่อาจจะเรียกได้ว่าเป็นความสำเร็จที่เกิดขึ้นจากการทำงานของเจ้าหน้าที่โครงการฯ เพียงอย่างเดียว แต่สิ่งที่สำคัญที่ส่งผล

ให้ชุมชนสามารถรวมตัวกันทำให้เกิดเป็นเครือข่าย เป็นองค์กรท้องถิ่นที่เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติได้ ก็คืออยู่ที่ตัวชุมชนเอง ที่เริ่มตระหนักในสิทธิที่ตนมี เห็นถึงศักยภาพของตนที่สามารถสร้างโอกาสให้เข้ามาร่วมกับรัฐในการจัดการทรัพยากรท้องถิ่นได้ การผูกภาครัฐกระทำมาโดยตลอด ย่อมทำให้กลายเป็นแรงผลักดันให้ชุมชนอยากจะตอบโต้เพื่อรักษาสิทธิที่ตนมี

บทบาทของโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนที่เข้าไปทำงานร่วมกับชุมชนนั้น แม้ว่าในช่วง 3 ปีแรกจะเป็นการทำงานที่เน้นการพัฒนา เข้าไปสร้างความรู้ ช่วยชุมชนจัดตั้งเขตป่าชุมชนในพื้นที่ แต่ก็ยังไม่ได้ทำให้ชุมชนขยายเป็นเครือข่าย หรือตั้งเป็นองค์กรชาวบ้านเหมือนอย่างทุกวันนี้ เพราะการทำให้ชุมชนเติบโต หรือเข้มแข็งนั้น แท้จริงแล้วมีโซ่อยู่ที่ปัจจัยภายนอกชุมชนอย่างองค์กรพัฒนาเอกชนเลย แต่ทว่าเกิดจากปัจจัยภายในชุมชนต่างหากที่จะสามารถช่วยสร้างชุมชนให้เข้มแข็งขึ้นมาได้ ปัจจัยที่ว่านั้นก็คือ การตระหนักถึงผลส่วนรวมในชุมชนมากกว่า รวมถึงการที่คนในท้องถิ่นเห็นความสำคัญของการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในท้องถิ่น และมีความอยากที่จะช่วยกันแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นตรงหน้า ซึ่งบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชน อย่างโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนนี้มีหน้าที่เพียงช่วยส่งเสริม สนับสนุน และพยายามดึงศักยภาพที่มีอยู่ในท้องถิ่นให้ออกมาใช้ให้เกิดผลมากกว่า เพราะหัวใจของการพัฒนาที่แท้จริงนั้นต้องอยู่ที่การสร้างให้ชุมชนเข้มแข็ง สร้างความรู้ติดตัวให้กับชุมชน เพราะถ้าหากในอนาคตไม่มีองค์กร หรือหน่วยงานไหนเข้าไปช่วยชุมชนก็จะสามารถพึ่งตนเองได้ มากกว่าที่จะมารอให้องค์กรพัฒนาเอกชน หรือรัฐเข้ามาช่วยเพียงอย่างเดียว ซึ่งก็จะเป็นการพัฒนาอย่างยั่งยืน มิใช่แค่ชั่วคราวชั่วคราวไป

กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมในชุมชนของโครงการฯ นับเป็นวิธีที่สำคัญอย่างยิ่งยวดที่จะช่วยเสริมให้ชุมชนเข้มแข็งขึ้น ซึ่งไม่เพียงแต่จะเน้นให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการมีส่วนร่วมในทุกๆ ด้าน ตั้งแต่การตัดสินใจนโยบาย การร่วมกิจกรรม จนถึงการมีส่วนร่วมในการตรวจสอบและการประเมินผล แต่สิ่งที่สำคัญที่สุดอันเป็นหัวใจของเรื่องการมีส่วนร่วมนั้นชุมชนเองจะต้องเป็นผู้ร่วมตั้งแต่ในขั้นตอนแรก คือขั้นตอนการกำหนดนโยบาย เพราะเท่าที่ผ่านมานั้นในการทำงานกับภาครัฐ ชุมชนมักได้รับการขอความร่วมมือจึงมีบทบาทเพียงผู้ปฏิบัติเท่านั้น มิได้มีส่วนร่วมในตั้งแต่ต้น และนอกจากนี้ยังต้องรวมถึงขั้นตอนต้องให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการตรวจสอบด้วย เพื่อแสดงให้เห็นถึงความโปร่งใสของการดำเนินกิจกรรม ตลอดจนเพื่อการได้รับการยอมรับจากทุกๆ ส่วนที่เกี่ยวข้องอีกด้วย

ผลของกิจกรรมที่เกิดขึ้น คือไม่เพียงแต่ชุมชนจะมีส่วนร่วมการทำกิจกรรมร่วมกันเพียงอย่างเดียว แต่ในชุมชนได้เกิดเป็นเครือข่ายองค์กรท้องถิ่นทั้งด้านป่าและน้ำ คือ

1. เครือข่ายป่าชุมชนต้นน้ำอ.เชียงดาว
2. เครือข่ายอนุรักษ์และฟื้นฟูสายน้ำแม่ปิง

3. เครือข่ายการจัดการน้ำเหมืองฝาย

ผลสัมฤทธิ์ของการร่วมมือคือ ทำให้จัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนได้อย่างเป็นระบบมากขึ้น ชุมชนมีการเรียนรู้ในการจัดการทรัพยากรอย่างถูกวิธีโดยที่สอดคล้อง ส่งเสริมวิถีหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน ดังเช่น ความเชื่อในเรื่องผีที่ชาวบ้านให้ความเคารพ ศรัทธายังคงมีอยู่ ก็ได้นำมาเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมเกิดเป็นประเพณีการเลี้ยงผีขุนน้ำของทุกปี โดยมีความเชื่อว่าผีจะคอยดูแลรักษาความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติไว้ หากใครมีการล่วงเข้าไปทำลายป่าฝายก็จะลงโทษบุคคลผู้นั้น ซึ่งผีขุนน้ำก็คือส่วนบริเวณพื้นที่ป่าต้นน้ำ ความเชื่อเช่นนี้ก็จะส่งเสริมให้ชาวบ้านไม่กล้าที่จะไปรุกพื้นที่ป่าเหมือนอย่างในอดีตช่วยให้ป่ายังคงมีความสมบูรณ์อยู่ การรวมตัวของชุมชนเป็นเครือข่ายขึ้นทั้งด้านป่า น้ำ และเหมืองฝาย ทำให้มีคณะกรรมการที่เป็นตัวแทนของชุมชน มีโครงสร้างการทำงานและการจัดการที่เป็นระบบ มีกฎระเบียบในชุมชนเกี่ยวกับด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ชัดเจน สามารถนำกฎมาปฏิบัติลงโทษแก่ผู้กระทำผิดได้ มีกิจกรรมในด้านการจัดการทรัพยากรตลอดทั้งปีอย่างต่อเนื่อง อาทิเช่น การซ่อมฝาย และทำแนวกันไฟป่าในหน้าแล้ง การปลูกป่าเพิ่มเติมในฤดูฝน ฯลฯ

อีกทั้ง ชุมชนสามารถรวมตัวเข้าไปมีบทบาท มีการเคลื่อนไหวของภาคประชาชน ร่วมแสดงความคิดเห็นกับทางเจ้าหน้าที่รัฐได้มากขึ้น เช่น เกิดการผลักดันให้องค์การบริหารส่วนตำบลแม่ทะเกิดแผนพัฒนา การได้รับอุดหนุนงบประมาณในการดำเนินกิจกรรมด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

นอกจากบทบาทของโครงการฯ ที่เข้าไปส่งเสริม สร้างความรู้ในชุมชน ผลักดันภาคประชาชนต่อการเข้าไปร่วมแสดงความคิดเห็นต่อการสร้างแผนพัฒนาตำบลแล้ว บทบาทของโครงการฯ ยังเป็นผู้มีหน้าที่ประสาน ใกล้เคียงความขัดแย้ง ระหว่างชุมชนกับนายทุน กรณีการบุกรุกพื้นที่สาธารณะ หรือระหว่างชุมชนกับรัฐ ในกรณีของการจับกุมชาวบ้านอีกด้วย ดังที่กล่าวมาในข้างต้น

ส่วนบทบาทภายนอกของโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนต่อกระบวนการเคลื่อนไหวประชาชน พบว่า ทางองค์กรได้ขยายความร่วมมือออกไปสู่นอกชุมชนมากขึ้น มีภาคี องค์กรพันธมิตรที่หลากหลายไม่ว่าจะเป็นแนวร่วมของกลุ่มป่าชุมชน กลุ่มเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก ภาคเหนือ (คณ.) ก็ได้เข้ามาร่วมในกิจกรรมด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอีกด้วย มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ ระดมความคิดยังช่วยเสริมให้ภาคประชาชนใน อ.เชียงดาวเข้มแข็งมากขึ้น โดยเฉพาะเรื่องของการเรียกร้องการออก พ.ร.บ.ป่าชุมชนฉบับประชาชนตามรัฐธรรมนูญ มาตรา 170 ตั้งแต่ปี พ.ศ.2542 แล้ว เป็นการร่วมลงรายชื่อเพื่อเสนอร่าง และยังเข้าร่วมขบวนการผลักดัน พ.ร.บ.นี้กับเครือข่ายพันธมิตรทั้งระดับจังหวัด ภาค และประเทศได้

ยุทธวิธีในการดำเนินงานในบรรลุเป้าหมายนั้น ทางโครงการฯ ใช้แนวทางของการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้นำชุมชนเป็นหลัก ทั้งนี้ก็เพื่อที่จะให้ผู้นำชุมชนเป็นตัวประสานงานในพื้นที่กับตัวเจ้าหน้าที่โครงการฯ ซึ่งมีทั้งผู้นำชุมชนแบบธรรมชาติ และผู้นำชุมชนแบบทางการ ด้วยใช้การทำงานแบบ “ชุมชนชนชุมชน” หมายถึง การให้ผู้นำชุมชนหนึ่งที่ร่วมทำงานกับโครงการฯ ไปช่วยขยายสมาชิกในพื้นที่อื่นๆ โดยอาจจะพื้นที่ที่ติดกัน หรือไม่ติดกันก็ได้แต่อาศัยความสัมพันธ์ความรู้จักกันเข้ามาช่วยในการทำงาน

สำหรับผลของการตอบรับการทำงานร่วมกันของประชาชนกับองค์กรพัฒนาเอกชนนั้น จากการศึกษางานวิจัยชิ้นนี้พบว่า คนในชุมชนส่วนใหญ่เข้าใจ ยอมรับและมีทัศนคติที่ดีต่อเจ้าหน้าที่พัฒนาเอกชนตัวชีวิตได้จากจำนวนชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมที่เพิ่มขึ้นแต่ละปี แต่ยังคงมีบางกลุ่มที่ยังติดกับภาพลักษณ์ของเอ็นจีโอว่าเป็นกลุ่มที่ทำงานสวนทางกับรัฐ เป็นกลุ่มที่ไม่ดี กลัวว่าจะเป็นกลุ่มก่อความไม่สงบ จากการที่ได้รับสื่อต่างๆ ส่วนกับเจ้าหน้าที่รัฐจะมีลักษณะคล้ายๆ กับชุมชน คือมีทั้งกลุ่มที่เข้าใจ ยอมรับบทบาทองค์กรพัฒนาเอกชนก็จะเข้าร่วมในกิจกรรมบ้าง เช่น มาเป็นวิทยากร แจกพันธุ์ไม้ในกิจกรรมการปลูกป่าทดแทน ฯลฯ และกลุ่มที่ไม่เห็นด้วยกับวิธีการทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชน ก็จะเข้าร่วมกิจกรรมเลย โดยเฉพาะในช่วงระยะ 2-3 ปีที่ผ่านมา (พ.ศ.2547-พ.ศ.2548) บทบาทของโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงออกไปทางลักษณะการคัดค้านการทำงานของภาครัฐเสียส่วนใหญ่ โดยเฉพาะกรณีของการคัดค้านสร้างกระเช้าไฟฟ้า ทำให้เกิดการทำงานร่วมกับเจ้าหน้าที่ของรัฐไม่ราบรื่นเท่าที่ควรจะเป็น

การแก้ปัญหาในประเด็นนี้ ทางโครงการฯ ได้พูดแนวทางไว้ว่าจะต้องหาวิธีการพยายามลดความรู้สึกหรือทัศนคติด้านลบออกไป และตัวองค์กรพัฒนาเอกชนต้องปรับเปลี่ยนบทบาทใหม่ และพยายามทำให้ตนเองเป็นหน่วยหนึ่งในชุมชน สร้างภาพลักษณ์ใหม่ด้วยการร่วมกิจกรรมในชุมชนให้มากขึ้นทั้งที่เป็นงานด้านทรัพยากรธรรมชาติหรือไม่ใช่ก็ตาม สร้างบทบาทการทำงานเพื่อให้ได้การยอมรับจากสังคมคือเข้าไปในฐานะพี่เลี้ยงที่ส่งเสริม หรือสนับสนุนงานในชุมชน ไม่ใช่ชี้นำชุมชน เช่น การแนะนำวิธีการอนุรักษ์ป่า แต่ไม่ใช่การเข้าไปชี้สั่งให้ชาวบ้านทำอย่างที่ตนเองต้องการ และทางเจ้าหน้าที่รัฐต้องปรับตัวเองเช่นกัน ก็ต้องเปิดโอกาสให้บทบาทภาคประชาชนอันหมายถึงทั้งชุมชนและองค์กรพัฒนาเอกชนให้เข้ามามีส่วนร่วมต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นร่วมกัน ขณะเดียวกันองค์กรพัฒนาเอกชนก็ต้องเข้าไปทำงานร่วมกับรัฐด้วย สร้างความเข้าใจอันดีให้มีต่อเจ้าหน้าที่รัฐ และอย่าให้ความสำคัญแต่ตัวชุมชนเพียงอย่างเดียว

5.4 บทวิเคราะห์ข้อมูลด้วยแนวความคิด และทฤษฎี สำหรับแนวคิด และทฤษฎีที่นำมาใช้ในงานวิจัยชิ้นนี้มีทั้งหมด 4 แนวคิด ได้แก่

1. แนวคิดองค์กรพัฒนาเอกชน
2. แนวคิดประชาสังคม
3. แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน
4. แนวคิดเกี่ยวกับรัฐ และอำนาจรัฐ จากการศึกษา เก็บข้อมูลในงานวิจัยชิ้นนี้ ทำให้พบถึงประเด็นต่างๆ ดังนี้

1. ความเข้มแข็งของอำนาจรัฐ ในเรื่องของการจัดการทรัพยากรธรรมชาตินั้น การที่รัฐดำรงตนอยู่เหนือสังคม ด้วยความเข้าใจว่าตนเองมีบทบาทกำหนด และนำสังคมไปยังทิศทางใดทิศทางหนึ่งนั้น ปัญหาที่เกิดขึ้นจึงเป็นลักษณะของการจัดการโดยภาครัฐมาตลอด ดังจะเห็นจากข้อมูลส่วนต้นที่ว่า เจ้าหน้าที่รัฐยังคงมีความคิดที่ว่าประชาชนนั้นไม่สามารถจะจัดการได้ทั้งหมด เพราะเกรงว่าชุมชนยังขาดความเข้าใจต่อวิธีการจัดการที่ถูกต้อง ยังมีบางกลุ่มที่ยังเป็นผู้ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ

การดำเนินการโครงการของรัฐที่ผ่านมานั้นปัญหาอยู่ที่รัฐและข้าราชการเพราะยังมีแนวคิดแบบเก่าว่าเป็นเจ้านายประชาชน มีความรู้มากกว่าประชาชน ดังนั้นโครงการของรัฐจึงมักไม่ให้ประชาชนมีส่วนร่วม ก่อให้เกิดปัญหามาโดยตลอดมากกว่าที่จะเข้ามาพัฒนาในชุมชนให้ดีขึ้น กรณีการไม่ให้ชุมชนเข้ามาดูแลป่า ตามวิถีการจัดการป่าชุมชนของชาวบ้านก็เช่นเดียวกัน รัฐมองว่าทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ เป็นของรัฐ ซึ่งความเชื่อนี้มันคงมาก ดังนั้นไม่ว่าผืนดิน ภูเขา ป่าไม้ ทะเล ย่อมเป็นของรัฐหมด และสังคมก็เชื่อกันว่ารัฐมีสิทธิมหาชนที่จะกำหนดการใช้ได้

จากความเชื่อที่เกิดขึ้นประชาชนต้องโต้แย้งให้ได้ว่าทรัพยากรต่างๆ รัฐไม่ได้เป็นเจ้าของแต่เพียงผู้เดียว แต่ประชาชนร่วมเป็นเจ้าของด้วยซึ่งหากไม่มีการโต้แย้งแล้วก็จะพ่ายแพ้ความเชื่อเดิมว่าทรัพยากรทั้งหมดเป็นของรัฐ เพราะสำนักของคนท้องถิ่นถูกกล่อมเกลามาจากรัฐ ได้ถูกทำให้กลายเป็นสำนักของรัฐที่มุ่งเน้นการลงทุนและการพัฒนาบนพื้นฐานของการใช้ทรัพยากร มากกว่าจะมองที่คุณค่าของประชาชนในด้านการมีสิทธิต่อการจัดการ ดูแลทรัพยากร การกระจายอำนาจจึงเป็นเพียงตัวบทกฎหมายที่รัฐเขียนขึ้นมาเท่านั้นที่ว่าการที่จะให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วม ให้รู้สึกถึงความเป็นเจ้าของทรัพยากรในท้องถิ่น แต่ในความเป็นจริงนั้นไร้ซึ่งการกระจายความรู้ให้กับประชาชนถึงบทบาทที่ตนพึงมี ว่าแท้จริงแล้วตนก็มีอำนาจไม่ต่างจากรัฐเลย

โดยตามหลักการรัฐธรรมนูญปี พ.ศ. 2540 ได้กำหนดให้ประชาชนโดยเฉพาะชุมชนท้องถิ่นต้องมีส่วนร่วม ตั้งแต่การรับรู้ข้อมูล ร่วมกันพิจารณาความเหมาะสม ความเป็นไปได้ของโครงการการพัฒนาของรัฐต่างๆ และร่วมศึกษาถึงผลกระทบทางด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม รวมทั้ง

รับฟังข้อคิดเห็นในลักษณะของการจัดเวทีประชาพิจารณ์ ตั้งแต่องค์กรชาวบ้าน องค์กรท้องถิ่น ฯลฯ แต่ในความเป็นจริงแล้วพบว่า โครงการการพัฒนาของภาครัฐนั้น ไม่ว่าจะเป็นการสร้างฝายขวาง การกำหนดเขตป่า ฯลฯ ประชาชนในพื้นที่เชิงควาไม่ได้มีส่วนรับรู้ และมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ เกี่ยวกับโครงการนี้ ถือว่าเป็นการตัดสินใจโดยตัวรัฐบาลเองไม่ได้กระจายอำนาจมาสู่ประชาชนในการมีส่วนร่วมตัดสินใจในสิ่งที่กระทบต่อตัวผู้คนในท้องถิ่นเลย

การที่รัฐไม่สนใจต่อการมีส่วนร่วมและการรับรู้ของประชาชนในโครงการดังกล่าว น่าจะมาจากพื้นฐานความคิดและการบริหารงานในลักษณะผูกขาดอำนาจอย่างมาก (Over-Centralization) ซึ่งแนวคิดนี้มีมาตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการบริหารงานราชการแผ่นดินในรัชกาลที่ 5 โดยเป็นการให้อำนาจรัฐเป็นผู้ดูแล จัดการภารกิจทุกอย่างในประเทศ ไม่ว่าจะเป็นด้านการศึกษา สาธารณสุข สาธารณูปโภค ตลอดจนการจัดการเกี่ยวกับป่าไม้และทรัพยากรธรรมชาติ รัฐได้จัดให้กรมป่าไม้เป็นผู้ดูแลและผูกขาดในการจัดการป่าไม้ดังกล่าวเสมอ นับตั้งแต่การสร้างความเข้าใจ และครอบงำความคิดของประชาชนในสังคมว่า ป่าไม้เป็นทรัพยากรที่สำคัญที่รัฐจะต้องทำการ พิทักษ์รักษาและมองคนว่าเป็นศัตรูของป่า คนในท้องถิ่นเป็นตัวละครที่สำคัญในการทำลายป่าไม้ ดังนั้นจึงต้องมีหน่วยงานเข้ามาอนุรักษ์และคอยควบคุมคนให้ออกไปจากพื้นที่ของป่า การกระทำดังกล่าวไม่ได้มองมิติทางวัฒนธรรมที่คนท้องถิ่นมีต่อธรรมชาติในการพึ่งพาอาศัย แนวความคิดดังกล่าวได้เข้าครอบงำคนในท้องถิ่น ทำให้คนในท้องถิ่นยอมรับการจัดการของรัฐทั้งหมดโดยไม่มีข้อโต้แย้งหรือข้อเสนอแนะ

ดังนั้น ในการจัดการเกี่ยวกับป่าไม้หรือทรัพยากรธรรมชาติรัฐจึงมีอำนาจเต็มรัฐมีสิทธิ กำหนดโครงการต่างๆ ลงไปในพื้นที่อำเภอเชิงควา เพราะป่าและดอยเชิงควาเป็นพื้นที่ของรัฐ โดยไม่ต้องสนใจต่อความเห็นของคนในพื้นที่ แม้แต่ตัวของประชาชนก็เช่นกัน เมื่อได้ถูกความคิด ความเข้าใจของรัฐที่สร้างขึ้นมากครอบงำ ก็ยอมรับกับสภาพดังกล่าวไม่เรียกร้องสิทธิของตนเองในฐานะที่เป็นเจ้าของพื้นที่อย่างแท้จริง รวมทั้งยังพอใจกับการที่รัฐเข้ามาจัดการ เห็นว่ารัฐได้เอาใจใส่ ดูแลต่อท้องถิ่น ต้องการที่จะพัฒนาท้องถิ่นให้ดีขึ้น จึงไม่แปลกที่เราจะเห็นโครงการหลายๆ โครงการที่สร้างขึ้นตามแหล่งทรัพยากรป่าไม้และธรรมชาติ โดยที่คนในท้องถิ่นก็พร้อมยอมรับ และให้การสนับสนุน หรือหากแม้มีข้อขัดแย้งก็ถูกลบเลือนไปจากสังคมไป ด้วยอำนาจเงินและอำนาจของรัฐที่อ้างด้วยกฎหมาย

ฉะนั้น แม้จะมีการเคลื่อนไหวภาคประชาสังคมเกิดขึ้น มีการเรียกร้องให้จัดทำประชาพิจารณ์เพื่อแสดงความคิดเห็นของคนในท้องถิ่น ก็ไม่แน่ใจได้นักกว่าจะเป็นวิธีที่แสดงความต้องการของคนในท้องถิ่นได้อย่างแท้จริง นั่นเพราะสำนักของความเป็นท้องถิ่นได้ถูกการครอบงำของรัฐให้กลายเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มุ่งเน้นการพัฒนา มุ่งเน้นทางด้านเศรษฐกิจเป็นตัวนำ การ

กระจายอำนาจจึงเป็นเพียงเครื่องมือของรัฐเพื่อสร้างความชอบธรรมในการก่อสร้างโครงการหลายๆ โครงการของรัฐ การกระจายอำนาจมิได้กระจายความรู้ความเข้าใจในเรื่องความเป็นท้องถิ่น ความหลากหลายของท้องถิ่น สิทธิที่แท้จริงในการพิทักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ของตน ฯลฯ

หากรัฐมุ่งหวังจะให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่นเชิงควาอย่างแท้จริง มิใช่เป็นเพียงแต่การ “ให้ความร่วมมือ” แก่เจ้าหน้าที่ของรัฐแล้ว รัฐจะต้องทบทวนและกำหนดบทบาทใหม่ โดยคำนึงถึงความเหมาะสมในการเข้าไปดำเนินการตามโครงการต่างๆ ในชนบท และตระหนักว่าในแต่ละท้องถิ่นมีความหลากหลาย และเป็นหน่วยทางเศรษฐกิจสังคม มิใช่เป็นเพียงหน่วยการปกครองเท่านั้น จึงจำเป็นต้องมีแนวทางเพื่อเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา จัดการทรัพยากรธรรมชาติมากกว่าที่เคยเป็นมาในอดีต

2. ภาคสังคมอ่อนแอ แม้ว่าสังคมไทยจะเปลี่ยนแปลงการปกครองมาแล้วกว่า 70 ปี (พ.ศ.2475) มาเป็นระบอบประชาธิปไตยที่เน้นเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชน แต่ในความเป็นจริงแล้ว กลับพบว่า ประชาชนยังมีบทบาทเรื่องการมีส่วนร่วมไม่มากเท่าที่ควร แม้ว่าการบริหารงานของรัฐบาลในปัจจุบันภายใต้รัฐธรรมนูญปีพ.ศ. 2540 ซึ่งถือได้ว่าเป็นรัฐธรรมนูญที่ให้อำนาจแก่ประชาชนในการเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองมากกว่ารัฐธรรมนูญฉบับใดๆ ในอดีต แต่การที่ภาคประชาชนถูกภาครัฐชี้นำ ครอบงำ และเป็นผู้ตัดสินใจในการพัฒนาประเทศมาโดยตลอด ทั้งก่อนที่จะมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง หรือหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้วก็ตาม ส่งผลให้ภาคประชาชนอยู่ในความคุ้นชิน คุ้นเคยกับการเป็นผู้ถูกกระทำมากกว่าจะเป็นผู้กระทำเสียเอง โดยจะเกิดขึ้นโดยง่ายกับสังคมที่มีชนชั้นล่างมากกว่าชนชั้นกลาง หรือสูง

ในอ.เชียงดาวนั้น อาจกล่าวได้ว่า เป็นสภาพสังคมเกษตรกรรม เพราะกว่าร้อยละ 91 ของครอบครัวประชากรทั้งหมด ประชาชนยึดอาชีพเป็นเกษตรกร มีวิถีชีวิตของชุมชนพึ่งพิงกับทรัพยากรธรรมชาติเป็นหลัก เช่น การหาของป่า ฯลฯ รวมถึงประชาชนในอ.เชียงดาวนั้น ประกอบด้วยกลุ่มคนที่มีความหลากหลายทั้งชาวไทยพื้นราบ และชาวไทยภูเขา ซึ่งยังแบ่งย่อยได้อีกหลายชาติพันธุ์ อาทิเช่น ปกาเกอญอ ปะหล่อง ลาหู่ ลีซอ อาข่า ม้ง ฯลฯ จึงวิเคราะห์ออกมาได้ว่านอกจากสังคมจะเป็นสังคมชนชั้นล่างแล้ว ยังเป็นสังคมที่มีความหลากหลายทางเชื้อชาติอีกด้วย

คุณลักษณะเหล่านี้ จึงทำให้แต่ละชุมชนมีลักษณะที่ต่างคนต่างอยู่ ไม่ได้มีการรวมตัวกัน อาจเป็นเพราะด้วยลักษณะทางภูมิประเทศที่มีภูเขาขวางกั้นสลับซับซ้อน ดังนั้น ประเด็นของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติแบบร่วมกันจึงเป็นไปได้ยาก รวมถึงความแตกต่างของวัฒนธรรม วิถีชีวิตของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ จึงทำให้มีแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่แตกต่างกันไป เมื่อทางรัฐได้เข้ามาจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ด้วยความที่แต่ละชุมชนไม่ได้มีการรวมตัวกัน ไม่มีเครือข่าย ไม่มีพันธมิตรในการจัดการมาตั้งแต่ต้น หน่วยชุมชนจึงมีขนาดเล็ก แต่ในขณะที่รัฐเป็น

หน่วยใหญ่ จึงง่ายต่อการให้รัฐเข้ามาจัดการเพียงฝ่ายเดียวได้อย่างง่ายดาย อำนาจของชุมชนในการต่อรอง หรือเรียกร้องต่อรัฐไม่ว่ากรณีใดๆ จึงแทบเป็นศูนย์ การปะทะกันระหว่างรัฐกับชุมชนพบว่า ฝ่าย ชุมชนเป็นฝ่ายเสียเปรียบมาโดยตลอด

ชุมชนจึงขาดพลังของชุมชนเองมาตั้งแต่ต้น ผลคือชุมชนจึงไม่กล้าที่จะทำอะไรที่ขัดต่อตัวรัฐเอง ส่งผลให้ชุมชนไม่มีความกระตือรือร้น เอาใจใส่ต่อปัญหา หรือสิ่งที่เกิดขึ้นซึ่งเป็นผลจากการดำเนินงานของรัฐ แม้จะกระทบตัวประชาชนก็ตาม ดังเช่น ปัญหาของการประกาศเขตพื้นที่ป่าอุทยานในอำเภอเชียงดาว ทั้งๆ ที่ซ้อนทับพื้นที่ทำกินของชาวบ้านมานานนับตั้งแต่ที่รัฐเริ่มประกาศเขตในปี พ.ศ.2516 ก็ตาม รวมถึงปัจจัยที่เกิดจากประชาชนในพื้นที่อำเภอเชียงดาวด้วย ต้องยอมรับว่าในอ.เชียงดาวประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลาย โดยเฉพาะกลุ่มชาวไทยภูเขาเผ่าที่กล่าวมาข้างต้น ซึ่งแต่เดิมแทบจะเรียกได้ว่ารัฐได้ปฏิบัติต่อกลุ่มคนกลุ่มนี้เหมือนมิใช่เป็นพลเมืองของประเทศ มีการกีดกันสิทธิต่างๆ ทำให้กลุ่มชาวไทยภูเขาข่มคิดว่าตนเองไม่มีสิทธิอะไรที่จะเรียกร้องต่อรัฐได้เลย ขอมที่จะอยู่ภายใต้การปกครองจากรัฐเพียงฝ่ายเดียว เห็นจากกรณีที่ว่าหากมีการเกิดข้อพิพาทกับรัฐแล้วแทบจะไม่มีหนทางมีอำนาจไปต่อรองกับรัฐเลย กลายเป็นว่าเราต้องยอมทั้งๆ ที่ไม่รู้ด้วยซ้ำว่าผิดข้อหาอะไร จากกรณีอย่างนี้จึงสะท้อนให้เห็นถึงความอ่อนแอของภาคชุมชน และกลับกลายเป็นการเพิ่มอำนาจของภาครัฐให้มากขึ้น

3. บทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชน จากสภาพปัญหาสังคมไทยที่เกิดขึ้นในปัจจุบันเป็นที่ยอมรับกันว่า ตลอดระยะเวลา 40 ปีของการพัฒนาภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้เกิดความบกพร่องอย่างมากจากการพัฒนาของภาครัฐ การทำหน้าที่เข้ามาดูแล และแก้ไขปัญหให้กับประชาชนขององค์กรพัฒนาเอกชน สามารถสร้างบทบาทและผลสะท้อนการทำงานต่อเจ้าหน้าที่ของรัฐมากขึ้น โดยเฉพาะปัญหาช่องว่างระหว่างชนชั้นนำ กับชนชั้นล่างที่มีความเหลื่อมล้ำในสังคมค่อนข้างสูง

ประเด็นที่กล่าวข้างต้น คือ ความเข้มแข็งของรัฐ และความอ่อนแอของภาคประชาชน จึงนำไปสู่การเข้ามามีบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนที่มีความสำคัญ และมีบทบาทยิ่งขึ้น การที่องค์กรพัฒนาเอกชนเข้าไปมีบทบาทในการแก้ไขปัญหาสังคม จึงไม่ใช่เป็นการกีดขวางความคิดของรัฐในการพัฒนา แต่เป็นไปเพื่อช่วยคลี่คลายปัญหาสังคมบางส่วนที่เกิดขึ้นจากผลกระทบการพัฒนาของรัฐ ซึ่งในความเป็นจริงเรากลับพบว่า ตัวรัฐเองไม่ค่อยจะยินยอมเท่าไร ดังในกรณีของโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน จากปัญหาที่เกิดขึ้นโดยเฉพาะเรื่องของการประกาศเขตพื้นที่อนุรักษ์ที่ซ้อนทับพื้นที่ทำกินของชาวบ้าน ซึ่งนับแต่การเริ่มต้นของการทำงานในพื้นที่อำเภอเชียงดาว การยอมรับจากตัวเจ้าหน้าที่รัฐเป็นการยากมาก ด้วยความรู้สึกของคำว่าเอ็น จี โอ มักจะสร้างความรู้สึกลให้ชุมชน ตลอดจนเจ้าหน้าที่ของรัฐเกิดกระแสไปในทางลบ เพราะเกิดจากรัฐที่รู้สึกว่าตัวเองถูก

ทำทนายอำนาจโดยกลุ่มอื่น จากเดิมที่ตนเองสามารถเข้ามาจัดการ ดูแลทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน โดยที่ไม่เคยถูกตั้งข้อสังเกตการทำงานจากชุมชน แต่ทว่าเมื่อโครงการฯ ได้เข้ามาทำงานในพื้นที่ จึงเริ่มเกิดปฏิกิริยาต่อต้าน และเกิดทัศนคติที่ไม่ดีต่อโครงการฯ ซึ่งไม่เพียงแต่ตัวเจ้าหน้าที่ของรัฐเท่านั้น ยังรวมไปถึงชุมชนในบางส่วนอีกด้วย ด้วยผลจากการถูกรัฐครอบงำมาโดยตลอด โดยเฉพาะจากทางสื่อต่างๆ ทำให้มองว่ากลุ่มใดที่ตรงข้ามกับรัฐย่อมเห็นว่าจะเข้ามาสร้างปัญหาในชุมชน

ตามแนวคิด อเนก นาคะบุตร (2533) นั้น ได้พูดถึงบทบาทองค์กรพัฒนาเอกชนเอาไว้ที่น่าสนใจว่า บทบาทของเอ็น จี โอได้แบ่งตามลักษณะงานเป็นขั้นตอนคือ 1. ด้านพัฒนา และสร้างจิตสำนึก 2. ด้านส่งเสริม และพัฒนาการรวมกลุ่ม 3. ด้านเผยแพร่ ธรรมะ และ 4. ด้านผลักดัน เสนอทางเลือก พบว่า โครงการฯ ได้เข้ามามีบทบาทต่อการเคลื่อนไหวภาคประชาสังคมแทบทุกด้าน โดยเห็นได้ว่าตลอดช่วงระยะเวลากว่า 8 ปีที่ผ่านมา การทำงานของโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน ได้เป็นไปตามขั้นตอน ผลการทำงานเกิดเป็นรูปธรรมที่เห็นได้อย่างชัดเจน แม้ในช่วงแรกจะเป็นการเริ่มต้นเพียงเครือข่ายเดียว คือ เครือข่ายป่าชุมชนต้นน้ำอ. เชียงดาวก็ตาม แต่ก็ได้ขยายเกิดเป็นเครือข่ายด้านอนุรักษ์น้ำปิง และเครือข่ายจัดการระบบเหมืองฝายตามมาภายหลัง และยังคงมีการเพิ่มขึ้นของสมาชิกในแต่ละเครือข่ายอย่างต่อเนื่อง

การทำงานของโครงการฯ พบว่า มีการปรับลดบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนลง และเพิ่มบทบาทขององค์กรท้องถิ่นมากขึ้น สะท้อนว่าการทำงานของโครงการฯ ที่เน้นภาคประชาชนมาโดยตลอด โดยเฉพาะเรื่องของประเด็นการมีส่วนร่วมในชุมชน ที่ให้ชุมชนในอ. เชียงดาวเข้ามามีส่วนร่วมในทุกๆ ขั้นตอน นับตั้งแต่การเริ่มกำหนดปัญหา การดำเนินงาน การใช้ประโยชน์จากกิจกรรม และการประเมินผล จึงส่งผลให้ชุมชนเข้มแข็งขึ้น สามารถที่จะดำเนินกิจกรรม จัดการทรัพยากรธรรมชาติเองได้ นอกจากนี้ ปัจจัยภายนอกอย่างนโยบายของรัฐ ก็เป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้การทำงานของโครงการฯ มีการปรับตัวตามแต่สถานการณ์ กล่าวคือ

ในช่วงแรกก่อนที่จะมีการปฏิรูประบบราชการนั้น พบว่า การทำงานในพื้นที่ของโครงการฯ ก่อนข้างได้รับการตอบรับจากชุมชนอย่างดี การได้รับทุนสนับสนุนจากทั้งภาครัฐในบางส่วน และจากภาคเอกชนเป็นหลักเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้การทำกิจกรรมด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนเคลื่อนตัวอย่างรวดเร็ว มีการเติบโตเครือข่ายที่มีสมาชิกเข้าร่วมเพิ่มมากขึ้นในแต่ละปี รวมถึงการขยายการทำงานไปยังการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอีกด้วย เช่น น้ำหรือระบบเหมืองฝาย นอกจากนั้น กระแสของการเรียกร้องให้รัฐอนุมัติ พร.บ.ป่าชุมชน ฉบับประชาชน ต่างก็เป็นปัจจัยที่ทำให้การทำงานร่วมระหว่างโครงการฯ และชุมชนดำเนินไปได้ด้วยดี สะท้อนให้เห็นการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน และการออกมาเคลื่อนไหวในลักษณะของการ

เป็นภาคประชาสังคมขึ้น ซึ่งแตกต่างจากอดีตที่ก่อนจะมีโครงการฯ เข้ามานั้น บทบาทการมีส่วนร่วมของชุมชนไม่ค่อยเด่นเท่าใดนัก

ช่วงหลังการปฏิรูประบบราชการ การเกิดกระทรวงใหม่ภายใต้การปรับปรุง กระทรวง ทบวง กรมเมื่อวันที่ 3 ตุลาคม พ.ศ.2545 อย่างกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทำให้การจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยรัฐเห็นอย่างเด่นชัด คือมีเจ้าภาพของการทำงาน มีหน่วยงานที่รับผิดชอบอย่างชัดเจน ทำให้การทำงานของรัฐในช่วงนี้เกิดเป็นโครงการขึ้นมาอย่างมาก ทั้งด้านที่ส่งผลดีต่อชุมชน อย่างโครงการแผนฟื้นฟูลุ่มน้ำ (ปีพ.ศ. 2546) ภายใต้ความดูแลของ รมต. ทส. กือนายประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์ เกิดเป็นความร่วมมือระหว่างภาครัฐ เอกชน และชุมชน เข้ามาร่วมกันจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน ซึ่งเป็นลุ่มน้ำน้ำร่องตามแผนฟื้นฟู และโครงการที่ส่งผลด้านลบคือ ในปีพ.ศ. 2546 เกิดการเปลี่ยนแปลงรมต. มาเป็นนายสุวิทย์ คุณกิตติ โครงการที่เพิ่มเติมขึ้นมาคือ แผนการสร้างกระเช้าไฟฟ้าดอยหลวงเชียงดาวเพื่อต้องการสนองต่อแผนการพัฒนาลุ่มน้ำใหม่ให้เป็นเมืองท่องเที่ยว และปี พ.ศ. 2548 นายชยยุทธ ดิยะไพรัช มาดำรงตำแหน่งรมต. ทส. โครงการที่เกิดขึ้นคือ โครงการหมู่บ้านป่าไม้แผนใหม่ เป็นการประกาศเขตพื้นที่ป่าต้นน้ำของรัฐที่ห้ามไม่ให้ชุมชนเข้าไปใช้ประโยชน์ โดยจะมีการส่งเจ้าหน้าที่ของรัฐเข้าไปทำการปักเขต รั้ววัดพื้นที่แบ่งระหว่างป่าใช้สอย และป่าอนุรักษ์ ซึ่งได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนที่มีกฎระเบียบป่าชุมชนใช้อยู่แล้ว ทำให้การทำงานของโครงการฯ ปรับจากการทำงานร่วมกับรัฐ เปลี่ยนมาเป็นการปะทะกับรัฐขึ้นมา เกิดการออกมาคัดค้านการสร้างกระเช้า ชุมชนมีการจัดเวทีชาวบ้านยื่นข้อเสนอต่อรัฐ ที่ว่าจะไม่ยินยอมการเข้ามาจัดการป่าเป็นหน้าที่ของรัฐฝ่ายเดียว ชุมชนจะต้องเข้าไปมีส่วนร่วม สถานการณ์เช่นนี้ จึงสะท้อนให้เห็นว่า บทบาทภาคประชาชน โดยเฉพาะการเติบโตขององค์กรชาวบ้าน (People Organization: PO) เริ่มเข้มแข็งขึ้น การตระหนักถึงสิทธิของตนเอง มีจิตสำนึกของความเป็นพลเมืองท้องถิ่นที่ทำเพื่อชุมชนมากขึ้น ย่อมสร้างให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม และมีบทบาทภาคประชาสังคมมากขึ้น ขณะเดียวกันบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชน อย่างโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนก็เริ่มจะขยับบทบาทเหลือเพียงผู้สนับสนุน ส่งเสริมเพียงอย่างเดียว แต่พบว่าปฏิกิริยาที่เจ้าหน้าที่รัฐมีต่อเอ็น จี โอ ก็มีท่าทีเป็นลบด้วย นับตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงรมต. ทส. โดยเฉพาะนายสุวิทย์ คุณกิตติ และนายชยยุทธ ดิยะไพรัช สะท้อนให้เห็นว่าการทำงานของโครงการฯ ได้มีการปรับไปตามการทำงานของรัฐบาล กล่าวคือหากเป็นงานที่มีลักษณะส่งเสริม หรือสอดคล้องกับงานที่โครงการฯ ทำอยู่ก็จะให้ความร่วมมืออย่างดี ดังกรณีในช่วงของนายประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์ แต่ถ้าหากว่าโครงการเกิดผลด้านลบต่อชุมชนก็จะปรับบทบาทมาเป็นการตั้งคำถามต่อรัฐมากกว่า ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดองค์กรพัฒนาเอกชน ที่ว่า “การทำงานเน้นคำตอบอยู่ที่หมู่บ้าน ให้ความสำคัญ

ต่อชุมชนเป็นหลัก” จึงเป็นการเข้าใจได้ดีขึ้นว่าทำไมการทำงานของโครงการฯ ในช่วงปีพ.ศ. 2547-พ.ศ. 2548 การทำงานของโครงการฯ ร่วมกับรัฐจึงยากขึ้น หรือว่าได้รับความร่วมมือจากรัฐน้อยลง

ในความจริงถือว่า บทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนอย่างโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนถือว่าเป็นกลไกหนึ่งที่จะสร้างอำนาจต่อรองของชุมชนให้มีความรู้ได้ หลังจากที่รัฐได้เข้ามาแทรกแซงการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนมาโดยตลอด การที่โครงการฯ ได้เข้ามาทำงานในชุมชน ส่งผลให้เกิดการสร้างเครือข่ายที่หลากหลายมากขึ้นในชุมชน ย่อมเป็นการเปิดโอกาสเปิดพื้นที่ทางสังคมให้แก่ชุมชนมากขึ้น นับแต่อดีตที่พื้นที่ที่สังคมนั้นถูกรัฐกำหนดมาตลอด ซึ่งหมายถึงการที่ชุมชนได้เข้าไปมีส่วนร่วมต่อกระบวนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้น สำหรับบทบาทในอนาคตของโครงการฯ จะเป็นอย่างไรนั้น สำหรับในอนาคตอันใกล้การทำงานของโครงการฯ ยังคงที่จะมีบทบาทอยู่ต่อไปในพื้นที่อ. เชียงดาว โดยเฉพาะการร่วมเคลื่อนไหวเรียกร้องให้รัฐรับรอง พ.ร.บ.ป่าชุมชน ฉบับประชาชน การให้ความรู้เรื่องกฎหมายแก่ชุมชนโดยเฉพาะกลุ่มชนเผ่า แต่ต่อไปนั้นโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนจะทำงานอยู่หรือไม่ คำตอบก็ยังอยู่ที่ชุมชนเช่นเดิม ว่าชุมชนมีองค์กรชาวบ้านที่เข้มแข็งหรือไม่ ลักษณะพลเมืองมีความเข้มแข็ง ตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากร มีความตื่นตัวมากขึ้น สามารถทำงานให้มีความต่อเนื่องต่อยอดจากงานที่ทำร่วมกับโครงการฯ โดยไม่พึ่งเงิน จี โอต่อไป แต่เป็นองค์กรชาวบ้านที่ทำงานเพื่อท้องถิ่นอย่างแท้จริง ก็มีแนวโน้มได้ว่าโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนจำเป็นต้องยุติบทบาทตนเองลงไป

โดยสรุปงานวิจัยชิ้นนี้ อาจกล่าวได้ว่าบทบาทภาคประชาชนอ. เชียงดาวจะไม่สามารถมีอำนาจต่อรองกับรัฐ หรือมีกระบวนการตอบโต้รัฐได้ หากขาดการสนับสนุน ส่งเสริม ให้ความรู้เรื่องสิทธิชุมชน ช่วยสร้างเครือข่ายขององค์กรชาวบ้าน จากโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน ทั้งนี้เป็นเพราะสภาพชุมชนแต่เดิมที่อ่อนแอ และการที่โครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงเข้ามาทำงานในพื้นที่เชียงดาว ก็เพื่อที่จะต้องการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างภาครัฐกับภาคประชาชน จากการที่ภาคประชาชนถูกรัฐกระทำนั้นเอง และจากความสามารถในการปรับตัวในการทำงานให้สอดคล้องกับสภาพทางสังคมในเชียงดาวในแต่ละช่วงปีนั้น (บทบาทด้านพัฒนา ด้านสนับสนุน-ส่งเสริม และด้านขยายพื้นที่-แสวงหาแนวร่วม) ทำให้เกิดพัฒนาการการทำงานร่วมระหว่างชุมชน และโครงการฯ ดีขึ้นตามลำดับ ส่งผลถึงการทำงานในพื้นที่เกิดเป็นรูปธรรมด้านการจัดการทรัพยากรในชุมชน และเกิดเป็นองค์กรชาวบ้านสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมกับรัฐ มีบทบาทการเคลื่อนไหวต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติได้ ไม่เพียงแต่เฉพาะการขยายตัวไปทั่วอ.เชียงดาวเท่านั้น แต่ยังได้ขยายเป็นความร่วมมือไปยังกลุ่มเครือข่าย หรือพันธมิตรอื่นๆ ตามมาภายหลังได้ด้วย ส่งผลให้ภาคประชาสังคมเข้มแข็งยิ่งขึ้น

ดังนั้น ผลจากการศึกษางานวิจัยเรื่อง “บทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนในกระบวนการเคลื่อนไหวของประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ กรณีศึกษาโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทย” โดยทางผู้วิจัยได้ตั้งคำถามในการวิจัยก่อนที่จะทำการเก็บข้อมูลในครั้งนี้ว่า ต้องการที่จะศึกษาถึงว่า องค์กรพัฒนาเอกชนได้เข้าไปมีบทบาท หรือยุทธวิธีไปกระตุ้น ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่นที่คือ อ.เชียงดาวอย่างไรบ้าง เพื่อให้เป็นสร้างสิทธิอันพึงมีให้กับประชาชนสามารถเข้าไปจัดการทรัพยากรธรรมชาติท้องถิ่นของตนเองมากขึ้น ขณะเดียวกันผู้วิจัยอยากจะศึกษาว่าโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนมีวิธีการปรับตัวเองอย่างไร ที่ทำให้เกิดความร่วมมือในการทำงานร่วมกันระหว่างองค์กรพัฒนาเอกชนกับชุมชน ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเคลื่อนไหวของประชาชนด้วย ซึ่งผลการวิจัยได้พบว่า การศึกษางานวิจัยชิ้นนี้ได้ตอบคำถามในการวิจัยคือได้ทราบบทบาท ยุทธวิธีขององค์กรพัฒนาเอกชนในการเข้าไปทำงานร่วมกับชุมชน กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดจนรวมถึงกระบวนการเคลื่อนไหวของประชาชน กล่าวคือ

บทบาทของโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน สามารถแบ่งได้เป็น 3 บทบาทตามแต่ละช่วงปีของการทำงาน ดังนี้

1. บทบาทด้านพัฒนาความรู้ สร้างศักยภาพชุมชน (พ.ศ.2540-พ.ศ.2542) เพราะเป็นช่วงของการเริ่มต้นทำงาน การทำงานในช่วงนี้ จะเน้นประเด็นการจัดการป่าโดยชุมชน พัฒนาในด้านความรู้ แลพัฒนาคน จึงเป็นการพยายามลงพื้นที่เข้าหาชุมชนให้มากที่สุด เพื่อเข้าไปเรียนรู้การทำงานร่วมชุมชนด้านวิธีการจัดการป่า รวมถึงการไปสร้างความรู้ความเข้าใจเรื่อง พ.ร.บ.ป่าชุมชน สร้างชุมชนให้เข้าใจเรื่องสิทธิชุมชน และให้ตระหนักถึงบทบาทชุมชนต่อการจัดการป่า พัฒนาให้ชุมชนเกิดการรวมกลุ่มเป็นสมาชิกเครือข่าย จนในที่สุดปีพ.ศ.2541 ได้เกิดเป็น “เครือข่ายป่าชุมชนต้นน้ำ อ.เชียงดาว”

2. บทบาทด้านสนับสนุน ส่งเสริม และประสานงาน (พ.ศ.2543-พ.ศ.2545) หลังจากได้เน้นด้านพัฒนาในช่วงแรก โดยเฉพาะการสร้างคนอันจะเป็นกำลังสำคัญในวิถีทางการพัฒนาที่ยั่งยืน ทำให้ต่อมาในช่วงนี้บทบาทของโครงการฯ จึงปรับมาเหลือเป็นเพียงผู้สนับสนุน ส่งเสริมกิจกรรมต่างๆ ที่คนในชุมชนร่วมกันทำขึ้นมา นอกจากนี้ ยังได้หนุนเสริมการทำงานของสมาชิก จนเกิดเป็นเครือข่ายเพิ่มขึ้นอีก 2 เครือข่ายภายในช่วงปีนี้เอง คือ

- เครือข่ายอนุรักษ์และฟื้นฟูสายน้ำแม่ปิง
- เครือข่ายการจัดการน้ำเหมืองฝาย

ทำให้เห็นว่าทิศทางการทำงานของชุมชนมีเติบโตมากขึ้น มีการขับเคลื่อนงานที่ขยายออกไปยังทรัพยากรอื่นๆ ที่ไม่ใช่แค่ป่าเพียงอย่างเดียว แต่เริ่มจะมีการจัดการแบบองค์รวมที่สัมพันธ์กับส่วนอื่นๆ (ดิน น้ำ ป่า) มากยิ่งขึ้น

3. บทบาทด้านขยายพื้นที่ แสวงหาพันธมิตร (พ.ศ.2546-พ.ศ.2548) การทำงานช่วงนี้เริ่มขยายไปสู่ความร่วมมือจากกลุ่มอื่นๆ ในสังคมมากขึ้น ภายหลังที่โครงการฯ ได้ทำให้การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ อ.เชียงดาว เป็นระบบมากขึ้น เกิดความร่วมมือไปสู่ลุ่มน้ำอื่นๆ เช่น ลุ่มน้ำจืด ลุ่มน้ำแม่แตง และยังรวมถึงองค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรชาวบ้านในท้องถิ่นอื่นๆ อีกด้วย

ในยุทธวิธีการเข้าไปทำงานร่วมกับชุมชน ทางโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนได้อาศัยหลักการเข้าไปเรียนรู้ปัญหาชุมชนร่วมกัน โดยการประสานงานของผู้นำชุมชน ซึ่งปัญหาส่วนใหญ่ของชุมชนในประเด็นเรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติคือ การได้รับผลกระทบจากการจัดการทรัพยากรของรัฐ เช่น ด้านการประกาศเขตป่าอุทยานทับซ้อนกับที่ทำกินชุมชน การที่รัฐละเลย ไม่สนใจต่อจัดการแบบเน้นองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น ระบบการจัดการเหมืองฝาย ซึ่งถือว่าการที่รัฐได้เข้ามาจัดการดูแลทรัพยากรในชุมชนโดยขาดการมองมิติด้านการมีส่วนร่วมของบทบาทภาคประชาชน ย่อมทำให้เกิดปัญหามากกว่าที่จะพัฒนาชุมชน ตามที่ชัยอนันต์ สมุทวณิช และลิขิต ชีรเวทิน ได้กล่าวถึงระบบการปกครองรัฐแบบรัฐนิยม ว่ารัฐอาศัยความชอบธรรมด้วยอำนาจทางกฎหมายมารองรับในการปกครองประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกฎหมายรัฐธรรมนูญ อีกทั้ง การมีกฎหมายลูกฉบับอื่นๆ เพิ่มขึ้น เช่น พรบ.ป่าสงวนแห่งชาติ หรือการออกกฎประกาศเขตป่าอนุรักษ์มาเป็นตัวเสริมอำนาจ ดังนั้น จึงถือว่าการดูแล ถิ่นครองทรัพยากรทุกอย่างย่อมตกเป็นของรัฐ เพราะคิดว่ารัฐจะสามารถดำเนินการได้ดีกว่าประชาชน มีการจัดการที่เป็นระบบ มีความพร้อมทั้งบุคคล ทุน ซึ่งวิธีการคิดเช่นนี้ย่อมทำให้บทบาทของประชาชนแทบจะไม่มีเลย จึงพบว่าแนวทางในการพัฒนาประเทศที่ผ่านมานั้น รัฐจะเป็นผู้กำหนด เข้ามาจัดการโดยแต่เพียงฝ่ายเดียว ถึงแม้ว่าปัจจุบัน กระแสของการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นจะมีมากขึ้นก็ตาม แต่ก็ยังพบว่าตัวรัฐเองนั้นมิได้ปรับบทบาทไปตามแนวทางการกระจายอำนาจสักเท่าใดนัก รัฐยังคงมีบทบาท อำนาจเหนือกว่าชุมชนอยู่ดี จากการที่เราเห็นการดูแลทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ป่าสงวน อุทยานแห่งชาติเชียงดาว เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเชียงดาว ฯลฯ รัฐยังทำหน้าที่เป็นผู้ดูแล จัดการเหมือนเดิม ก็คือเจ้าหน้าที่หน่วยงานจากกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พบว่าตัวท้องถิ่นนั้นไม่ว่าจะเป็นจากชุมชน อบต. หรือเทศบาล ได้เข้ามาเกี่ยวข้องบ้างแต่ก็เป็นการทำงานที่อิงกับเจ้าหน้าที่ส่วนกลางเป็นหลัก ซึ่งก็เท่ากับว่าการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นไม่ได้กระจายลงไปยังแท้จริง และถ้าหากไม่มีโครงการฯ เข้ามาทำงานร่วมในชุมชนเลย ก็เป็นไปได้ว่าการเข้ามาดูแลจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ อ.เชียงดาวนี้ อาจเป็นบทบาทของรัฐเพียงฝ่ายเดียวก็เป็นได้

อีกประเด็นคือ ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติที่นับวันเสื่อมโทรมมากขึ้นเรื่อยๆ เช่น สายน้ำปิง ที่ดินเสื่อม ดังนั้น เมื่อวัตถุประสงค์หลักในการทำงานของโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน คือ ส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน จึงได้มีการเข้าไปพูดคุยกับในชุมชน แลกเปลี่ยนความเห็นในชุมชนที่ประสบกับปัญหาก่อน ซึ่งจะต้องเข้าหาผู้นำชุมชน โดยจะสังเกตได้ว่าผู้นำชุมชนจะมีบทบาทต่อสมาชิกในชุมชน ได้รับการยอมรับและเชื่อถือจากชาวบ้าน เช่น กำนันพรหมา เก่งกล้า กำนันประจำตำบลแม่นะ อำเภอเชียงดาว ซึ่งถือได้ว่าเป็นกำนันที่เป็นที่รู้จักของชาวบ้านทั่วอำเภอเชียงดาว เคยได้รับรางวัลกำนันดีเด่น ความเป็นผู้กว้างขวางของกำนันยอมเป็นข้อได้เปรียบในการทำงานของโครงการฯ เพราะเมื่อใดที่ผู้นำให้ความสนใจ ใส่ใจพร้อมที่จะเข้ามาช่วยทำงานกับโครงการฯ การที่จะขอให้ผู้นำเป็นปากเป็นเสียง ชักชวนให้ลูกบ้านเข้ามาทำกิจกรรมร่วมกันย่อมง่ายขึ้น และการชักชวนกลุ่มผู้นำเหล่านี้ให้เป็นมาแกนนำของเครือข่ายต่างๆ ทั้งด้านป่า และน้ำในชุมชน ยังเป็นการเพิ่มบทบาทผู้นำท้องถิ่น ซึ่งทางกำนันพรหมา เก่งกล้าได้รับตำแหน่งเป็นประธานเครือข่ายป่าชุมชน อ.เชียงดาว ทำให้ชุมชนรู้สึกทางโครงการฯ ให้ความสำคัญแก่ชุมชน ก็จะช่วยให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมได้มากขึ้น ดังนั้น การที่ทางเจ้าหน้าที่โครงการฯ ต้องการที่จะเข้ามาทำงานร่วมกับชุมชนจึงจำเป็นที่จะต้องมีการสัมพันธ์อันดีกับผู้นำชุมชนเสียก่อน ต้องพยายามปรับบทบาทตนเองให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ให้โครงการฯ เปิดโอกาสให้คนชุมชนเข้ามาทำงานร่วมกัน โดยปัจจุบัน พบว่า เจ้าหน้าที่โครงการฯ ล้วนแต่เป็นชาวบ้านที่อยู่ในอำเภอเชียงดาว ตลอดจนถึงหัวหน้าโครงการฯ คือ คุณนิคม พุทธา ก็เป็นคนเชียงดาว จึงทำให้ง่ายต่อการเข้าหาชุมชนมากขึ้น

เพื่อต้องการจะให้ชุมชนเข้าใจในบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนอย่างถูกต้อง เพราะแต่เดิมที่ผ่านมาประชาชนมักจะได้รับสื่อด้านลบขององค์กรพัฒนาเอกชนด้านเดียว จึงกลายเป็นปัญหาคือไม่สามารถทำงานร่วมกันได้อย่างเต็มที่ บางชุมชนที่ทางโครงการฯ เข้าไปทำงานด้วยยังมีความคลางแคลงใจ สงสัยว่าจะเข้ามาทำอะไรในชุมชน ดังนั้น การปรับตัว เข้าไปมีบทบาท และยุทธวิธีขององค์กรพัฒนาเอกชน คือต้องพยายามทำให้บทบาทของโครงการฯ เป็นงานที่เน้นพัฒนา มุ่งสร้างความเข้าใจของบทบาทภาคประชาชนในการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ในอ.เชียงดาว มุ่งส่งเสริมให้ภาคประชาชนในเข้ามามีส่วนร่วมในทางปฏิบัติมากขึ้น เปิดโอกาสให้ชุมชนเป็นผู้ริเริ่ม ผลักดัน เสนอแนะแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติต่อที่สาธารณะมากขึ้น รวมถึงต่อภาครัฐอันได้แก่ การเข้าไปอยู่ในแผนพัฒนาแต่ละตำบลในอ.เชียงดาว ซึ่งขณะนี้พบว่า องค์กรการบริหารส่วนตำบลแม่นะ เป็นอบต.แรกที่มียุทธศาสตร์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยภาคประชาชน และจะมีอบต.อื่นๆ ดำเนินการตามมา

นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของศิริศักดิ์ มีเมล์ (2537) อีกด้วยที่ว่าบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนที่ได้ศึกษา คือมูลนิธิธรรมนาถ พบว่ามีบทบาทในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมคือบทบาทในการส่งเสริม การจัดตั้งองค์กรชาวบ้าน บทบาทเป็นผู้ริเริ่มและผลักดันให้การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเป็นไปในทางพึงประสงค์ บทบาทในด้านการศึกษา วิจัย เผยแพร่ข่าวสารข้อมูล ตลอดจนรณรงค์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้รวมทั้งให้การสนับสนุนเพื่อใช้ในการแก้ไขปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ พบว่า บทบาทเหล่านี้ทางโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนก็ได้ทำคล้ายๆ กัน

กล่าวคือ 1. บทบาทในการส่งเสริม การจัดตั้งองค์กรชาวบ้าน ซึ่งนับตั้งแต่ปี พ.ศ.2540 ที่ทางโครงการได้เข้ามาทำงานร่วมกับชุมชน อ.เชียงดาว พบว่าได้เป็นผู้หนุนเสริมให้ชาวบ้านมีองค์กรชาวบ้าน มีเครือข่ายการจัดการทรัพยากรที่เป็นเรื่องเดียวกันไปในทิศทางเดียว ได้แก่

- เครือข่ายป่าชุมชนต้นน้ำอำเภอเชียงดาว
- เครือข่ายอนุรักษ์ และฟื้นฟูสายน้ำแม่ปิง
- เครือข่ายการจัดการน้ำเหมืองฝาย

และกำลังจะมีเครือข่ายอื่นๆ เพิ่มขึ้นตามมา เช่น เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก ฯลฯ

2. บทบาทเป็นผู้ริเริ่มและผลักดันให้การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งทางเจ้าหน้าที่โครงการฯ ได้เข้ามาให้ความรู้แก่ชุมชนต่อสิทธิของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติตามมาตรา 78, 79 ของรัฐธรรมนูญ ทำให้ชาวบ้านได้เข้าใจ และทราบสิทธิของตน จนนำไปสู่การรวมตัวเป็นเครือข่ายป่าชุมชน เรียกร้องการจัดตั้ง พ.ร.บ.ป่าชุมชน

3. บทบาทในด้านการวิจัย เผยแพร่ข่าวสารข้อมูล โดยทางโครงการฯ อยู่ในฐานะเป็นผู้ประสานงาน และเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร โดยทางสำนักงานของโครงการฯ ที่อ.เชียงดาวได้ตั้งกลาย เป็นศูนย์รวบรวมข้อมูลต่างๆ ด้านการจัดการทรัพยากรท้องถิ่นโดยชุมชน เพื่อให้ชุมชนสามารถเข้ามาค้นคว้า อีกทั้งยังเป็นผู้ประสานงาน สร้างพันธมิตรกับกลุ่มต่างๆ ภายนอก เช่น ร่วมกับเครือข่ายป่าชุมชนในอำเภออื่นที่ได้เข้ามาร่วมทำกิจกรรมด้วยอีก 6 อำเภอ ในจ. เชียงใหม่

ส่วนในด้านการวิจัยนั้น ทางโครงการฯ เปิดโอกาสให้ชุมชนเป็นผู้ทำวิจัยเอง เป็นงานวิจัยท้องถิ่น ทีมวิจัยทั้งหมดเป็นทีมวิจัยชาวบ้าน ซึ่งตัวโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนฯ จะทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษางานวิจัย ช่วยสนับสนุนงบประมาณในการทำวิจัยมากกว่า

จากบทบาทที่ทางโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนได้เข้าทำงานร่วมกับชุมชนใน อ.เชียงดาว จึงทำให้เห็นภาพของการเติบโตบทบาทภาคประชาชนในการเคลื่อนไหว หรือรุกต่อรัฐในประเด็นของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่มากขึ้นเรื่อยๆ ย่อมส่งผลให้สังคมเข้มแข็งมากขึ้นด้วย

สำหรับประเด็นเรื่องกระบวนการมีส่วนร่วม ซึ่งในงานวิจัยชิ้นนี้ชี้ให้เห็นว่าตัวโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนได้มีการพยายามเน้นบทบาท และส่งเสริมภาคประชาชนเป็นอย่างมาก ตามวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งองค์กรในครั้งแรก ถือว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่นเป็นหัวใจของการทำงานร่วมกัน เห็นว่าควรสร้างชุมชนให้เข้มแข็งด้วยการสร้างวิถีของการเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้มากขึ้นเพื่อให้เป็นไปตามของกฎหมายรัฐธรรมนูญ พ.ศ.2540 มาตรา 78และ79 ซึ่งจากการที่ทางโครงการฯ ได้เข้าไปส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมตามแนวคิด และวิธีการสร้างการมีส่วนร่วมในชุมชนของสุพล เลิศสกุลจินดา (2535) ถือยึดถือชุมชนเป็นตัวหลักในการแก้ไขปัญหา ให้องค์กรภายนอกเป็นเพียงตัวกระตุ้น หรือสนับสนุนเท่านั้น กิจกรรมการพัฒนาต้องเริ่มจากพื้นฐานของชุมชน ผลจากงานวิจัยชิ้นนี้ทำให้ทราบถึงกระบวนการมีส่วนร่วมด้วยว่าต้องเริ่มจากที่ชุมชน โดยให้เข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่ขั้นตอนของการค้นหาปัญหา หาสาเหตุ หาแนวทางวิธีแก้ไข ร่วมในการดำเนินกิจกรรม รวมถึงส่วนร่วมในการประเมินผลของกิจกรรม โดยจะมีคณะกรรมการของแต่ละเครือข่ายย่อยคอยทำหน้าที่ตรวจสอบอยู่

พบว่าโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนใช้วิธีการ และยุทธวิธีดังที่กล่าวมาข้างต้นเข้าไปส่งเสริมการมีส่วนร่วมจนส่งผลให้ชุมชนสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรได้มากขึ้น หากเทียบกับในอดีตที่การเข้าไปมีส่วนร่วมของชุมชนในอำเภอเชียงดาวที่มีการจัดการเฉพาะกลุ่มคนจำนวนน้อย และมีลักษณะการจัดการที่ไม่เป็นระบบเท่าใดนัก แต่เมื่อทางโครงการฯ ได้เข้ามาทำงานร่วมกับชุมชน พบว่าสามารถทำให้ชุมชนมีการเรียนรู้ สามารถเกิดเป็นเครือข่ายองค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง และขยายกลุ่มที่โตขึ้นเรื่อยๆ เข้าใจในวิธีการ และสามารถหาช่องทางเข้าไปมีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางการจัดการทรัพยากรในชุมชนร่วมกับรัฐได้ โดยการอาศัยสมาชิกของเครือข่ายองค์กรชุมชนทั้ง 3 เครือข่าย เข้าไปเป็นสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ทำหน้าที่ผลักดันนโยบายการเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรได้ ช่วยเหลือในด้านงบประมาณต่อการจัดทำกิจกรรมชุมชน เกิดการทำงานแบบภาคีร่วมได้แก่ หน่วยงานท้องถิ่นของรัฐ – องค์กรของชุมชน และโครงการจัดการลุ่มน้ำปิงตอนบน

ในขณะที่จากการศึกษางานวิจัยชิ้นอื่นๆ เช่น เสือ อภิชาติเกรียงไกร โสรัจจ์ ตาปณานนท์ โกวิท ไชยเมือง หรือวิรัช จันทรโรทัย มองเฉพาะการทำงานร่วมกันระหว่างรัฐกับชุมชนเท่านั้น และพบว่าประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของขั้นตอนการกำหนดนโยบาย วางแผนร่วมกัน การได้รับผลของกิจกรรม การร่วมตรวจสอบและประเมินผลร่วมกันน้อยมากซึ่งถือว่าเป็นกระบวนการที่สำคัญอย่างยิ่ง โดยประชาชนจะมีบทบาทเพียงแค่เข้าไปมีส่วนร่วมของกิจกรรมในขั้นตอนปฏิบัติเท่านั้น ดังนั้น ข้อเสนอของงานวิจัยที่ได้กล่าวมาข้างต้นนั้นจึงพบว่ารัฐยังคงมีบทบาทเหนือชุมชนอยู่ แต่สำหรับงานวิจัยชิ้นนี้ได้แตกต่างจากงานวิจัยที่ได้นำมาอ้างอิงไว้

กล่าวคือมิได้ศึกษาเพียงแต่การทำงานร่วมกันระหว่างรัฐและชุมชนอย่างเดียว แต่ยังได้ศึกษาถึงองค์กรพัฒนาเอกชนที่ได้เข้ามาสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ทำให้ชุมชนอำเภอเชียงดาวสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติได้มากขึ้น ไม่เพียงแต่ในขั้นตอนดำเนินกิจกรรมเท่านั้น แต่ได้มีส่วนร่วมในทุกๆ ขั้นตอน เกิดเป็นผลของกิจกรรมเช่น การรวมตัวเป็นเครือข่ายระหว่างชุมชนร่วมกันจัดการทรัพยากรธรรมชาติด้วยกัน การเข้าร่วมการเรียกร้องให้รัฐออก พ.ร.บ.ป่าชุมชน ฉบับประชาชน ฯลฯ

ตลอดจนรวมถึงการทำงานของทางโครงการจัดการลุ่มแม่น้ำปิงตอนบนเองด้วย ซึ่งไม่เพียงแต่จะส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่ยังมีการเคลื่อนไหวของกลุ่มเองด้วยกล่าวคือ มีการต่อรองกับรัฐเพื่อเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เกิดการรวมกลุ่มเป็นภาคี หรือองค์กรพันธมิตรอื่นๆ เพื่อให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ ฯลฯ สิ่งเหล่านี้ถือได้ว่าเป็นการเคลื่อนไหวบทบาทภาคประชาชน ด้วยผลของการดำเนินกิจกรรมของโครงการฯ ที่ร่วมกับชุมชนอ.เชียงดาวมา 9 ปี เห็นได้ชัดว่าภาคประชาชนตื่นตัวมากขึ้น โดยเป็นลักษณะของประชาสังคมแบบชุมชนนิยม กล่าวคือเป็นสังคมที่เต็มไปด้วยชุมชน หรือกลุ่มในรูปแบบต่างๆ ที่หลากหลายเน้นความร่วมมือ ในอ.เชียงดาวก็เช่นกัน จากการที่มีโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงได้เข้ามาทำงานร่วมชุมชน จึงเกิดเป็นเครือข่ายชุมชนย่อยในท้องถิ่นมากขึ้น ซึ่งลักษณะประชาสังคมประเภทนี้มิได้ปฏิเสธรัฐโดยตรง แต่มุ่งไปที่การเพิ่มบทบาทของสังคมกลุ่มอื่นๆ ที่มีใช้รัฐ ยังคงต้องการให้มีรัฐอยู่ เพียงแต่ให้รัฐลดบทบาทต่อกิจกรรมสาธารณะลง ให้รัฐอยู่ในฐานะเป็นกรรมการกลางเอื้อประโยชน์ต่อประชาชนได้ ดังเช่น ให้ภาครัฐคือ อบต.ต่างๆ ในอ.เชียงดาวจัดแผนพัฒนาตำบลที่เปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามีส่วนร่วมมากขึ้น โดยสังเกตได้ว่าหากเปรียบให้ชุมชนทำงานร่วมกับรัฐเองนั้น บทบาทภาคประชาชนจะมีน้อยมากเหมือนดังเช่นงานวิจัยที่ผ่านมา แต่เมื่อมีการส่งเสริม การได้ทำงานร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชน หรือมีกลุ่มองค์กรต่างๆ ที่หลากหลายเข้ามาเพิ่มมากขึ้น พบว่าประชาชนมีความกระตือรือร้นอยากเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมมากขึ้น ภาคประชาชนมีบทบาทเพิ่มตามมาด้วย แต่ขณะเดียวกันการที่จะทำให้ภาคประชาชนมีพื้นที่ทางสังคมมากขึ้นนั้น จำเป็นที่จะต้องให้บทบาทภาครัฐเข้าไ้บทบาทภาคประชาชนซึ่งหมายถึงทั้งชุมชนและองค์กรพัฒนาเอกชน และควรเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามาทำงานร่วมกับรัฐมากขึ้น ตลอดจนการลดทัศนคติต่อองค์กรพัฒนาเอกชนลงไปด้วย ซึ่งจะทำให้การทำงานร่วมกันในเชิงลักษณะบูรณาการแบบสังคมร่วมรัฐ หรือประชาสังคมแบบชุมชนนิยมย่อมสำเร็จไปด้วย